TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ
İNSAN HAKLARINI İNCELEME KOMİSYONU

ERMENİSTAN'IN AZERBAYCAN'A SALDIRMASI İLE BAŞLAYAN GERİLİM VE ÇATIŞMA SÜRECİNDE YAŞANAN HAK İHLALLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ ERMENİ VATANDAŞLARIMIZIN DURUMU ALT KOMİSYONU

ERMENİSTAN'IN AZERBAYCAN'A SALDIRMASI İLE BAŞLAYAN GERİLİM VE ÇATIŞMA SÜRECİNDE YAŞANAN HAK İHLALLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ ERMENİ VATANDAŞLARIMIZIN DURUMUNA İLİŞKİN RAPOR

27. Dönem 4. Yasama Yılı
Nisan 2021

İNSAN HAKLARINI İNCELEME KOMİSYONU

ERMENİSTAN'IN AZERBAYCAN'A SALDIRMASI İLE BAŞLAYAN GERİLİM VE ÇATIŞMA SÜRECİNDE YAŞANAN HAK İHLALLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ ERMENİ VATANDAŞLARIMIZIN DURUMU ALT KOMİSYONU

ERMENİSTAN'IN AZERBAYCAN'A SALDIRMASI İLE BAŞLAYAN GERİLİM VE ÇATIŞMA SÜRECİNDE YAŞANAN HAK İHLALLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ ERMENİ VATANDAŞLARIMIZIN DURUMUNA İLİŞKİN RAPOR

Kapak ve Sayfa Düzeni

Uğur SAÇI

TBMM Basımevi

Nisan 2021

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 5
ÖNERGE 6
ALT KOMİSYONUN KURULUŞ AMACI 8
İNCELEMEDE UYGULANAN YÖNTEM 9

BİRİNCİ KISIM

ERMENİSTAN'IN AZERBAYCAN'A SALDIRMASI İLE BAŞLAYAN GERİLİM VE ÇATIŞMA SÜRECİNDE YAŞANAN HAK İHLALLERİ

BİRİNCİ BÖLÜM: Karabağ Tarihinin Siyasi Dönüm Noktaları ve İnsani Hareketlilik Boyutu 13

A. 18. Yüzyılın Başında Karabağ'ın Durumu 13
B. Karabağ Hanlığı'nın Kuruluşu 14
C. Kürekçay Anlaşması: Rusya'ya Bağlanma 15
D. Gülistan Barış Antlaşması ve Kurulan Yeni Bölgesel Düzen 15
E. Karabağ Oblastı'nın (Vilayetinin) Kurulması 16
F. 1826-1827 Rusya-İran Savaşı ve Türkmençay Barış Antlaşması 17
G. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı ve Sonrasında Karabağ'ın Değiştirilen Statüsü 18
Ğ. Karabağ'daki Ermeni Nüfusun Giderek Artması ve Yükselen Gerginlikler 21
H. Rus Otoritelerin Ermenilere Karşı Olumsuz Tavırları 22
I. 1905 Bakü İsyanı ve Genel Sonuçları 23
İ. Güney Kafkasya'da Sovyet Egemenliği ve Karabağ Sorunu 24
J. Sovyetler Birliği'nin Yıkılma Sürecinde Dağlık Karabağ Sorunu 25
K. Bağımsızlık Sonrasında Başlayan Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ Savaşı 27
L. Dağlık Karabağ Savaşı Konusundaki Birleşmiş Milletler Kararları ve Savaşın Sona Ermesi 28

İKİNCİ BÖLÜM: Ermenistan Devletinin 27 Eylül – 9 Kasım 2020 Tarihleri Arası Gerçekleştirdiği Saldırılar Sonucunda Meydana Gelen Hak Kayıplarına İlişkin Kronoloji 31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: İkinci Karabağ Savaşı'nın Uluslararası İnsancıl Hukuk Açısından Değerlendirilmesi: Gözlemler Ve Bulgular 43

A. Uluslararası İnsancıl Hukuk ve Suçluların Yargılanması 43

B. Azerbaycan Topraklarına Gerçekleştirilen Saldırıların Yol Açtığı Sivil Kayıpların Değerlendirilmesi 51

C. Komisyonun Yerinde İnceleme Ziyaretinde Tespit Ettiği Olgular 55

D. Hukuki Değerlendirmeler 73

İKİNCİ KISIM

TÜRKİYE'DEKİ ERMENİ VATANDAŞLARIMIZIN DURUMU

I. İstanbul İline Yapılan İnceleme Ziyaretleri 81

A. 26 Ekim 2020 Tarihinde İstanbul'a Yapılan İnceleme Ziyareti 81

B. 9 Kasım 2020 Tarihinde İstanbul'a Yapılan İnceleme Ziyareti 90

II. Sonuç ve Değerlendirmeler 96

EKLER 100

EK – 1: Ermenistan Silahlı Kuvvetlerinin Sivil Yerleşim Yerlerine Yaptığı Saldırılarda Şehit Düşenler ve Maddi Zarara Uğrayanların Yakınlarının İfadeleri 100

EK – 2: Alt Komisyonun 15 Kasım 2020'de Azerbaycan'ın Gence Şehrinde Yaptığı Yerinde İnceleme Ziyaretinden Kareler 104

EK – 3: Alt Komisyonun 16 Kasım 2020'de Azerbaycan'ın Berde Şehrinde Yaptığı Yerinde İnceleme Ziyaretinden Kareler 108

EK – 4: Alt Komisyonun 16 Kasım 2020'de Azerbaycan'ın Terter Şehrinde Yaptığı Yerinde İnceleme Ziyaretinden Kareler 110

EK – 5: Sivil Yerleşim Yerlerine Yapılan Saldırıların Yol Açtığı Mali ve İnsani Kayıplar 117

EK – 6: Alt Komisyonun Bilgi Talebine Basın İlan Kurumunun Cevabı 123

EK – 7: Alt Komisyonun Bilgi Talebine Radyo Televizyon Üst Kurulunun Cevabı 127

EK – 8: Alt Komisyonun Bilgi Talebine İçişleri Bakanlığının Cevabı 130

GİRİŞ

Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunun 27'nci Yasama Dönemi 4'üncü Yasama Yılının 13 Ekim 2020 tarihli ilk toplantısında, çatışma alanı dışında kalan Azerbaycan sivil yerleşim yerlerine yapılan saldırıları ve Dağlık Karabağ'dan sürülen 1 milyona yakın yerinden edilmiş Azerbaycan vatandaşının uğradığı hak ihlallerini yerinde tespit etmek, uluslararası hak savunucusu kurum ve kuruluşları Cenevre Sözleşmesi çerçevesinde harekete geçmeye çağırmak, Türkiye'deki Ermeni Türk vatandaşlarının bu meseleden dolayı hak ihlaline uğratılamayacaklarını ifade etme sadedinde, içinde bulundukları durumu yerinde tespit etmek amacıyla bir Alt Komisyon kurulması kararlaştırılmıştır.[1]

TBMM Ermenistan'ın Azerbaycan'a Saldırması ile Başlayan Gerilim ve Çatışma Sürecinde Yaşanan Hak İhlalleri ve Türkiye'deki Ermeni Vatandaşlarımızın Durumu Alt Komisyonu, 15 Ekim 2020 tarihli ilk toplantısında, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Başkanı Bursa Milletvekili Hakan ÇAVUŞOĞLU'nu başkan seçmiş ve çalışmalarına başlamıştır.[2]

1 https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=2576 (Erişim Tarihi: 28.12.2020)

2 https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=2581 (Erişim Tarihi: 28.12.2020)

ÖNERGE

TBMM İNSAN HAKLARINI İNCELEME KOMİSYONU BAŞKANLIĞINA

27'nci Yasama Döneminde İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu bünyesinde Ermenistan'ın Azerbaycan'a saldırmasıyla başlayan gerilim ve çatışma sürecinde yaşanan hak ihlalleri ve Türkiye'deki Ermeni vatandaşlarımızın durumu hakkında bir alt komisyon kurulması için gereğinin yapılmasını saygılarımızla arz ederiz.

Hakan ÇAVUŞOĞLU Bursa Milletvekili	Osman Nuri GÜLAÇAR Van Milletvekili	Atay USLU Antalya Milletvekili
Oya ERONAT Diyarbakır Milletvekili	Memet Bülent KARATAŞ İstanbul Milletvekili	Metin Nurullah SAZAK Eskişehir Milletvekili

Gerekçe:

Bilindiği gibi, 3686 sayılı İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu'nun "Komisyonun Görevleri" başlıklı 4'üncü maddesinin (f) fıkrasına göre "Gerektiğinde dış ülkelerdeki insan hakları ihlallerini incelemek ve bu ihlalleri o ülke parlamenterlerinin dikkatlerine doğrudan ya da mevcut parlamenter forumlar aracılığıyla sunmak" Komisyonun görevleri arasında sayılmıştır.

1991 yılından beri Ermenistan tarafından işgal altında tutulan Dağlık Karabağ bölgesi ile mücavir alanlar ve buralarda Ermenistan'ın sebep olduğu hak ihlallerinin giderilmesi, Ermenistan'la Azerbaycan arasında otuz yıldan beri çözüme kavuşturulmayı bekleyen bir meseledir. Ermenistan saldırganlığı yüzünden iki ülke 1994'te ilan edilen ateşkese rağmen zaman zaman çatışmaktadır. 27 Eylül Pazar günü Ermenistan yeniden Azerbaycan topraklarına silahlı saldırı başlatmış ve buna Azerbaycan ordusu karşı saldırıyla cevap vermiştir.

Bu süreçte yaşanan uluslararası insancıl hukuk ihlalleri ciddi boyutlara ulaşmış durumdadır. Ermenistan ordusu, çatışma bölgesi içinde ve dışındaki Azerbaycan sivil yerleşim yerlerine ayırım gözetmeksizin, bazen misket bombaları gibi yasaklanmış silahlarla saldırmakta ve sivilleri öldürmektedir. Bu arada sivil yaşama alanlarını, evleri, hastaneleri, anaokulları ve okulları, mezarlıklar ve ekonomik altyapıyı hedeflemekte ve ağır zararlara yol açmaktadır. Bütün bunlar, uluslararası insancıl hukukun temel çerçevesini oluşturan Cenevre Sözleşmesi'nin ortak 3'üncü maddesinin açık ihlalidir.

8 Ekim 2020 tarihi itibarıyla, aralarında çocuk ve yaşlıların da olduğu 31 sivil öldürülmüş, 154 sivil de yaralanmış bulunmaktadır. 928 ev, 45 apartman binası ve 133 sivil altyapı kullanılamaz hâle gelmiştir. Rusya Federasyonu'nun ara buluculuğunda varılan ateşkes anlaşmasına rağmen Ermenistan sivil alanlara saldırılarını ısrarla sürdürmektedir.

Bu saldırılar karşısında Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi bünyesinde önleyici ve kınayıcı bir girişim olmaması dikkat çekicidir. Üstelik saldırgan Ermenistan, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurarak Azerbaycan ve Türkiye'yle ilgili ihtiyati tedbir kararı aldırmıştır. Siyasi nitelik taşıyan ve esasen Ermenistan'ı da kapsayan bu çağrıların asıl muhatabının Ermenistan olması gerektiği açıktır. Ermenistan, açık saldırganlığını diplomatik alanda da sürdürmektedir.

Çatışma alanı dışında kalan Azerbaycan sivil yerleşim yerlerine yapılan saldırıları ve Dağlık Karabağ'dan sürülen 1 milyona yakın yerinden edilmiş Azerbaycan vatandaşının uğradığı hak ihlallerini yerinde tespit etmek, uluslararası hak savunucusu kurum ve kuruluşları Cenevre Sözleşmesi çerçevesinde harekete geçmeye çağırmak, Türkiye'deki Ermeni Türk vatandaşlarının bu meseleden dolayı hak ihlaline uğratılamayacaklarını ifade etme sadedinde, içinde bulundukları durumu yerinde tespit etmek amacıyla bir alt komisyon kurulması öngörülmektedir.

ALT KOMİSYONUN KURULUŞ AMACI

Alt Komisyonun kuruluş amacı; çatışma alanı dışında kalan Azerbaycan sivil yerleşim yerlerine yapılan saldırıları ve Dağlık Karabağ'dan sürülen bir milyona yakın yerinden edilmiş Azerbaycan vatandaşının uğradığı hak ihlallerini yerinde tespit etmek, uluslararası hak savunucusu kurum ve kuruluşları Cenevre Sözleşmesi çerçevesinde harekete geçmeye çağırmak, Türkiye'deki Ermeni Türk vatandaşlarının bu meseleden dolayı hak ihlaline uğratılamayacaklarını ifade etme sadedinde, içinde bulundukları durumu yerinde tespit etmektir.

İNCELEMEDE UYGULANAN YÖNTEM

Alt Komisyon incelemesinde;

a) Konuyla ilgili ulusal ve uluslararası mevzuatı incelemek,

b) Komisyon toplantı salonunda, konuyla ilgili Kamu Hukuku uzmanı Prof. Dr. Yücel ACER ile görüşme yapmak,

c) (i) Türkiye Ermenileri Patrikliğinde
(ii) Luys Medya Yatırımları AŞ Merkezinde
(iii) Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi Vakfında
(iv) Agos Gazetesinde
(v) Şişli Spor Kulübünde
(vi) Samatya Surp Kevork Kilisesinde
(vii) Azerbaycan'ın Gence Şehrinde
(viii) Azerbaycan'ın Berde Şehrinde
(ix) Azerbaycan'ın Terter Şehrinde

yerinde incelemelerde bulunmak, İstanbul'daki Ermeni kanaat önderleriyle ve Azerbaycan'daki Ermenistan Silahlı Kuvvetlerinin saldırılarında şehit düşen sivillerin yakınlarıyla görüşmeler gerçekleştirmek ve yetkililerden bilgi almak,

a) Türkiye Cumhuriyeti Bakü Büyükelçisi Erkan ÖZORAL ve Azerbaycan Başsavcısı Kamran ALİYEV ile görüşmeler gerçekleştirmek ve saldırıya uğrayan yerlerde incelemelerde bulunmak,

suretiyle çalışmalarını gerçekleştirmiştir.

BİRİNCİ KISIM

ERMENİSTAN'IN AZERBAYCAN'A SALDIRMASI İLE BAŞLAYAN GERİLİM VE ÇATIŞMA SÜRECİNDE YAŞANAN HAK İHLALLERİ

BİRİNCİ BÖLÜM

Karabağ Tarihinin Siyasi Dönüm Noktaları ve İnsani Hareketlilik Boyutu[3]

A. 18. Yüzyılın Başında Karabağ'ın Durumu

Karabağ bölgesi, Küçük Kafkas Dağları ile Kür ve Aras nehirleri arasındaki araziden ibarettir. Bölge, güneydoğudan Kür-Aras nehirleri kavşağı, güneyden Aras Nehri, batıdan Karabağ Dağları adı verilen Keşbek, Salvartı, Erikli Dağları ile Gökçe Gölü'ne kadar uzanıp, doğudan da Goran-Kür Nehri ile sınırlanmıştır.

1722'de Dağıstan'ın Osmanlı Devleti'nin eline geçmesinden hemen sonra, İran'ın Kafkasya vilayetlerinde çözülmeler yaşandı. Karabağ ve Sunik'te yaşayan Ermeniler de bu sırada Davit Bey ve Mkhitar adlı yerel Ermeni liderlerin önderliğinde Osmanlı'ya karşı ayaklandılar. Ermenilerin bu sırada Karabağ'da bir Melikliği (Derebeyliği) bulunuyordu. Ruslar da bundan yararlanmaya çalıştılar. Nitekim Rusların desteğini alan Gürcü Kralı, Karabağ'daki Gandzasar (Gence) Katolikosu ve Ermeni melikleri Gence yakınlarında 40 bin kişilik bir Ermeni-Gürcü ordusu kurmayı başardılar. Osmanlı birlikleri de 1723'te Gence üzerine yürüyerek bölgeye nizam getirmeye çalıştı. Ancak Osmanlı birliğindeki uyumsuzluklar bu işin uzamasına sebep oldu. Osmanlı ve Rus birlikleri, Mazenderan'da karşılaştıkları sırada, Fransa'nın arabuluculuğuyla İstanbul'da 23 Haziran 1724 tarihinde bir ateşkes antlaşması imzalandı. Ancak ateşkesten sonra da Osmanlı ordusu, Kafkaslarda ilerleyerek 1724-25'te bölgede kontrol sağladı. Nitekim Osmanlı, 4 Eylül 1725'te Karabağ'ı (Aran-Muğan'ı) topraklarına kattı. Böylece imparatorluk, bölgede 1590 sınırlarına neredeyse tekrar ulaşmış oldu. Karabağ, Osmanlı'ya bağlı bir vilayet hâline getirildi. Tekrar ele geçirilen bu toprakların başına, Afganlı Şah Eşref'i getiren Osmanlı, bölgede Rusya'nın güneye

3 Raporun bu bölümüne yaptığı katkılar için Uludağ Üniversitesi öğretim üyesi Sayın Prof. Dr. Ömer Göksel İŞYAR'a teşekkür ederiz.

doğru ilerleyişine karşı güçlü bir set oluşturmaya çalıştı. Ancak İran'ın güneyden tacizleri devam etti. Avşar reisi Nadir Ali Han ve İran Şahı 2. Tahmasb, İstanbul'daki 1730-Patrona Halil İsyanı'ndan yararlanarak, bölgeye akınlar düzenledilerse de, kurulu Osmanlı düzenini ortadan kaldıramadılar. Karabağ ve çevresi, Osmanlı'nın elinde kalmaya devam etti. 1732 Ahmed Paşa Antlaşması, bu statükoyu sağlamlaştırdı. Ancak Nadir Ali Han'ın bölgeye akınları aralıksız sürünce, Osmanlı ve Rusya kendi aralarında 10 Mart 1735'te Gence Antlaşması'nı imzaladılar. Bu bir '*kompromis*' idi; yani taraflar Kafkaslardaki tüm topraklarından karşılıklı çekilip, buraları İran'a bırakmayı kabul ettiler. Bu durumdan yararlanmaya çalışan Karabağ Ermenileri ise hemen İran'la temasa geçtiler. Nadir Han, onlara büyük hak ve ayrıcalıklar verdi. Bu başarı üzerine Nadir Han da, İran'da Safevi Hanedanına son verip, kendi şahlığını ilan etti. Böylece İran'da 1736'da Avşar Hanedanlığı dönemi başladı. Osmanlı ile İran arasında 17 Ekim 1736'da İstanbul Antlaşması imzalanarak savaşa son verildi ve tüm Kafkasya toprakları ile birlikte, Karabağ da resmen İran'a bırakıldı.

B. Karabağ Hanlığı'nın Kuruluşu

Nadir Şah'ın ölümünden sonra Azerbaycan toprakları küçük hanlıklara bölündü. Birbirleriyle rekabet içine giren bu hanlıklardan biri de Karabağ Hanlığı idi. Karabağ'daki Ermeni senyörleri ve din adamları, karışıklıklardan yararlanarak yeniden Rusya ile temas kurmaya başladılar. Zihinlerinde, '*kendi devletlerini kurma fikri*' bulunuyordu. Ermeniler ve Rusların Hristiyan milletler oluşu, aralarında sıkı ittifak kurabilmelerini kolaylaştırmaktaydı. Nitekim 1738'den itibaren yapılan anlaşmalarla Rusya; İran ve Osmanlı'da yaşayan Ermenileri kendi himayesi altına almaya çalışmıştır. Bu tarihten sonra Karabağ Hanlığı, bazen İran'ın bazen de Rusya'nın himayesini kabul ederek varlığını sürdürdü.

19. yüzyıl başından itibaren Rusya'nın Kafkas Orduları Başkomutanı Prens Sisianov, Azerbaycan'daki hanlıklarla teker teker *vassallık anlaşmaları* akdetmiştir. Karabağ, Şeki ve Şirvan hanlıkları, Rusların isteklerini barışçıl yollarla kabul ettiler. Bu anlaşmalara göre, adı geçen hanlıklar iç işlerinde egemen olacaklar, bölgede (Şuşa başta olmak üzere) Rus garnizonları kurulmasına izin verecekler ve Rusya'ya vergi ödeyeceklerdi. Bu hanlıklar, savaş açma hakkı dâhil olmak üzere, pek çok dış politik hak ve yetkilerinden mahrum kalacaklardı. Rusya bu yöntemle 19. yüzyılın başlarından itibaren Azerbaycan topraklarına nüfuz

etmeye başladı. Karabağ'ın Rusya'ya itaatinde, şüphesiz, Rus ordusunun 1804'te Gence'yi zapt etmesi de etkili oldu.

Ruslar Gence'yi işgal edince, bölgeyi "*Elizavetpol uezd*'i" (kontluğu, ilçesi) adıyla ilhak ettiler[4].

C. Kürekçay Anlaşması: Rusya'ya Bağlanma

Taraflar, Rusya'ya bağlanma şartlarını görüşmek üzere 1 Mayıs 1805 tarihinde Kürekçay yakınlarındaki Rus karargâhında bir araya gelerek Kürekçay Antlaşması'nı imzaladılar. Bu antlaşmayla Çarlık, Karabağ'ın yukarı kısımlarını (Dağlık Karabağ), "*Karabağ Hanlığı*" adıyla topraklarına kattı. Rusya, Karabağ'ı adeta 'İran'ın kapısı' sayıyordu. Bu nedenle bölgenin ilhakı Rusya açısından son derece önemliydi.

Bu antlaşmanın imzalanmasının ardından, bir İran birliği hemen harekete geçerek Aras Nehri'ne yaklaştı. Bunun üzerine bir Karabağ-Rus ortak birliği de bölgeye intikal etti. Bu orduya Yüzbaşı Vanya gibi Ermeni asıllı subaylar ve bölgenin Ermeni halkı da hizmet etmişlerdir. Daha sonra bölgenin Ermenileri, bu savaştaki yararlılıklarından dolayı Ruslar tarafından Karabağ yöresinde bir 'Ermeni Melikliği' ile ödüllendirildiler. Bu aşamadan sonra, Kafkasya'da dağınık hâlde yaşayan Ermeniler, Prens Sisianov tarafından bilhassa Karabağ bölgesinde temerküz ettirilmeye başlanmıştır. Rusya o dönemde Ermenileri, gelecekteki bir İran seferi için kullanmak istiyordu; bunun için de onları İran'a doğru açılan koridor üzerinde bulunan Karabağ'da yerleştirmeye çalıştı.

D. Gülistan Barış Antlaşması ve Kurulan Yeni Bölgesel Düzen

Bölge, 1806-12 yılları arası boyunca Rusya ile İran'ın nüfuz mücadelesine şahit oldu. 12 Ekim 1813'te Karabağ'ın Gülistan köyünde Rusya ve İran arasında Gülistan Barış Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile İran, Karabağ ve etrafındaki 13 hanlık ve eyaletin Rusya'ya ait olduğunu kabul etti. İran'a bırakılan Revan ve Nahçıvan hanlıkları dışında tüm Kuzey Azerbaycan, Rus İmparatorluğu'na bağlandı. Belirtilen bu bölgeleri sınırları içine katan Rusya, bu aşamadan sonra

4 Tadeusz Swietochowski, *Russia and Azerbaijan: A Borderland in Transition* (New York: Columbia University Press, 1995), s. 3.

Ermenilerin Kafkas topraklarına göç ettirilmesi meselesini daha sistematik olarak ele almaya başladı. Moskova'da 1816 yılında Ermeniler üzerine araştırmalar yürüten *'Ermeni Şark Dilleri Enstitüsü'* kuruldu. Bu enstitünün kurucusu ve finansörü, Ermeni Lazaryan ailesiydi[5].

Öte yandan Ruslar, başta Karabağ olmak üzere bölgedeki Türk nüfusunu, sistematik olarak azaltmaya çalışmış ve onları Kafkasya dışındaki uzak bölgelere zorunlu göçe tabi tutmuşlardır. Bu iş için, 1816 yılında Çar'ın, Kafkas Orduları Başkomutanlığına tayin ettiği kişi, Ermeni asıllı *Aleksey Yermolov* oldu. Yermolov, 10 Ekim 1816'da Tiflis'e gelerek görevine başladı. Neticede Rusya, Kafkaslarda olası karışıklıkları önlemek bahanesiyle, 1819'da Şeki, 1820'de Şirvan, Ekim 1822'de Karabağ ve 1826'da ise Talış hanlıklarını resmen lağvetti ve bu toprakların tümünü Çar adına hazineye kattı. Rusya, bölgedeki Ermeni melikliklerine de aynı yöntemi uyguladı; hanlık ve melikliklerin tüm yetkileri ortadan kaldırıldı. Daha sonra ise Rusya bu bölgeleri, merkeze bağlı birer '*Oblast*' (iç işlerinde kısmi yetkili özerk bölge) hâline getirdi.

E. Karabağ Oblastı'nın (Vilayetinin) Kurulması

Bu değişim karşısında Karabağ'ın son hanı Mehdi Kulu Han da İran'a kaçmak mecburiyetinde kaldı. Ruslar, 1820'lerde Azerbaycan toprakları üzerinde Bakü, Kuba, Şeki, Şirvan, Karabağ ve Talış adlarında 6 vilayet oluşturdular. Bu bölgelerin hanlık dönemindeki sınırlarına pek dokunulmadı. Ancak idari yapıları tümden değiştirilerek, her biri adeta 'hansız birer hanlığa' dönüştürüldü. Karabağ vilayetinin idaresi de, merkezden atamayla belirlenen bir askerî vilayet komutanının (*nachal'nik*) yetkisine verildi. Şeki, Şirvan, Karabağ ve Talış vilayetleri, aynı zamanda ordu mensubu olan ve Şuşa'da ikamet eden Müslüman bir eyalet reisinin idaresine bağlandılar. Bu reisin, Çar'a sadık ve tecrübeli kişilerden olmasına bilhassa özen gösterildi. Bölgedeki yerel yönetimlerin kullanacakları resmî dilin ise Farsça olarak muhafaza edilmesine karar verildi.

Rusya'nın bölgedeki generallerinin (Yermolov ve Mogilevsky) bu dönemde hazırladıkları raporlara göre, 1823 yılında Karabağ halkının %78,3'ünü Müslü-

5 Ömer Göksel İşyar, *Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu* (İstanbul: Alfa, 2004), s. 173.

manlar, %21'ini ise Ermeniler oluşturuyordu[6]. Bu aşamadan sonra, Rusya'nın bölgede kurduğu baskı rejimine katlanamayan Müslüman halk, şehir merkezlerinden dağlık kesimlere doğru göç etmiştir. Müslüman göçmenler, Osmanlı ve İran topraklarına da yönelmişlerdir.

Bu dönemde Rus otoritelerince Ermenilerin henüz bölgeye sistemli olarak göç ettirilmesi ve iskânına başlanmamıştı. Yönetimdeki Azerbaycan Türkleri (Karabağ Kethüdası Hacı Ali Bey gibi) bölgeden uzaklaşan soydaşlarını geri getirmeye çalıştılar. Dolayısıyla Karabağ bölgesi, Rus- İran savaşından sonra dışarıdan büyük Türk kitlesel göçleri de çekebilmiştir. O kadar ki, 1816 yılında Karabağ'da sadece 7.900 Türk ailesi yaşamaktayken, 1823'te bu sayı 18.600'e yükselmişti[7].

F. 1826-1827 Rusya-İran Savaşı ve Türkmençay Barış Antlaşması

Çar I. Nikola'nın tahta çıktığı sırada (Aralık 1826) Rusya'da *Dekabrist İsyanları* çıkmış ve bunlar Azerbaycan topraklarına da sıçramıştır. İran güçleri ise fırsattan istifade, Karabağ üzerine yürüyüp, Şuşa Kalesi'ni yeniden kuşattılar. İran akınlarını durduramayan Kafkas Orduları Başkomutanı Yermolov, akınlara karşı hiçbir somut başarı gösteremedi. Karabağ halkı ise, diğer Müslüman bölgelerinin tersine çoğunlukla Ruslara sadık kalmaya devam etti. Savaşta dengeler, önce İran'ın, sonra ise Rusya'nın lehine döndü. Gence Kalesi önce İran'ın, sonrasında yeniden Rusya'nın eline geçti. Savaş sırasında başarılarıyla dikkat çeken General Paskiyeviç, Kafkas Orduları Başkomutanlığına getirildi.

Yaklaşık bir yıl süren savaşın sonunda, İran veliaht prensi Abbas Mirza ile General Paskiyeviç, barış görüşmeleri için Tebriz yakınlarındaki Türkmençay köyünde bir araya gelmişlerdir. Burada 10 Şubat 1828 tarihinde Türkmençay Barış Antlaşması imzalanmıştır. Bu barış antlaşması, Karabağ ve tüm Kuzey Azerbaycan topraklarının Rusya'nın olduğunu bir kez daha tescil etmiştir. Antlaşmanın en önemli hükümlerinden biri ise, yürürlüğe girmesinden itibaren 1 yıl içinde, İran ve Rusya topraklarında yaşayan halkların istedikleri tarafa göç edebilme hakkını kullanabilecek olmalarıydı. Bu hükümden yararlanarak, 30 binden fazla İran Er-

6 *A.g.e,* s. 177.
7 Nizamettin Onk, *Azerbaycan Karabağ Tarihi* (İstanbul: 1997), s. 46.

menisi, Rusya topraklarına doğru göç etmişlerdir[8]. Dolayısıyla 1828-1830 arası dönemde, Karabağ'ın dağlık bölgelerine doğru, İran'dan gelen sistemli bir Ermeni göçü gerçekleşmiştir.

Üstelik Türkmençay Antlaşması'nın akdedilmesinin ardından Rusya 'Karabağ vilayetini de lağvetmiş ve topraklarını Şuşa, Cevanşir, Cebrayil ve Zangezur kazaları arasında dörde taksim etmiştir. Bu kazalar ise yeni oluşturulan vilayetlere bağlanmışlardır.

Bu dönemde Kafkasya'ya Ermeni göçü o kadar artmıştır ki Çar I. Nikola, 1828 yılında, bölgede bir Ermeni vilayetinin de kurulmasına ve buraya çevre ülkelerden yoğun bir Ermeni göçünün alınmasına izin vermiştir. Çar'ın bu adımı, şüphesiz ki Ermenilere "millî" bir yurt yaratılması anlamına geliyordu. Ermenilerin, kendi "millî yurtları" arasında gördükleri toprakların başında ise şüphesiz Dağlık Karabağ bölgesi vardı. İran Ermenilerinin tüm bu bölgelere göç ettirilmesinde koordinasyon görevi Rus Albay Lazarev'e verildi. Lazarev hazırladığı raporda şu tespitte bulunmuştur: "Üç buçuk ay içinde İran'dan 8.249 hane, yani 41.245 kişi göç ettirilmiştir."[9]. Ermenileri Rusya topraklarına gelmeleri için cezbetmeye çalışan Moskova, göç edeceklerden 20 yıl vergi alınmamasını öngören bir kanunu da 1828 yılı içinde yürürlüğe sokmuştur.

Türkmençay Barış Antlaşması'na kadar Ermenilerin Karabağ'da fazlaca bir varlık gösterdikleri ve sorun teşkil ettikleri söylenemez. Fakat bu antlaşmadan sonra Kafkaslarda bir '*Ermeni Sorunu*' ortaya çıkmaya başlamıştır.

G. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı ve Sonrasında Karabağ'ın Değiştirilen Statüsü

Rusya, 20 Aralık 1827'de Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zaaflardan yararlanarak ona savaş ilan etti. Savaş sırasında Revan ve Nahçıvan, Çarlık tarafından "*Ermeni bölgeleri*" olarak ilan edildi (Mart 1828). Bu sırada "*Erevan*" Ermeni nüfusunun hızla arttığı bir şehir hâline gelirken, Karabağ nispeten geri planda kaldı. Rusya bu şekilde bölgede Osmanlı'ya karşı siper olacak bir '*Ermeni*

8 Mark Malkasian, *"Gha-ra-bagh!": The Emergence of the National Democratic Movement in Armenia* (Detroit: Wayne State University Press, 1996), s. 10-11.

9 Süleyman Aliyarov, *Dağlık Karabağ: Hayaller ve Gerçekler* (Ankara: Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, 1989), s. 39.

Tamponu' kurmaya çalıştı. Osmanlı ise, savaş esnasında Kafkasya'nın Müslüman halklarından, kendisine 'sadakat' bildiren ahitnameler almıştır. Dolayısıyla Rusya'nın, Müslüman halklara karşı önlemleri de giderek sertleşmiştir.

Savaşta Doğu Anadolu'da Kars'tan Bayburt'a kadar kuzey kesimlerini ele geçiren Ruslar, buralardaki Ermenileri de Kafkas topraklarına göç etmeye zorlamışlardır. Bu sırada tahminen 100 bin Ermeni'nin göç ettirildiği ileri sürülmüştür[10]. Çar, Eçmiyazin'deki Ermeni Katolikosu'nun '*Haç'ın Kılıcını*' temsil ettiğine hükmetmiş ve tüm Kafkas topraklarına (Karabağ dahil) Ermeniler göç ettirilip yerleştirilmişlerdir. Rusya, aynı zamanda Osmanlı içlerindeki Ermenileri de ayaklandırmaya çalışmıştır.

Osmanlı ile Rusya arasında 14 Eylül 1829'da imzalanan Edirne Barış Antlaşması'na göre, Karabağ ve etrafındaki diğer tüm hanlık topraklarının Rusya'nın egemenliğinde olduğu Osmanlı Devleti'nce de resmen kabul edilmiştir. Antlaşmanın 13. maddesi çerçevesinde ise, "*Rusların Anadolu'da işgal ettiği bölgelerde yaşayan Ermenilere, 18 ay içinde, taşıyabilecekleri emlâklarıyla birlikte Rus topraklarına göç etme ve Rus vatandaşlığına geçme hakkı verilmiştir*"[11]. Bundan etkilenen 40 bin ila 90 bin Anadolu Ermenisi, Rusya'nın egemenliğine geçen Azerbaycan topraklarına göç etmişlerdir. Erzurum Marhasası Episkopos Karabet'in, Erzurum, Kars ve Doğubayazıt'tan toparladığı bu Ermeni kitleleri Rusya'nın elindeki Gümrü, Ahalkelek, Ahıska ve Karabağ yörelerine yerleştirilmişlerdir. Ermenilerin Karabağ'da çoğunluk hâline gelmelerinin sebebi, işte uzun zamandan beri süren bu göçlerdir. Amaç, bölgede *suni bir Ermeni ulusu* oluşturmaktı. Rusya bu sayede Osmanlı ve İran'a karşı sivil bir tampon kurmuş olacaktı. Ruslar bir an önce Erivan'ı Ermenileştirerek, burayı yeni bölgenin merkezi (*guberniia*) hâline getirmeye çalışmışlardır. Bu sırada İran'dan gelen on binlerce (40 bin civarında) Ermeni (bilhassa Hoy Ermenileri) de Karabağ çevresine yerleştirilmişlerdir.

Çarlık, bu göçler devam ederken 21 Mart 1828 tarihinde Revan ve Nahçıvan hanlıklarının topraklarını da içine alan bir Ermeni vilayeti (*Armyanskaya Oblast*)

10 Nejat Göyünç, "Türk-Ermeni İlişkileri ve Ermeni Soykırımı İddiaları", *Ermeni Sorunu ve Bursa Ermenileri*, (ed.) Saime Yüceer, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları, 2000, s. 7.

11 Yavuz Aslan, *Rus İstilasından Sovyet Ermenistanı'na Erivan (Revan) Vilayeti'nin Demografik Yapısı, (1827- 1922)*, (http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/makaleler/makale20.html), (Erişim Tarihi: 23.12.2020).

oluşturmaya karar vermiştir. Bu vilayetin tahrir işleri, Nisan 1829 ile Mayıs 1832 arası dönemde yapılmıştır. Ermeni Oblastı'nın tam anlamıyla kurulması ise 1834 yılında olmuştur. Bu oblastın toprakları, Azerbaycan'ın Revan, Nahçıvan ve Ordubad bölgelerini kapsıyordu. Aynı dönemde ise Karabağ vilayeti lağvedilirken, Rusya devlet otoritesi, bu vilayetin topraklarını, Ermeni bölgesi içine katmayarak, "*Müselman Eyaletler*" terkibine dâhil etmiştir. Bahsedilen bu idari düzenlemelerden sonra, Karabağ bölgesinin nüfus kompozisyonu, sistemli ve kökten bir şekilde değişim geçirmeye başladı. Bu değişim(ler) ise, bölgede Türk ve Ermeni etnik grupları arasında daha sonradan ortaya çıkacak şiddetli çatışmalara birinci dereceden kaynaklık etmiştir.

Döneme ilişkin hazırlanan resmî belgelere göre, kadim Karabağ Hanlığı topraklarındaki bir şehir (Şuşa) ve 600 köyde yaklaşık 90 bin kişi yaşıyordu[12]. Bu köylerin ancak 150'si Ermenilerin çoğunlukta olduğu yerleşim birimleriydi. Şuşa'da ise 12.902 Azerbaycanlı (Türk) ailesine karşın sadece 4.331 Ermeni ailesi bulunuyordu. Ancak Rusya'nın müdahaleleriyle, 19. yüzyılın sonlarında Karabağ'ın dağlık kesimlerinde %58'lik Ermeni çoğunluğa karşın, %42'lik Azerbaycanlı nüfus yaşar hâle gelmiştir[13].

Sistemli nüfus hareketlerine rağmen, 1832 yılında bölgede yapılan ilk resmî nüfus sayımında Karabağ'da %64,8 oranında Türk'ün; %34,8 oranında ise Ermeni'nin yaşadığı tespit edilmiştir[14]. Bu Ermeni nüfus ise bilhassa Şuşa ve Hankendi'nde yoğunlaşmıştı.

1833'te Güney Kafkasya'da 2 askerî valilik (*kamendantlık*) oluşturuldu: Tiflis ve Şamahı. Bütün Kuzey Azerbaycan topraklarını içine alan Şamahı, Bakü merkezli bir vilayetti. 1859'da "*Bakü vilayeti*" adını alan bu idari birim, 1868'e dek varlığını sürdürdü. Karabağ ise, 1840'a kadar Şamahı vilayeti'ne bağlı kaldı. Aynı yıl içinde Karabağ, Şuşa kazası (uezd) adı altında, Hazar (Kaspi) vilayetine dâhil edildi.

1868 yılında ise, Karabağ'ı (yani Şuşa kazasını) da içine alan Gence merkezli *Elizavetpol vilayeti* kuruldu. Zangezur kazası da bu sırada oluşturuldu. Karabağ'ın idari yapısı, bu son hâliyle, 1921'e kadar değişmeden kaldı. Zangezur

12 İşyar, *a.g.e*., s. 217.
13 *A.g.e*..
14 Onk, *Azerbaycan Karabağ Tarihi*, s. 62.

ve bugünkü Dağlık Karabağ bölgelerini içine alan bu vilayet, Türk ve Ermeni toplumları arasında etnik gerginlikler ve çatışmalara altyapı oluşturması açısından oldukça elverişli idi.

Ğ. Karabağ'daki Ermeni Nüfusun Giderek Artması ve Yükselen Gerginlikler

Ermeni yerleşimciler, Karabağ'ı tarihsel olarak kendilerine ait gördüklerinden dolayı, bilhassa Ermeni Oblastı dışında kalan bu bölgeye de yerleşmek istemişlerdir. Rus Çarlığı ise, Karabağ'a Ermeni nüfusun akışına izin verirken, öte yandan bölgenin 'Ermeni vilayeti' içinde kalmasına da yanaşmayarak, muhtemelen Kafkasya Ermenilerini Anadolu davasından soyutlayıp, doğudaki bu meseleyle meşgul ederek, merkezî otoriteye daha bağımlı kılmaya gayret etmişlerdir.

Diğer taraftan, Çarlığın uyguladığı zulüm, şiddet ve ağır vergi yükü yanında, inanç özgürlüğüne yönelik müdahalelerden dolayı da büyük zorluklar yaşayan Karabağ Türkleri, 1844 yılında 3 gün süren bir isyana kalkışmışlardır. Merkezden gönderilen askerî güçler, bu isyanı şiddetle bastırmıştır.

Rusya, Kırım Savaşı'ndan (1853-56) sonra, tüm Doğu ve Güney Anadolu bölgesini, siyasi sebeplerle "*Armenya*" olarak adlandırmaya başlamıştır. Bu ismi, *Saint Petersburg İlimler Akademisi* önermiştir. Amaç, şüphesiz '*Armenya*' iddiasıyla Rusya'nın, İskenderun Körfezi'ne ulaşabilmesiydi. Kırım Savaşı'nda, Osmanlı Devleti'ne karşı Ruslarla birlik olup savaşa katılan Ermenilerin bir kısmı da, savaştan sonra, kitleler halinde Rusya'ya göç etmişler ve ağırlıklı olarak Erivan ve Dağlık Karabağ bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Ama yine de Dağlık Karabağ nüfusunda Türklerin ağırlığı devam etmiştir. Nitekim 1871 yılında yapılan nüfus sayımına göre, Elizavetpol vilayetine bağlı Karabağ bölgesinde 878 bin Türk'e karşın, sadece 292 bin Ermeni yaşamaktaydı[15].

Anadolu Ermenileri, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nden (93 Harbi) sonra da büyük gruplar halinde (85 bin civarında)[13] Kafkasya'nın değişik bölgelerine göç etmişlerdir. Bu kişiler, özellikle de Karabağ gibi Osmanlı sınırından uzaktaki bölgelere yerleşmek istemişlerdir. Bunun bir sebebi de diğer bölgelerin aksine Karabağ'da yiyecek, su ve barınak sıkıntısı çekilmemesidir. Erivan'ın ise yaşam kaynakları, nüfus yoğunluğundan dolayı daha sınırlı kalıyordu. Bundan ötürü böl-

15 Swietochowski, *Russia and Azerbaijan*, s. 11.

ge içi göçlerde de, Karabağ'a doğru yoğun bir insani hareketlilik (130 bin Ermeni ailesi)[16] olmuştur. Nitekim 1897'de yapılan nüfus sayımına göre, bugünkü Dağlık Karabağ topraklarındaki halkın %53'ünün Türk, %45'inin ise Ermeni olduğu tespit edilmiştir. Bu sırada Ermeniler, halk arasında genelde '*itaatkâr, sanatkâr insanlar*' olarak algılandıkları için, Karabağ'a yerleştikten sonra Türk asıllı toprak sahiplerinin hizmetinde çalışarak, geçimlerini rahatlıkla temin edebilmişlerdir. Ancak artan Ermeni göçü dolayısıyla, Karabağ'da giderek azınlık durumuna düşen Türkler, zamanla başka yerlere (Anadolu istikametinde de olmak üzere) göçmeye başlamışlardır. Zira bölgenin yerli halkına çok ağır vergiler getirilmişti.

93 Harbi sırasında Rus ordusuna katılmayı reddettikleri için Anadolu'ya sürgün edilen Karabağlı Müslümanların sayısı da oldukça fazlaydı. Üstelik Karabağ'daki bazı toprak ağaları, bölgenin Türk halkından müteşekkil 100 kişilik küçük bir süvari birliği oluşturarak, Osmanlı Devleti saflarında savaşa katılmışlardır. Karabağ Türkleri, savaşta ve sonrasında Çarlık politikalarına karşı direnişin örgütlenmesinde de önemli rol oynamışlardır. Karabağ'da çıkan isyan ve *kaçak-koçak hareketleri*, giderek tüm Kafkasya'ya yayılmıştır. Karabağlı isyancı önderlere örnek olarak, Zangezurlu Kaçak Nebi'yi, Kaçak Süleyman'ı, Kaçak Mürtüz'ü ve Nahçıvanlı Ali'yi gösterebiliriz.

H. Rus Otoritelerin Ermenilere Karşı Olumsuz Tavırları

19. yüzyılın sonlarında Ermeni Sorununun giderek uluslararasılaşması Rusya'yı tedirgin etmiş; hemen topraklarının dibinde bir Ermeni Devleti kurma fikrini, kendisi gibi çok uluslu bir imparatorluğa uygun düşen bir politika olarak algılamamaya başlamıştır. Dolayısıyla Rusya, bir yandan Anadolu Ermenilerine desteğini nispeten azaltırken, öte yandan Kafkas Ermenilerini de Avrupa'ya veya ülke içlerine sürgün etmeye başlamıştır. Nitekim Osmanlı'da II. Abdülhamid tahta çıktığında (1876), Rusya'nın Kafkasya'da izlediği Ermeni politikasındaki 'kuvvet kullanma' fiilleri iyice artmıştı. Ancak Ermeni soyluları ve tüccar kesimleri kendilerini koruyarak, Tiflis ve Bakü gibi büyük zengin şehirlere rahatlıkla yerleşebilmişlerdir. Rusya, bir ara, Osmanlı sınırını da kapatmış ve ülkesine daha fazla Ermeni'nin gelmesini engellemeye çalışmıştır.

16 Onk, *Azerbaycan Karabağ Tarihi*, s. 70.

1880'lerin başında Kafkasya'da Genel Valilik sistemine geçilmiş ve Ruslaştırma (Slavizm) politikasına ağırlık verilmiştir. Etnik halklar üzerinde ise, 'böl ve yönet' stratejisi izlenmeye başlanmıştır. Buna karşın, 1881'de ayaklanan Ermeni milliyetçi grupların Çar II. Aleksander'a yönelik bir suikast girişimi olmuştur. Bunun üzerine Çarlık, Ermenilere karşı daha bariz bir sertleşme ve ezme politikası izleme dönemine girmiştir. Kafkas Ermenilerine yönelik ağır baskılar, Prens Grigori Golitsyn'in Kafkasya Genel Valisi olduğu 1896-1905 yılları arasında iyice belirginleşmiştir. Onun döneminde bilhassa Ermeniler, zor kullanılarak Ruslaştırılmaya (asimile edilmeye) çalışıldı. Çar II. Nikola da, Ermenileri baskılama politikasını sürdürdü. Genel Valilik, Çar'ın 4 Temmuz 1903 tarihli buyruğu ile Ermeni okullarının ayrıcalıklarını sona erdirdi ve Şuşa'daki ayaklanmayı tahrik ettiği gerekçesiyle Ermeni Kilisesi'nin tüm mallarına el koydu. Dolayısıyla 1836-Polozhenie Ayrıcalıklar Yasası yürürlükten kaldırılarak, eğitimde Ermeni dilinin kullanılması da yasaklandı. Ermeni Katolikosu'nun Sinod üyelerini seçme, evlendirme, boşama gibi konulardaki yetkileri ise kısıtlandı. Ermeni Devrimci Federasyonu (ARF), namı diğer Taşnaksütyun Partisi, bu sert uygulamaların yarattığı tahriklerin etkisiyle, Çarlık otoritelerine karşı açık saldırılara başladı. ARF, bu eylemleriyle Ermeni halkı gözünde giderek büyük popülarite kazandı. Bu ortamda Kafkasya'da toplumlar arası çatışmalarda da ciddi bir artış oldu.

Bu arada Osmanlı topraklarında da 19. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan çatışmalar, Kafkasya'ya doğru Ermeni göçünü daha da artırmıştır. 20. yüzyıla girilirken, Kafkasya'daki Ermeni nüfusu bazı istatistiklere göre 1 milyon 243 bine ulaşmıştı. Bu sırada Rusya'daki siyasi göstergeler ise Ermenilerin aleyhine idi. Mesela Karabağ'daki Ermeniler, bu dönemde bariz şekilde siyasî, ekonomik, sosyal, kültürel etkinlik kaybına uğramışlardır. Karabağ, zaten 1883'te Bakü-Batum demir yolunun tamamlanmasından sonra, yavaş yavaş Erivan'dan uzaklaşmış ve Bakü'nün ulaşım-iletişim sistemine bağlanmıştı. Ruslar da bu dönemde, Ermenilerin aleyhine, Türklerden yana bir tutum sergilemişlerdir.

I. 1905 Bakü İsyanı ve Genel Sonuçları

Saint Petersburg'da çıkan Ocak 1905 ayaklanması kanlı bir şekilde bastırılsa da (*Kanlı Pazar*), benzer olaylar kısa zaman içinde tüm Kafkaslara yayılmıştır. Bu karışıklıklar sırasında Bakü'de de bir ayaklanma baş göstermiştir. Ayaklanma birkaç gün devam etmiş; kısa süre içinde Nahçıvan ve Karabağ'a da sıçramıştır.

İsyanı sert önlemlerle bastıran Rus otoriteleri, Ağustos 1905'te Ermeni okullarını yeniden açmış ve kilise mallarını iade etmeye başlamıştır. Dolayısıyla siyasi ibre, bu sefer de Ermeniler lehine dönmüştür.

Peşinden Kafkasya Türkleri, Ermenilerin baskılarına maruz kalmıştır. Nitekim Şubat 1905'te Bakü'de etnik çatışmalar çıkmıştır. Karabağ ise, olayların en kanlı boyutlara ulaştığı yerlerin başında gelmiştir. Bölgede yaşayan Türkler, bütün bunlara rağmen yurtlarını terk etmeyerek, her türlü Ermeni zulmüne karşı direnmişlerdir. Kafkasya Ermenileri ise, kendi güvenliklerinin Ruslarla iyi ilişkilere bağlı olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Golitsyn'den sonra Kafkasya Genel Valisi olarak atanan Illarion Vorontsov-Dashkov, 1905'ten itibaren Kafkaslarda Ermeni taraftarı politikaların baş mimarı olmuştur. Çarlığın desteğini arkalarına alan Ermeniler, Azerbaycan Türklerine karşı daha yoğun saldırılara geçmişlerdir. Bundan böyle, bölgede 1921'de Sovyet egemenliği kuruluncaya kadar, Taşnaklar, Kafkasya ve Karabağ'ın tüm bölgelerine saldırılarını şiddetle devam ettirmişlerdir. Saldırılar, birçok yerde katliam boyutlarına ulaşmıştır.

Öte yandan bu etnik gerginlikler yaşanırken Rusya, 1907 ile 1912 yılları arasında Anadolu'nun değişik yerlerinden ve İran'dan kopup gelen yaklaşık 500 bin Ermeni'nin, Kars, Erivan ve Elizavetpol vilayetlerine yerleşmelerine izin vermiştir. Bu göçler de tabii ki, Türk nüfus ağırlıklı bu topraklarda etnik gerginlik ve çatışmaları daha da artırmıştır. *'Ermeni Davası'* (*Haidat*) başta Rusya olmak üzere büyük devletlerce kabul görmüştür. Bu davayı dünyaya tanıtmak üzere, bir Ermeni Delegasyonu kurulmuştur. Bu delegasyonun başkanlığına Karabağ menşeli bir Ermeni ailesinden gelen Boğos Nubar (Paşa) getirilmiştir. Boğos Nubar, 1919-Paris Barış Konferansı'nda da bu delegasyonun başında yer almıştır.

İ. Güney Kafkasya'da Sovyet Egemenliği ve Karabağ Sorunu

Çarlığın yıkılma sürecinde Bolşevikler ve Taşnakçılar, Karabağ'ın Ermeni toprakları arasında sayılacağı propagandasını yapmışlardır. Ama son tahlilde Karabağ'ın, hukuken Azerbaycan'ın bir alt bölge olarak kalması tezi ağır basmıştır. Dolayısıyla Mart-Nisan 1918'de Karabağ'da Ermenilerin şiddetli tedhiş hareketleri yeniden başlamıştır. Karabağ Ermenileri, 28 Mayıs 1918'de kendilerince bir

Bağımsızlık Deklarasyonu yayımlamışlardır. Ardından da Türk halkına karşı saldırıları yoğunlaştırmışlardır.

14 Haziran 1918'de Osmanlı ile üç müstakil Güney Kafkasya devleti arasında imzalanan Batum Barış Antlaşması'yla Karabağ bölgesinin Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti (ADC) topraklarının içinde yer alması bir kez daha kabul edilmiştir. 15 Ocak 1919'da ADC'ye bağlı Karabağ Genel Valiliği oluşturulmuştur. Fakat Taşnak çetelerinin bölgedeki saldırıları kesilmemiştir. Üstelik Karabağ Ermenileri, *Birinci Karabağ Ermenileri Meclisi*ni kurma girişiminde bulunmuşlardır. Bu yapıyı dağıtıp, Bakü Komününü de ortadan kaldıran güç unsuru ise, o sırada Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa komutasındaki *Kafkas İslam Ordusunun* bölgedeki başarılı ilerleyişi olmuştur. Neticede Karabağ güvenli bir şekilde yeniden Azerbaycan toprakları arasına katılmıştır.

Osmanlı'nın Birinci Dünya Harbi'nden yenik çıkmasına sebep olan Mondros Ateşkes Antlaşması, Türk ordusunun bölgeden geri çekilmesini gerektirmiştir. Karabağ ise, bu güç boşluğundan yararlanan Ermeniler tarafından şiddetli saldırılara sahne olmuştur. Her şeye rağmen İngilizler, önceki idari yapılanma üzerinde değişiklik yapmayı tercih etmemişlerdir.

Neticede Bolşevikler kısa zaman içinde bu otorite boşluğunu yeniden doldurarak, 10 Ağustos 1920'de ise Karabağ'ı Sovyetleştirmişlerdir. 2 Aralık 1920'de de, Ermenistan Sovyetleştirilmiştir. Bu yeni sistemde, Karabağ, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı bir otonom bölge (*oblast*) olarak kalmaya devam edecektir. Sovyet Komünist Partisi Kafkasya Bürosunun (*Kavbüro*), 5 Temmuz 1921 tarihinde vermiş olduğu nihai karara göre, *Dağlık Karabağ Otonom Bölgesi* adlı bir idari yapılanma oluşturulmuştur. Bu durum karşısında hoşnutsuz olan Dağlık Karabağ Ermenileri ise, sözü edilen statüyü değiştirmek ve Ermenistan'la birleşmek (*miatsum*) için uzun yıllar boyunca Kremlin'i ikna etmeye çalışmışlar ama bunu başaramamışlardır.

J. Sovyetler Birliği'nin Yıkılma Sürecinde Dağlık Karabağ Sorunu

Son Sovyet lideri Mihail Gorbaçov'un yumuşama politikaları 1985'ten itibaren bölgesel etkilerini göstermiştir. Nitekim 20 Şubat 1988'de Dağlık Karabağ Oblasının Halk Temsilcileri Sovyeti, Ermenistan'la "*yeniden*" birleşme kararı almış ve bunu tasdik için Moskova'ya iletmiştir. Sovyet merkezî otoritesi, bu kararı

Azerbaycan'a da sorarak 13 Haziran 1988'de reddetmiştir. Ancak bu aşamadan sonra Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan Türkü ve Ermeni halkları arasındaki gerilimler yeniden artmıştır. Olaylar, Bakü yakınlarındaki Sumgait'e de sıçramıştır. Bu durumda bile Kremlin, Dağlık Karabağ'ın statüsünde bir değişikliğe gitmemiştir. Toplumlar arası gerginlikler ise artarak devam etmiştir. Nitekim Dağlık Karabağ'daki Tophane Ormanı'nın, sanayi tesisi kurma amaçlı olarak Ermenilerce tamamen yok edilmesi, Azerbaycan'da ulusal bir infialin doğmasına neden olmuştur. 17 Kasım-9 Aralık 1988 tarihleri arasında, Bakü'deki *Azatlık Meydanı*'nı (o dönemde *Lenin Meydanı*) dolduran halk kitleleri, büyük protesto gösterileri düzenlemişlerdir. Bu gösteriler, 5 Aralık 1988'de Sovyet Özel Kuvvetleri tarafından sert bir şekilde bastırılmıştır.

Artan bu gerginlik ortamında Sovyet otoritelerince Dağlık Karabağ için 12 Ocak 1989'dan itibaren bir Özel İdare Komitesi kurulması ve bölgenin Moskova'dan direkt olarak yönetilmesi kararı verilmiştir. Böylece bölgenin kontrolü, geçici bir süre için Azerbaycan'ın elinden alınmıştır. Oluşturulan bu yeni idari sistem, bölgedeki Ermenilerin beklentilerini daha da alevlendirmiştir. Sonuçta bu idari komite de (*Volskiy Komitesi*) bölgesel çatışmalara engel olamamıştır. Bölgedeki Ermeniler, Ağustos 1989'da kendi aralarında bir *Dağlık Karabağ Ulusal Konseyi* oluşturmuşlardır. Sovyet makamları bu konseyi tanımamıştır. Moskova, uygulanan çözüm yönteminin başarılı olamayacağını anlayınca, 28 Kasım 1989'da adı geçen idari komiteyi lağvederek, bölgede eski sisteme dönme kararı vermiştir. Dolayısıyla Dağlık Karabağ'daki Azerbaycan otoritesi yeniden tesis edilmeye başlanmıştır. Bölgenin Ermenileri ise, bu karara karşı hemen harekete geçerek, 1 Aralık 1989'da *Birleşik Ermenistan Cumhuriyeti*'ni ilan etmişlerdir.

Bu olay karşısında Azerbaycan'da Ocak 1990'dan itibaren sosyal patlamalar ve galeyanlar baş göstermiştir. Moskova'daki üst yönetim ise, 15 Ocak ve 19 Ocak 1990'da iki önemli karar vererek, sırasıyla Dağlık Karabağ ve Bakü'de *olağanüstü hâl* ilan etmiştir. Ayrıca Dağlık Karabağ'ın otonomisi (*oblast statüsü*) de geçici olarak ortadan kaldırılmıştır. Karara karşı, Bakü'deki yoğun protestolar, 19 ve 20 Ocak tarihlerinde Sovyet Kızıl Ordu Birliklerinin kente müdahalesiyle çok kanlı bir şekilde (*Kara Ocak hadisesi*) bastırılmıştır.

Gerginlikler bir süre için durulsa da, *Dağlık Karabağ* ve komşu eyalet *Shaumyanovsk* bölgesinin yasama organları, 3 Eylül 1991'de verdikleri ortaklaşa bir kararla, *Dağlık Karabağ Cumhuriyeti Deklarasyonunu* yayımlamışlardır. Bunun

üzerine Azerbaycan yönetimi, Moskova'daki bazı yönetsel çevrelerin de verdiği destekle 23 Kasım 1991'de bölgenin otonom statüsünü tamamen ve kalıcı olarak ortadan kaldıran bir kanunu yürürlüğe sokmuştur. Fakat Sovyet merkezi otoritesi, yürütmeyi durdurmuş ve Dağlık Karabağ'da bir halk referandumu yapılmasını uygun bulmuştur. Bunun üzerine de 10 Aralık 1991'de Dağlık Karabağ'da bu referandum yapılmış ve de beklenildiği üzere, halkın '*Azerbaycan'dan ayrılmak istediği*' yönünde bir sonuç ağır basmıştır. Referandumun ardından ise 28 Aralık 1991'de Dağlık Karabağ'da parlamento seçimleri yapılmıştır. 6 Ocak 1992'de ilk oturumunu yapan Parlamento'da bir *Bağımsızlık Bildirgesi*, yine aynı oturumda kabul edilerek yayımlanmıştır.

K. Bağımsızlık Sonrasında Başlayan Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ Savaşı

Sovyetler Birliği dağılınca, federe cumhuriyetler mevcut sınırlarıyla bağımsızlaşıp, dünya siyasal sistemine katılmışlardır. Dolayısıyla bağımsızlıkla birlikte Azerbaycan ve ayrılıkçı Dağlık Karabağ Ermenileri arasında 1992'den itibaren silahlı çatışmalar başlamıştır. Bu çatışmaların başında yaşanan en trajik hadise ise, şüphesiz, 25-26 Şubat 1992 gecesi meydana gelen *Hocalı Katliamı* olmuştur. Katliamda 600'den fazla sivil hayatını kaybetmiştir. Ölenlerin 63'ü çocuk, 106'sı kadın, 70'i ise yaşlılardı. 487 kişininse Ermenilerce rehin olarak götürüldükleri tespit edilmiştir. Saldırıda 1.275 kişi, yaralı olarak kurtulabilmiştir. 150 kişidense, hiçbir haber alınamamıştır.

Ardından 9 Mayıs 1992'de Şuşa ve 17 Mayıs 1992'de Laçin şehirleri, Ermenilerce işgal edilmiştir. Böylece Dağlık Karabağ ile Ermenistan arasındaki 'Laçin Koridoru' açılmıştır. Bir yıl içinde (Mart 1993'ün sonuna kadar) Ermeniler, Dağlık Karabağ'ın kuzey bölgelerini neredeyse tamamen ele geçirmişlerdir. Peşinden batı bölgelerine ağırlık veren Ermeniler, 27 Mart 1993'te Kelbecer'e ağır bir saldırı düzenlemişlerdir. Ermeniler, kenti aldıktan sonra da, Dağlık Karabağ'ın güneyine doğru işgallerini sürdürmüşlerdir. Fuzuli'yi ve Kubatlı'yı ele geçiren Ermeniler, Goradiz'i de tehdit etmeye başlamışlardır. Bu işgaller karşısında, 1 milyonu aşkın Azerbaycanlı Türk ise (*kaçgınlar*) topraklarından ayrılmak zorunda kalmışlardır.

L. Dağlık Karabağ Savaşı Konusundaki Birleşmiş Milletler Kararları ve Savaşın Sona Ermesi

Türkiye'nin, olağanüstü oturum çağrısıyla harekete geçen Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 30 Nisan 1993'te Azerbaycan-Ermenistan çatışmaları ve özellikle de *Kelbecer*'in işgali konusunu görüşmüştür. Görüşmelerin sonunda, 15 üyenin oybirliği ile *Güvenlik Konseyinin 822 sayılı kararı*[17] kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Dağlık Karabağ çatışmaları konusundaki ilk kararı budur. Formüle edilirken, çatışan iki taraf arasında dengeli olunmasına azami dikkat edildiği anlaşılan bu karar, iki ülke arasındaki savaşın endişe verici boyutlarını, uluslararası kabul görmüş sınırların dokunulmazlığını, toprakların silah zoruyla ele geçirilmesinin kabul edilemezliğini, ulusal bağımsızlığa saygı gösterilmesi gerektiğini vurgulayarak, ülke ismi vermeden *Kelbecer*'in Ermenilerce işgalinden duyulan rahatsızlığı dile getirmiştir.

822 sayılı kararda, çatışmaların geldiği aşamanın bölgedeki barış ve güvenliği tehdit etmeye devam ettiği belirtilmiştir. Bu kararda bir anlamda durum tespiti yapılmıştır. Dolayısıyla Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'ın iradesi ve egemenlik alanı dışında ayrı bir devlet olarak tanınmasının mümkün olmayacağı açıkça dile getirilmiştir.

Bununla birlikte Konsey sadece, Dağlık Karabağ dışında bulunan Kelbecer ve Zengilan'ın işgal edilme 'hadisesini' açıkça kınamıştır. Lanetleme, bağlayıcı olmayan nitelikteki '*resolution*' şeklinde yapılmıştır. Güvenlik Konseyi, bu kararında yerlerinden yurtlarından edilmiş çok sayıdaki Azerbaycanlı ve Ermeni sivillerle ilgili ciddi bir endişe duyduğunu da ifade etmiş; yerlerinden edilmiş ve mülteci durumuna düşmüş olan tüm insanların kayıtsız şartsız ve güven içinde evlerine dönmeleri hakkına sahip olduklarını belirtmiştir. Öte yandan, Güvenlik Konseyi açıkça Ermenileri lanetleyen bir ifade kullanmamaya özen göstermiştir. Bu durum büyük ihtimalle, Güvenlik Konseyinin üyeleri arasında bir konsensüs olmamasından kaynaklanmıştır. Muhtemelen Rusya, Fransa ve Çin, ayrıca güçlü Ermeni lobisinden[18] dolayı ABD, böyle bir söyleme taraftar olmamışlardır. Güvenlik Konseyi, Dağlık Karabağ'da sürekli bir ateşkesin sağlanabilmesi için,

17 Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 822 sayılı Kararı, 30 Nisan 1993, https://undocs.org/S/RES/822(1993), (Erişim Tarihi: 24.12.2020).

18 ABD'deki Ermeni lobi faaliyetleri için bkz., Tayyar Arı, *Amerika'da Siyasal Yapı, Lobiler ve Dış Politika*, (İstanbul: Alfa, 2000), s. 273-277.

her türlü düşmanca faaliyete derhal son verilmesini talep etmiştir. Konsey, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ uyuşmazlığına, bir dış güç olarak müdahale etmemesi çağrısında bulunmuştur. Kararda ayrıca, komşu devletlerin herhangi bir düşmanca faaliyet içine girmemeleri ve bunun bölgesel ve daha geniş çerçevede bir uyuşmazlık haline gelmemesi arzulanmaktadır.

Ancak bu karara aldırmadan hızla devam eden yeni Ermeni işgallerinin ardından ise, 29 Temmuz 1993'te BM Güvenlik Konseyi Ağdam'ın işgalci güçler tarafından acilen ve kayıtsız şartsız boşaltılmasını isteyen *853 sayılı kararını*[19] kabul etmiştir. BM Güvenlik Konseyi bahsedilen bu kararında Ermenistan Hükümetini açıkça uyarmış ve bu ülkeden Dağlık Karabağ Ermenilerinin AGİT-Minsk Grubunun önerilerine uymalarının sağlanması konusunda etkinlik göstermesini istemiştir. Güvenlik Konseyi, bu talebini (*request*) Kasım 1993'te verdiği *884 sayılı kararında*[20] da tekrarlamış ve şunu belirtmiştir: "Ermenistan, çatışan güçlerin, askerî hareketlerini genişletmelerine imkân verecek araçlar eldeetmemelerini sağlamalıdır [güvence altına almalıdır]".

Ancak Ermeniler bu kararlara uymayarak, 11 Ağustos 1993'ten itibaren, saldırılarına hız kazandırarak bu sefer de Fuzuli ve Cebrayil ilçelerine (*reyonlarına*) doğru harekete geçmişlerdir. Türkiye ve İran, uluslararası kamuoyu tarafından Ermenistan'ın kınanması için tekrar BM Güvenlik Konseyini, ortaklaşa harekete geçirmeye çalışmışlardır. Neticede, 14 Ekim 1993 tarihinde, BM Güvenlik Konseyi, Dağlık Karabağ uyuşmazlığına yönelik olarak *874 sayılı kararını*[21] kabul etmiştir. Bu karardan kısa bir süre sonra ise, Ermeniler İran sınırı yakınlarındaki Goradiz kasabasını işgal etmişlerdir. Bu işgalin hemen ardından, 28 Ekim-1 Kasım 1993 tarihleri arasında, kısa bir süre içinde Zengilan bölgesi tamamen Ermenilerin eline geçmiştir. Zengilan bölgesinin işgali ile Karabağ tümüyle Azerbaycan'ın kontrolünden çıkarak, Ermeni güçlerinin eline geçmiş oluyordu. Ermenilerin bu karara kulak asmamaları ve saldırılarına devam etmeleri üzerine, BM Güvenlik Konseyi *884 sayılı kararını* ihdas etmiştir. Konsey bu kararında,

19 Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 853 sayılı Kararı, 29 Temmuz 1993, https://undocs.org/S/RES/853(1993), (Erişim Tarihi: 24.12.2020).

20 Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 884 sayılı Kararı, 12 Kasım 1993, https://undocs.org/S/RES/884(1993), (Erişim Tarihi: 24.12.2020).

21 Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 874 sayılı Kararı, 14 Ekim 1993, https://undocs.org/S/RES/853(1993), (Erişim Tarihi: 24.12.2020).

Dağlık Karabağ Ermenileri'nin Ermenistan'dan yardım almalarına tepki göstermiştir.

Nihayet Rusya araya girerek Mayıs 1994'te taraflar arasındaki savaşı sona erdirme kararlılığı göstermiştir. 15 Nisan 1994'te Moskova'da düzenlenen Bağımsız Devletler Topluluğu Devlet Başkanları Zirvesi sırasında Rusya, Azerbaycan ve Ermenistan devlet başkanları bir araya gelerek Dağlık Karabağ sorunu ile ilgili bir ortak bildiri (*Moskova Deklarasyonu*) imzalamışlardır. Ardından, 4-5 Mayıs 1994 tarihlerinde Bişkek'te düzenlenen Bağımsız Devletler Topluluğu Parlamentolararası Kurul toplantısı sırasında Azerbaycan ve Ermenistan parlamento başkanları ile Dağlık Karabağ'ın Türk ve Ermeni kesimlerinin temsilcileri, Kırgızistan Parlamentosu ve Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın ortak girişimiyle bir araya getirilmişlerdir. Neticede, 5 Mayıs 1994 tarihinde uyuşmazlık açısından önemli olan *Bişkek Protokolü* kabul edilmiştir. Sözü edilen bu görüşmeler sırasında alınan kararlar (Bişkek Protokolü'nün hükümleri) şunlardı: 8 Mayıs'tan itibaren ateşkesin uygulanması; savaşan tarafların işgal ettikleri topraklardan geri çekilmeleri; nakliyat ve enerji temini alanlarında uygulanan ablukaların kaldırılması; göçmenlerin yurtlarına geri dönebilmeleri; savaş suçlularının karşılıklı iade edilmesi ve Dağlık Karabağ'ın nihai yasal statüsünün belirlenmesi.

Protokolün imzalanmasından sonra ise, doğal olarak, bu protokolün öngördüğü ateşkes antlaşmasının imzalanmasına geçilmiştir. Ateşkes Antlaşması, 12 Mayıs 1994 tarihinde imzalanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

Ermenistan Devletinin 27 Eylül – 9 Kasım 2020 Tarihleri Arası Gerçekleştirdiği Saldırılar Sonucunda Meydana Gelen Hak Kayıplarına İlişkin Kronoloji

27 Eylül: Sabah 06.00 civarlarında Ermenistan Silahlı Kuvvetleri Azerbaycan Kuvvetlerine ve sınırda yer alan Terter ilinin ve diğer illerin köylerine yoğun şekilde yüksek kalibreli silahlar, havan ve topçu ateşi ile saldırarak ateşkesi ağır biçimde ihlal etmiştir.[22] Ermenistan Silahlı Kuvvetlerinin nüfus yoğunluğu yüksek olan sivil yerleşimlere yaptığı bu saldırılar sonucu 5 sivil vefat etmiş ve 20 kişi yaralanmış, birçok ev ve sivil yaşam alanı büyük ölçüde zarar görmüştür.[23]

28 Eylül: Ermenistan Silahlı Kuvvetleri tarafından topçu ateşiyle hedef alınan Terter şehrinin merkezindeki Bölge Mahkemesine düşen şarapnel yüzünden 1 kişi vefat etmiş, aralarında polis memuru ve ambulans şoförünün de bulunduğu 3 kişi yaralanmıştır.[24]

Aynı gün saat 19.00'da yine Terter'de meydana gelen saldırıda, engelliler ve yerinden edilmiş kişiler için inşa edilen binaların Ermenistan Silahlı Kuvvetlerinin topçu ateşininin hedefi olması sonucu 2 kişi vefat etmiş, 2 kişi de yara-

22 Ermenistan Azerbaycan'a Saldırdı, *TRT Haber*, 27 Eylül 2020, https://www.trthaber.com/haber/gundem/ermenistan-azerbaycana-saldirdi-518943.html (Erişim Tarihi: 04.01.2021)

23 Report on the destructions and human casualties caused by the regular shelling of the Azerbaijani civilian settlements by the Armenian armed forces, Commissioner for Human Rights (Ombudsman) of the Republic of Azerbaijan (Ermenistan Silahlı Kuvvetleri tarafından düzenli olarak bombalanan sivil yerleşim alanlarında meydana gelen tahribat ve sivil ölümlere dair Rapor), *Azerbaycan Ombudsmanlığı*, 27 Eylül-1 Ekim 2020. https://ombudsman.az/upload/editor/files/Report_the_Ombudsman_Azerbaijan_September%2027-October%2004_2020.pdf, (Erişim Tarihi: 19.12.2020), s. 2.

24 *A.g.r.* s. 9; Ermenistan, Azerbaycan'daki sivil yerleşim yerlerini hedef aldı, *Haberler.com*, https://www.haberler.com/ermenistan-azerbaycan-daki-sivil-yerlesim-13635003-haberi (Erişim Tarihi: 04.01.2021.

lanmıştır.[25] Yapılan saldırılardan diğer binalar da hasar görmüş, çevredeki 2 bina kullanılamaz hale gelmiş ve bina sakinleri tahliye edilmiştir.[26]

29 Eylül: Ermenistan Silahlı Kuvvetlerinin topçu ateşi sonucu Terter'in Kapanlı köyündeki hastane ve posta ofisi kullanılamaz hale gelmiştir.[27]

30 Eylül-2 Ekim: Ermenistan Silahlı Kuvvetleri Terter ve diğer sınır illerini bombalamaya devam etmiştir. Azerbaycan Cumhuriyet Başsavcılığı, Ermenistan Silahlı Kuvvetlerinin sivil altyapı ve sivil tesislere açtıkları topçu saldırıları sonucunda 163 ev ve 36 sivil tesisin, aynı zamanda sivillere ait araçların ağır hasar gördüğünü, çok sayıda küçükbaş ve büyükbaş hayvanın telef olduğunu açıklamıştır. Azerbaycan Cumhuriyet Başsavcılığının o günkü verilerine göre, çatışmaların başladığı 27 Eylül'den 2 Ekim'e kadar Ermeni ordusunun sivil yerleşim birimlerine yönelik topçu saldırıları sonucunda 19 sivil hayatını kaybetmiş, 55 sivil de yaralanmıştır.[28]

4-6 Ekim: Ermenistan Silahlı Kuvvetleri, Azerbaycan'ın ikinci büyük kenti olan Gence'yi 4 Ekim'den itibaren topçu ateşine tutmuş, nüfus yoğunluğu fazla olan yerleşim yeri ağır zararlarla karşı karşıya kalmıştır.[29] Saldırıda birçok yerleşim yeri ve alışveriş merkezi kullanılamaz hale gelmiş, aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu 32 kişi yaralanmış, bir kişi ise hayatını kaybetmiştir.[30]

Millî Savunma Bakanı Sayın Hulusi Akar tarafından saldırıya ilişkin açıklamada bulunulmuştur:

> Ermenistan, Azerbaycan şehirlerine saldırarak savaş suçu işliyor ve bu ülkenin iktidarı, bu yüzden uluslararası mahkeme karşısında cevap vermelidir. Azerbaycan ordusuna direnemeyen Ermeni birlikleri, Azerbaycan'ın yerleşim bi-

25 *A.g.r.* s.10.
26 *A.g.r.* s.10.
27 *A.g.r.* s.10.
28 *A.g.r.* s. 15.
29 Ermenistan sivilleri vurdu! Çok sayıda ölü ve yaralı var, *Vatan*, 4 Ekim 2020, http://www.gazetevatan.com/ermenistan-dan-sivilleri-hedef-alan-alcak-saldiri--1345970-gundem (Erişim Tarihi: 04.01.2021).
30 Report on the fact-finding mission carried out in connection with the human casualties and destructions as a result of heavy artillery and rocket fire by the Armenian armed forces on Ganja city - the densely populated second largest city of Azerbaijan (Ermenistan Silahlı Kuvvetleri'nin Azerbaycan'ın İkinci Büyük Şehri Gence'ye Topçu Ateşi ve Roketlerle Saldırması Sonucu Meydana Gelen Sivil Kayıplar ve Tahribata Dair Yerinde İnceleme Komisyonu Raporu), *Azerbaycan Ombudsmanlığı*, 4-6 Ekim 2020, s. 4.

> rimlerini ateş altına alıyor ve bunun sonucunda siviller ölüyor. Öncelikle Ermeni halkı, Azerbaycanlı sivillere saldırılmasını kınamalıdır. Sivillerin ölümünden sorumlu olan Ermenistan yönetiminin uluslararası adalet mahkemesi tarafından cezalandırılacağına hiç şüphe yok. Türkiye bir kez daha Azerbaycan'a desteğini beyan ediyor ve Ermenistan'dan işgal altındaki Azerbaycan topraklarından askerlerini çekmesini talep ediyor. Yaklaşık 30 yıldır Ermeni işgaline göz yuman dünya kamuoyu, Azerbaycan topraklarının kurtarılması için çaba göstermelidir.[31]

7 Ekim: 6 Ekim'i 7 Ekim'e bağlayan saatlerde Ermenistan Silahlı Kuvvetleri, bölgenin en büyük stratejik projesi, Avrupa'nın enerji güvenliğinde önemli bir rol oynayan Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattını hedef alarak hattın Yevlah bölgesinden geçen bölümüne füze saldırısında bulunmuştur. Azerbaycan Ordusu'nun aldığı tedbirler sonucunda terör girişimi önlenmiştir. Saldırıya dair Azerbaycan Cumhurbaşkanı Yardımcısı Hikmet Hacıyev Twitter hesabından (@HikmetHajiyev) yaptığı paylaşımda, "Ermenistan, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattına füze attı. Füze, Yevlah kentinde BTC boru hattının 10 metre yakınına düştü. Misket bombasının 300'den fazla şarapneli etrafa saçılmış. Boru hattı hasar görmedi. Azerbaycan Topraklarının Mayından Temizlenmesi Ajansı (ANAMA) olay yerinde çalışmalarını sürdürüyor. Ermenistan'ın enerji altyapısına saldırı girişimleri başarısız oldu." ifadelerini kullanmıştır.[32]

8 Ekim: Azerbaycan Başsavcılığı, sivilleri hedef alan Ermeni ordusunun sabah saatlerinden itibaren Ağdam ve Berde şehrini füze ve topçu saldırılarıyla yoğun ateş altına alması sonucunda 9 kişinin yaralandığını açıklamıştır.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Twitter hesabından (@azpresident) "Ermenistan topraklarından gelen topçu saldırılarına rağmen, biz Ermenistan topraklarına hiçbir saldırıda bulunmuyoruz. Ermeni tarafı, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nü bu çatışmaya çekmeye ve ihtilafı uluslararasılaştırmaya çalışıyor. Biz bu tür yaklaşımın kabul edilemez olduğu yönünde görüşlerimizi dile getiriyoruz." şeklinde paylaşımda bulunmuştur.[33]

---

31 Millî Savunma Bakanı Hulusi Akar: "Ermenistan Savaş Suçu İşliyor", 5 Ekim 2020, https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/5102020-83827 (Erişim Tarihi: 25.11.2020).

32 Hikmet Hacıyev'in paylaştığı tweet: https://twitter.com/HikmetHajiyev/status/1313564015877148677?s=20 (Erişim Tarihi: 04.01.2021).

33 İlham Aliyev'in paylaştığı tweet: https://twitter.com/azpresident/status/1314154077895487490?s=20 (Erişim Tarihi: 19.12.2020).

9 Ekim: Azerbaycan Başsavcılığı, yerleşim birimlerini ve sivil halkı hedef alan Ermeni ordusunun saat 14.00'dan itibaren Ağdam şehrinin Guzanlı kasabasını ve Goranboy ile Terter şehirlerini füze ve topçu saldırılarıyla yoğun biçimde ateş altına aldığını ve saldırılarda 6 sivilin yaralandığını açıklamıştır.

10-11 Ekim: Ermenistan Silahlı Kuvvetleri, 10 Ekim saat 12.00'de yürürlüğe giren insancıl ateşkesi bozarak, 10 Ekim'i 11 Ekim'e bağlayan gece saat 02.00'de Azerbaycan'ın en büyük ikinci şehri Gence'ye Smerç füzesiyle saldırıda bulunmuştur.[34] Saldırıda 9 kişi hayatını kaybetmiş, 34 kişi yaralanmış, 100'den fazla bina ve yaşam alanı kullanılamaz hale gelmiştir.[35]

12 Ekim: Azerbaycan'ın en büyük ikinci şehri Gence kentinde sivillere ait yerleşim yerini hedef alan füzenin orta menzilli balistik füze Elbrus (SCUD) olduğu bildirilmiştir.[36] Sivillerin yaşadığı binaya isabet ederek büyük bir yıkıma sebep olan füzenin kalıntıları üzerinde yaptıkları çalışmaların sonuçlarından bahseden Azerbaycan Ulusal Mayın Temizleme Ajansı (ANAMA) Direktörü Gazanfer Ahmedov, "Füze kalıntılarından elde ettiğimiz veriler, saldırının Elbrus füzesiyle gerçekleştirildiğini gösteriyor" demiştir.

15 Ekim: Ermenistan Silahlı Kuvvetleri'nin Terter'de sivillere yönelik düzenlediği saldırıda, mezarlık ziyaretinde bulunan 4 kişi hayatını kaybetmiş, 2 kişi ise yaralanmıştır.[37] Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanlığı Twitter he-

34 Ermenistan ateşkese rağmen Azerbaycan'ın sivil yerleşim birimlerine saldırılarını sürdürüyor, *Anadolu Ajansı*, 10 Ekim 2020, https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/ermenistan-ateskese-ragmen-azerbaycanin-sivil-yerlesim-birimlerine-saldirilarini-surduruyor/2001926 (Erişim Tarihi: 04.01.2021).

35 Report of the Fact-Finding Mission on civilian casualties and destructions as a result of another missile strike by Armenian armed forces on Ganja, the second largest and densely populated city of Azerbaijan (Ermenistan Silahlı Kuvvetleri'nin Azerbaycan'ın İkinci Büyük Şehri Gence'ye Bir Kez Daha Füze Saldırısında Bulunması Sonucu Meydana Gelen Sivil Kayıplar ve Tahribata Dair Yerinde İnceleme Komisyonu Raporu), *Azerbaycan Ombudsmanlığı*, https://ombudsman.az/upload/editor/files/Fact%20Finding%20Mission%20Report%20of%20the%20Ombudsman_Ganja_11-12%20October_2020.pdf [Erişim Tarihi: 19.12.2020], s. 2.

36 Ermenistan'ın Gence'deki sivilleri 'orta menzilli balistik füze Elbrus' ile vurduğu belirlendi, *Anadolu Ajansı*, 12 Ekim 2020, https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/ermenistanin-gencedeki-sivilleri-orta-menzili-balistik-fuze-elbrus-ile-vurdugu-belirlendi/2003630 (Erişim Tarihi: 04.01.2021).

37 Ermenistan, Terter'de mezarlık ziyaretindeki sivilleri vurdu: 3 ölü, 3 yaralı, *Anadolu Ajansı*, 15 Ekim 2020, https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/ermenistan-terterde-mezarlik-ziyaretindeki-sivilleri-vurdu-3-olu-3-yarali/2007251 (Erişim Tarihi: 04.01.2021).

sabından (@tcsavunma) yapılan paylaşımda, mezarlığa ziyarete gelen sivilleri vuran Ermenistan'ın bu caniliklerine son vermesi gerektiği belirtilmiştir.[38]

16 Ekim: Ermenistan ordusu, Azerbaycan'ın Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ndeki Ordubad iline roketli saldırı düzenlemiştir. Saldırı neticesinde sivil halk ve yerleşim yerlerinin zarar görmediği açıklanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Ermenistan'ın Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Ordubad iline roket saldırısıyla ilgili açıklamada bulunmuştur:

> Ermenistan Silahlı Kuvvetlerinin işgal altındaki Gubadlı rayonundan Azerbaycan'ın Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Ordubad bölgesine düzenlediği roket saldırısını şiddetle kınıyoruz.
>
> Ermenistan'ın işgal ettiği topraklarda aldığı yenilgiler sebebiyle her geçen gün daha da saldırganlaştığı görülmektedir. Ortak sınırımız bulunan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ne yönelik saldırısı, çatışmayı Ermenistan'ın işgal altında tuttuğu Azerbaycan topraklarının dışına yayma gayretinin yeni ve tehlikeli bir örneğidir. Ermenistan'ın bu tehlikeli provokasyonlardan vazgeçmesi lazımdır.
>
> İnsani ateşkesi ihlal eden Ermenistan sivillere saldırarak savaş suçu işlemekte, şimdi de çatışmayı başka boyutlara taşıma gayretine girişmektedir. Ermenistan, bu saldırgan eylemlerinin sonuçlarını iyi hesap etmelidir.
>
> Can Azerbaycan'la ve Azerbaycanlı kardeşlerimizle dayanışmamız her zaman tam olacaktır." [39]

17 Ekim: Ermenistan Silahlı Kuvvetleri, 17 Ekim gecesi 01.00 sıralarında, Ermenistan topraklarından Gence'nin yoğun nüfuslu alanlarına balistik füze saldırısı gerçekleştirmiştir.[40] Ateşlenen füze ağır zararlara sebebiyet vermiş; 20 bina

---

38 Millî Savunma Bakanlığı'nın paylaştığı tweet: https://twitter.com/tcsavunma/status/1316737706760822786 (Erişim Tarihi: 05.01.2021).

39 *Ermenistan'ın Azerbaycan'ın Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ne Saldırısı Hk.* Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Açıklama No: 248, 16 Ekim 2020, http://www.mfa.gov.tr/no_-248_-ermenistan-in-azerbaycan-in-nahcivan-ozerk-cumhuriyeti-ne-saldirisi-hk.tr.mfa (Erişim Tarihi: 25.11.2020).

40 No:355/20, Statement of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan on the attack of Ganja city of Azerbaijan by Armenia with ballistic missiles on the night of 17 October, 2020 (Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın Ermenistan'ın Gence Şehrine 17 Ekim Gecesi Balistik Füzelerle Saldırmasına Dair Açıklaması, No:355/20), 17 Ekim 2020, https://mfa.gov.az/en/news/6971/view (Erişim Tarihi: 01.12.2020); Uykudayken füzeyle vurulan Gence kentinin sakinleri: Ermenistan sivillerden intikam alıyor, *Anadolu Ajansı*, 17 Ekim 2020, aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/uykudayken-fuzeyle-vurulan-gence-kentinin-sakinleri-ermenistan-sivillerden-intikam-aliyor/2009362 (Erişim Tarihi: 04.12.2020).

tamamen yıkılmış, aralarında 4 kreş, bir ortaokul ve çocuk hastanesinin de bulunduğu birçok bina zarar görmüştür. Saldırıda 5'i çocuk 5'i kadın 14 kişi hayatını kaybetmiş, 9'u çocuk 23'ü kadın olmak üzere 57 kişi de yaralanmıştır.[41]

19 Ekim: Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Başkanı Mustafa Şentop başkanlığındaki heyeti kabul etti. TBMM Başkanı Mustafa Şentop görüşmede, Azerbaycan ve Türkiye'nin dostluğunun derin tarihi temelleri olan ve inşallah ilelebet devam edecek kalıcı ve güçlü bir dostluk olduğunu belirterek, "Türkiye Azerbaycan'ın haklı davasında yanında. Azerbaycan ne zaman destek isterse yanında olmaya ve yardımda bulunmaya hazırdır" demiştir.[42]

Şentop açıklamalarında ayrıca, "Ermenistan artık sadece Azerbaycan için değil, bütün bölgemiz için bir tehdittir. Ermenistan, sivilleri hedef alarak saldıran, kadınları, çocukları katleden, böylece savaş suçu işleyen hukuk tanımaz bir organizasyondur. Bu bakımdan, Azerbaycan bölgenin istikrarını da savunan bir devlettir. Bu sebeple de yanındayız." ifadelerini kullanmıştır.

20 Ekim: Azerbaycan Başsavcılığı, Ermenistan ordusunun Terter ilinin Cemilli köyüne düzenlediği saldırıda 2 kişinin hayatını kaybettiği, 1 kişinin yaralandığını açıklamıştır.

> TBMM Başkanı Mustafa Şentop, Gence kentini ziyareti sırasında yaptığı açıklamada, Gence'ye yapılan saldırılar gösteriyor ki Azerbaycan haklıdır. Sivilleri hedef alarak bombalayan Ermenistan savaş suçu işliyor. Karabağ, Azerbaycan toprağıdır, tarih boyunca böyledir. Bugün de Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarında işgalci olduğu tescillenmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 1993'te buna ilişkin kararı vardır. Avrupa Parlamentosunun kararları vardır. Bütün dünya da Ermenistan'ı işgalci olarak tanımıştır. Ermenistan, Azerbaycan topraklarını şartsız ve kayıtsız bir an önce terk etmek zorundadır. Sivillere yönelik saldırılar savaş suçudur. Cenevre Sözleşmesi'nde, savaş oluyorsa da savaşın bir hukuku ahlakı olur. Askerî hedefler vurulur ve orada çarpışılır. Siviller

41 Report of the Fact-Finding Mission concerning the mass human loss, injuries and destructions occurred as a result of ballistic missile attack on Ganja by Armenia's armed forces (Ermenistan Silahlı Kuvvetleri'nin Gence'ye Balistik Füze Saldırısı Sonucu Meydana Gelen Geniş Çaplı Sivil Kayıplar, Yaralanmalar ve Tahribatlara Dair Yerinde İnceleme Raporu), *Azerbaycan Ombudsmanlığı*, 17-18 Ekim 2020, https://ombudsman.az/upload/editor/files/Report_Fact-Finding%20Mission_Ganja_17-18_October_2020.pdf (Erişim Tarihi: 19.12.2020), s. 2.

42 TBMM Başkanı Şentop, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev ile görüştü, *Anadolu Ajansı*, 19 Ekim 2020, https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/tbmm-baskani-sentop-azerbaycan-cumhurbaskani-aliyev-ile-gorustu/2011429 (Erişim Tarihi: 19.12.2020).

> hedef alınmaz. Ermenistan, savaşın hukuku ve yasalarına riayet etmeksizin kalleşçe sivillere saldırıyor. Bunu bütün dünyanın görmesi lazım.

ifadelerini kullanmıştır.[43]

22 Ekim: Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Türkiye Kamu Başdenetçisi Şeref Malkoç'u kabul etti.

Ermenistan'ın Azerbaycan'ın sivil yerleşim birimlerine yaptığı saldırılardan bahseden ve "vahşi bir düşman"la karşı karşıya olduklarını belirten Cumhurbaşkanı, Ermenistan ordusunun Azerbaycan'ın ikinci büyük kenti Gence'ye balistik füzelerle iki kez namertçe saldırı düzenlediğini hatırlatarak, "Bu, savaş suçudur. Erivan yönetimi bu suçtan sorumlu tutulacak. Bu, kasıtlı şekilde işlenen bir suçtur. Aralarında çocuk ve kadınların da bulunduğu çok sayıda sivil kaybımız var. Bu, Ermeni faşizminin yırtıcı özelliğini bir kez daha ortaya koyuyor. Bu, bizim Ermeni faşizminin belini kırarak bölgemizi nasıl büyük bir bela ve faciadan kurtardığımızı bir kez daha gösteriyor." dedi.

Konuşmasını yaptığı gün Ermenistan güçlerince Terter'e 190, Ağdam'a ise 90'dan fazla mermi atıldığı, bazı günlerde Terter'e 2 bin merminin isabet ettiğini hatırlatan Aliyev, şunları söyledi:

> Şehirlerimizi yok etmek, Azerbaycan halkının iradesini kırmak istiyorlar. Ama bunu başaramıyorlar ve daha da azgınlaşıyorlar. İntikamımızı savaş alanında alıyoruz. Sivil halka karşı hiçbir adım atmadık, atmayacağız. Ermenistan, dünya için büyük tehdit oluşturuyor. Ermenistan'ı yöneten kriminal faşist bölgemiz için en büyük tehdittir ve Azerbaycan bu tehdidin giderilmesi için elinden geleni yapıyor. Her gün cepheden hoş haberler alıyoruz. Şehirlerimizi ve köylerimizi işgalcilerden kurtarıyoruz. Muzaffer Azerbaycan ordusu şerefli misyonunu yerine getiriyor.

Türkiye Kamu Başdenetçisi Malkoç, Ermenistan'ın 30 yıldır devam eden işgalinin yüzbinlerce Azerbaycan vatandaşını mülteci durumuna soktuğunu ve çok ciddi insan hakları ihlallerine neden olduğunu hatırlatarak, Ermenistan'ın Birleşmiş Milletler (BM) kararlarına rağmen işgal ettiği topraklardan çekilmediğini, son zamanlarda saldırılarını artırarak, yerleşim yerlerini bombalayarak kadın ve çocuklar dahil çok sayıda Azerbaycan vatandaşının ölümüne ve yaralan-

43 TBMM Başkanı Şentop Gence kentini ziyaret etti: Karabağ Azerbaycan toprağıdır tarih boyunca böyledir, *Anadolu Ajansı*, 20 Ekim 2020, https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/tbmm-baskani-sentop-gence-kentini-ziyaret-etti-karabag-azerbaycan-topragidir-tarih-boyunca-boyledir/2012808 (Erişim Tarihi: 04.01.2021).

masına neden olduğunu söyledi. Yaşanan insan hakları ihlallerini yerinde görüp incelemek, raporlamak ve dünyaya duyurmak için bölgeye geldiklerini bildiren Malkoç, İslam İşbirliği Teşkilatı Ombudsmanlar Birliği (İİTOB) Başkanı ve Türkiye Ombudsmanı olarak hazırlayacakları raporun, Azerbaycan'ın işgal edilmiş topraklarındaki tüm insan hakları ihlallerini içereceğini belirtti. Malkoç, raporu başta İslam ülkeleri olmak üzere bütün dünya ombudsmanlarına, BM, Avrupa Birliği (AB), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi uluslararası kurum ve kuruluşlara ve insan hakları örgütlerine göndereceklerini bildirdi.[44]

27-28 Ekim: Ermenistan Silahlı Kuvvetleri, 26 Ekim sabahı saat 08.00'de yürürlüğe giren insani ateşkesi bu sefer Berde'ye düzenlediği saldırı ile ihlal etmiştir[45]. Öğlen 16.00 civarında başlayan saldırılarda nüfus yoğunluğu yüksek yerler seçilmiş, bu yerlere Smerç füzeleri atılmıştır. Gerçekleşen saldırılarda 27 kişi hayatını kaybetmiş, 105 kişi yaralanmış, birçok bina ile tarihi ve kültürel yerler zarar görmüştür.[46]

İnsan Hakları İzleme Örgütü, Ermenistan Silahlı Kuvvetleri'nin Berde şehrine 28 Ekim'de gerçekleştirdiği saldırıda kullanılması yasak olan misket bombası ile en az bir başka tür uzun menzilli roketin kullanıldığını teyit etmiştir.[47] Örgüt tarafından yapılan açıklamada, uluslararası ve yerel gazeteciler ile bölge sakinleri tarafından çekilen misket bombası kalıntılarının fotoğraflarını inceledikleri, silahlardan ikisinin bir Smerch misket bombası roketi ve bir Smerch paraşüt geciktirmeli yüksek patlayıcı parçalanma roketi olarak tanımlandığı, Ermenistan

44 Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev: Ermenistan'ın Gence'ye saldırıları savaş suçudur, *Anadolu Ajansı*, 22 Ekim 2020, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan-cumhurbaskani-aliyev-ermenistanin-genceye-saldirilari-savas-sucudur/2015065 (Erişim Tarihi: 05.01.2021).

45 Ermenistan Berde şehir merkezinde sivilleri vurdu: 21 ölü, 70 yaralı, *Anadolu Ajansı*, https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/ermenistan-berde-sehir-merkezinde-sivilleri-vurdu-21-olu-70-yarali/2021995 (Erişim Tarihi: 06.01.2021).

46 Ermenistan Silahlı Kuvvetleri'nin Balistik Füze Saldırıları Sonucu Berde Şehrinde Meydana Gelen Geniş Çaplı Sivil Kayıplar ve Sivil Yerleşim Yerlerindeki Tahribatları Delillendiren Rapor, *Azerbaycan Ombudsmanlığı*, 27-28 Ekim 2020. Report concerning the factual evidences of extensive civilian casualties and damage to civilian objects in Barda city caused by the ballistic missiles launched by Armenian armed forces, Commissioner for Human Rights (Ombudsman) of the Republic of Azerbaijan, https://ombudsman.az/upload/editor/files/Report%20of%20the%20Ombudsman%20on%20Barda%20_27-28%20October_2020.pdf (Erişim Tarihi: 19.12.2020), s. 5.

47 Armenia: Cluster Munitions Kill Civilians in Azerbaijan (Ermenistan: Misket Bombaları Azerbaycan'da Sivil Kaybına Yol Açtı) , İnsan Hakları İzleme Örgütü, 30 Ekim 2020. https://www.hrw.org/news/2020/10/30/armenia-cluster-munitions-kill-civilians-azerbaijan (Erişim Tarihi: 18.12.2020).

güçlerinin Smerch çok namlulu roketatarlara sahipken, Dağlık Karabağ güçlerinde bu silahların bulunmadığı, dolayısıyla saldırıyı Ermenistan silahlı kuvvetlerinin gerçekleştirdiğinin veya Dağlık Karabağ güçlerine söz konusu mühimmatı sağladığının muhtemel olduğu belirtilmiştir. Aynı açıklamada Berde'nin 40.000 nüfusa sahip olduğu, olaya şahit olan yabancı bir gazetecinin saldırının günün ortasında gerçekleştiğini ve herkesin hazırlıksız yakalandığını, saldırı öncesinde veya sırasında yolda yoğun asker veya askerî aracın varlığını görmediğini ifade ettiği, saldırılardan birinin şehrin en büyük tam teşekküllü hastanesi olan Berde Merkez Hastanesi'ne 100 metreden daha yakında gerçekleştiği, bölgede askerî bir nesne bulunsaydı bile, misket bombalarının ayrım gözetmeyen etkileri göz önüne alındığında, savaş kurallarına göre sivil yerleşim alanlarında kullanılmalarının yasak olduğu da ifade edilmiştir. Uluslararası Af Örgütü de aynı şekilde uzmanlarının 28 Ekim 2020 günü Berde'ye yapılan saldırıda Ermenistan güçleri tarafından Rus yapımı 9M55 Smerch roketlerinden 9N235 misket bombası atıldığını teyit ettiklerini belirtmişlerdir.[48]

30 Ekim: Azerbaycan, Hadrut kasabasında Ermenilerin kaçması sonucunda uzun süre aç susuz kaldığı için sağlık durumu ağırlaşmış olarak bulunan 84 yaşındaki Mişa Melkumyan'ı 29 Ekim'de Uluslararası Kızılhaç Komitesi (ICRC) aracılığıyla Ermenistan'a iade etmek istemiş, ancak karşı taraf insanlık dışı davranarak Melkumyan'ı teslim almayı reddetmiştir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Esir, Kayıp ve Rehin Alınan Vatandaşlardan Sorumlu Devlet Komisyonu'ndan verilen bilgiye göre ciddi hastalıkları bulunan Melkumyan'ı derhal hastaneye götürerek gerekli tüm tıbbi prosedürleri gerçekleştirmiştir. Melkumyan'ın durumunun ciddiyeti Uluslararası Kızılhaç Komitesi doktorları tarafından da doğrulanmıştır. Alınan önlemlere rağmen, Melkumyan 30 Ekim gecesi yaşamını yitirmiş ve hastanın epikriz raporu Uluslararası Kızılhaç Komitesi'ne sunulmuştur. Melkumyan'ın naaşının Uluslararası Kızılhaç Komitesi aracılığıyla teslim edilmesine yönelik ön anlaşmanın sağlanmasına ve Azerbaycan tarafından tüm organize çalışmalarının yapılmasına rağmen, Ermenistan Melkumyan'ın naşını teslim alarak ailesine vermeyi reddetmiştir.

48 Armenia/Azerbaijan: First confirmed use of cluster munitions by Armenia 'cruel and reckless' (Ermenistan/Azerbaycan: Ermenistan tarafından ateşlenen ilk doğrulanmış misket bombası kullanımı 'zalimce ve umarsızca'), *Uluslararası Af Örgütü*, 29 Ekim 2020. https://www.amnesty.org/en/latest/news/2020/10/armenia-azerbaijan-first-confirmed-use-of-cluster-munitions-by-armenia-cruel-and-reckless/ (Erişim Tarihi: 18.12.2020).

3 Kasım: Azerbaycan Eğitim Bakanlığı, 27 Eylül-2 Kasım tarihleri arasında Ermeni ordusunun saldırılarında büyük hasar gören okulların sayısını açıklamıştır. Açıklamada, Ermeni silahlı kuvvetlerinin 27 Eylül'den bu yana Azerbaycan'a yönelik askeri saldırısı sonucunda Ağdam'da 14, Terter'de 14, Gence'de 8, Füzuli'de 5, Kelbecer'de 3, Goranboy'da 3, Berde'de 1, Ağcabedi'de 1 ve Yevlah'da 1 okul olmak üzere toplam 50 okulun ağır hasar görerek kullanılamaz hale geldiği belirtilmiştir.

6 Kasım: Azerbaycan Kültür Bakanlığı yetkilisinin açıklamalarına göre,

> Ermenilerin Azerbaycan'a yönelik saldırısı sonucu işgal edilmiş bölgelerde bulunan evler, eğitim kurumları, sanayi ve tarım tesislerinin yanı sıra, yüzlerce kültürel yapı, aynı zamanda 4,6 milyon kitap mevcuduna sahip 927 kütüphane yok edilmiştir. 808 kültür sarayı, 85 müzik ve resim okulu, 22 müze ve müze şubesi, 4 resim galerisi, 4 tiyatro, 2 konser salonu, 8 kültür ve dinlenme parkı, Karabağ ihtilafı öncesinde kayıt altına alınan 700'den fazla devlet tescilli tarihi ve kültürel anıt yağmalanmıştır. Ayrıca Cebrail kentinde 11 ve 15 açıklıklı Hudaferin köprüleri, Kelbecer kentinde Gencesar ve Hudavend mabetleri, Ağdam kentinin Haçın Türbetli köyünde bir türbe, Fuzuli kentinde dünyanın en eski yerleşim birimlerinden Azıh mağarası, Şuşa Devlet Tarihi Mimarlık Koruma Alanı Ermeni barbarlığının kurbanı olmuştur.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı Yardımcısı Hikmet Hacıyev, Twitter hesabından yaptığı paylaşımda, "Azerbaycan'ın işgalden kurtarılmış Memer köyünde 18. yüzyıla ait bir cami. Cami tamamen yıkılmış. 18. yüzyıla ait dini ve kültürel anıt, barbarlığın yanı sıra, Gubadlı kentinin Memer köyünün işgali sırasında Ermenistan tarafından hakaret amacıyla domuz ahırına dönüştürülmüş" ifadelerini kullandı.[49] Tarihî anıttan görüntüler paylaşan Hacıyev, UNESCO, ISESCO ve İslam İşbirliği Teşkilatı'na, önlem almaları ve bu barbarca eylemleri şiddetle kınamaları için çağrıda bulundu.

Azerbaycan Başsavcılığı'ndan yapılan açıklamada, Ermenistan silahlı kuvvetlerinin Azerbaycan yerleşim birimlerine saldırılarda bulunması, sivillere yönelik barış ve insanlık karşıtı suçlar, savaş ve diğer suçlarla ilgili 51 soruşturma başlatıldığı belirtildi.

49 Hikmet Hajiyev'in attığı tweet: https://twitter.com/HikmetHajiyev/status/1324679255083667458?s=20 (Erişim Tarihi: 19.12.2020).

9 Kasım: Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev, imzalanan anlaşma ile Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ çatışmasına son verildiğini duyurdu.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, ulusa sesleniş konuşmasında imzalanan anlaşmanın maddelerini açıkladı.

1. Dağlık Karabağ bölgesinde tüm askerî eylemler saat 00.00'dan itibaren duracak.
2. Kelbecer 15 Kasım'a, Ağdam 20 Kasım'a, Laçın 1 Aralık'a kadar Azerbaycan'a iade edilecek.
3. Dağlık Karabağ'daki temas hattına ve Laçın Koridoruna, Rusya Federasyonu barış gücü birliği konuşlandırılacak.
4. Rusya Barış Gücü Ermenistan silahlı kuvvetlerinin çekilmesine paralel olarak bölgeye yerleştirilecek. Rus barış gücünün bölgede kalma müddeti 5 yıl olacak.
5. Anlaşmanın taraflarca uygulanmasını etkin kontrol etmek için ateşkes izleme merkezi kurulacak.
6. Tarafların ortak kararıyla gelecek 3 sene içinde, Hankendi-Ermenistan arasındaki yeni köprü yolunun inşası planına ve çalışmalarına karar verilecek. Rus Barış Gücü bu yeni hattın güvenliğinin sağlanmasından sorumlu olacak.
7. Göçmenler işgalden kurtarılan bölgelere BM Mülteciler Yüksek Komiserliği denetimi altında yerleştirilecek.
8. Savaş esirleri ve askerlerin cenazelerinin karşılıklı iadesi yapılacak.
9. Bölgede tüm ekonomi ve ulaşım bağlantıları açılacak. Ermenistan, vatandaşların, araçların ve malların her iki yönde engelsiz hareketini organize etmek için Azerbaycan'ın batı bölgeleri ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arasında ulaşım bağlantıları, kanalları sağlayacak. Ulaşım kanalları üzerindeki kontrol, Rusya Federal Güvenlik Servisine bağlı Sınır Servisi organları tarafından gerçekleştirilecek. Tarafların mutabakatı ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ni Azerbaycan'ın batı bölgelerine bağlayan yeni ulaşım hattının inşası sağlanacak.

10 Kasım: Azerbaycan Başsavcılığından yapılan açıklamaya göre, 27 Eylül'den savaş bitimine kadar 93 Azerbaycanlı sivil hayatını kaybetmiş, 407 kişi yaralanmıştır. Ermenistan'ın saldırılarında 3 bin 326 ev, 120 apartman ve 504 kamu binası kullanılamaz hale gelmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI'NIN ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: GÖZLEMLER VE BULGULAR[50]

A. Uluslararası İnsancıl Hukuk ve Suçluların Yargılanması

1. Uluslararası İnsancıl Hukuk Kuralları

a. Savaş Kuralları ve İhlalleri

Bilinen insanlık tarihi boyunca, savaşlarda savunmasızların katledilmesini ya da kıyıma uğratılmasını cezasız bırakmayacak etkili bir sistem kurulamadıysa da, bu kıyımların insanlığın ortak hukuk sisteminde en azından birer yasaklanmış eylem sayılması başarılmıştır. Son bir yüzyıldan fazla bir süre içerisinde devletler, birbirleri ile savaşırlarken karşılarındakini yenmenin her yolunun meşru olmadığını anlamak ve kabul etmek yönünde epey mesafe kat edebilmiştir. 1864 Cenevre,[51] 1899[52] ve 1907[53] Lahey Uluslararası Sözleşmeleri ile sadece savaşta yaralı ya da hasta düşmüş askerlerin durumunun iyileştirilmesinde değil, savaşır-

50 Raporun bu bölümüne yaptığı katkılar için Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi öğretim üyesi Sayın Prof. Dr. Yücel ACER'e teşekkür ederiz.

51 1864 Kara Savaşlarında Yaralı ve Hastaların Durumlarının İyileştirilmesine İlişkin Cenevre Sözleşmesi (*Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field*), https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/120 (Erişim Tarihi: 28.12.2020)

52 Convention (II) with Respect to the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 29 July 1899, https://ihldatabases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=CD0F6C83F96FB459C12563CD002D66A1&action=OpenDocument

53 Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=4D47F92DF3966A7EC12563CD002D6788&action=OpenDocument

ken karşıda bulunan hasımlara gereksiz acı veren ve sivil kayıplara yol açan silah ve yöntemlerin yasaklanmasında da hukuken önemli mesafeler kat edilmiştir.

Savaşta, ayrım gözetmeyerek sivil kayıplara yol açan ve/veya gereksiz acı ve ölümlere yol açan silahların ve yöntemlerin yasaklanmasına ilişkin uluslararası düzenlemeler, I. ve II. Dünya Savaşları arasındaki dönemde de devam etmiştir.[54] Ancak asıl kapsamlı sözleşmeler II. Dünya Savaşı'ndan sonra yapılmıştır. Bunların başında sivillerin, sivil yerleşim yerlerinin, esirlerin, yaralı ve hastaların savaşın etkilerinden korunmasına yönelik 1949 yılında imzalanan dört ayrı Cenevre Sözleşmesi ve 1977 yılında kabul edilen iki ek protokol gelmektedir[55]. İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze, silahlı çatışmalarda temel hakların korunması ve savaşın olumsuz etkilerini ortadan kaldırmaya yönelik başka sözleşmeler de yapılmıştır.[56]

İlgili sözleşmelerle getirilen yasaklamalardaki amaç, savaşın, özellikle de savunma savaşlarının gerekliliklerini tümden engellemeden, gereksiz ölümleri, gereksiz acıları ve gereksiz yıkımı önlemektir. Bu çerçevede iki husus, "silahlı çatışmaların silah ve yöntemlerinin sınırlandırılması" ve "silahlı çatışmalarda sivillerin ve savaş dışı kişilerin *(hors de combat)* korunması" gibi iki temel hedef gerçekleştirilmek istenmektedir. Ortaya konan ve artık neredeyse tamamı uluslararası çok taraflı sözleşmelerle yazılı hale getirilmiş olan bu kurallar, gerek uluslararası silahlı çatışmalara gerekse iç çatışmalara, silahlı çatışmayı kimin başlattığına bakılmaksızın ve resmî bir savaş ilanı olup olmadığına bakılmaksızın, sivillerin topluca korunması gerektiği bütün durumlarda uygulanan kapsamlı

54 Bu düzenlemelere 1906 Cenevre Savaş Alanında Yaralıların ve Hastaların Durumunun İyileştirilmesi Sözleşmesi, 1925 Cenevre Boğucu, Zehirleyici ve Benzeri Gazların ve Bakteriyolojik Araçların Kullanılması Protokolü ve 1929 Cenevre Savaş Alanında Yaralı ve Hastaların Durumunun İyileştirilmesine İlişkin Sözleşme örnek verilebilir.

55 I Nolu Sözleşme: Harp Halinde Silahlı Kuvvetlerin Hasta ve Yaralıların Vaziyetlerinin İyileştirilmesi Sözleşmesi, II Nolu Sözleşme: Harp Halinde Silahlı Kuvvetlerin Hasta ve Yaralıların Vaziyetlerinin İyileştirilmesi Sözleşmesi, III numaralı sözleşeme "Harp Esirleri Hakkında Uygulanacak Muameleye Dair Sözleşme", IV numaralı sözleşme de "Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına Dair Sözleşme", 1967 Ek protokolleri, Protocol I (1977): Uluslararası Silahlı Çatışma Mağdurlarının Korunması. Protokol II (1977): Uluslararası Olmayan Silahlı Çatışma Mağdurlarının Korunması.

56 1954 Silahlı çatışmalarda Kültürel Varlıkların Korunmasına Dair Konvansiyon (ve iki ek protokol), 1972 Biyolojik Silah Konvansiyonu, 1980 Konvansiyonel Silahlar Konvansiyonu (ve 5 ek protokol), 1993 Kimyasal Silah Konvansiyonu ve 1997 Ottawa Anti-Personel Mayın Konvansiyonu başta gelen örnekler olarak sayılabilir.

kurallar haline gelmişlerdir. Bu nedenle, artık bu kuralları ifade etmek için, Uluslararası Silahlı Çatışmalar Hukuku kavramından ziyade "Uluslararası İnsancıl Hukuk" kavramı daha yaygın kullanılmaya başlanmıştır.

Uluslararası alanda kabul edilen bu hükümlerle düşmanı yenmenin silah ve yöntemleri sınırsız olmaktan çıkmıştır.[57] Gereksiz ölümlere ve acılara neden olan silahların kullanılması yasaklanmıştır.[58] Taraflar arasında bazı prensiplere duyulan güvenin zarar görmesine yol açan yöntemler de engellenmiştir.[59] Özellikle de, silahlı çatışmalara doğrudan dahil olmayan sivillerin ve sivil yerleşim yerlerinin hedef alınıp saldırıya maruz bırakılması tümden yasaklanmış eylemlerdir.[60]

Bu genel çerçevede daha somut olarak; savaş dışı kişilerin insanca muamele görmesi, savaş dışı kişiler ve teslim olanların öldürülmemesi, yaralı ve hastaların uygun muameleye ve tedaviye tabi tutulması, Kızılhaç ve Kızılay'ın amblemleri ve işaretlerine saygı gösterilmesi, esirlerin ve sivillerin silahlı saldırılardan korunması, esirlerin aileleri ile iletişim kurabilmeleri ve insani yardım alabilmeleri, hiç kimsenin işkence, fiziksel cezalandırma veya zalimane ya da aşağılayıcı muameleye tabi tutulmaması, tarafların daima savaşanlarla sivilleri birbirlerinden ayırarak sivillerin korunmasını sağlaması, silahlı saldırıların sadece askeri hedeflere yönelik olmasının sağlanması, uluslararası insancıl hukukun gereği olarak her bir tarafın yükümlülükleri olarak belirlenmiştir.

Ayrıca silahlı çatışmalar esnasında tarihî, dinî ve/veya kültürel öneme sahip yapı ve anıtların ve ayrıca çevrenin korunmasına dair uluslararası sözleşmeler ve bunlara bağlı kurallar da oluşturulmuştur.[61] Özellikle 1954 Silahlı Çatışmada Kültürel Varlıkların Korunmasına Dair Lahey Konvansiyonu,[62] birçok yükümlü-

57 1907 La Hey Kara Savaşları Hukuku ve Gelenekleri Konvansiyonu (*The Hague Convention on Laws and Customs of War on Land of 1907*), Madde 22; Cenevre Sözleşmelerine Ek I Nolu Protokol (1977), Madde 35(1).

58 *A.g.k.*, Madde 23(e). Cenevre Sözleşmelerine Ek I Nolu Protokol (1977), Madde 35(2).

59 *A.g.k*, Madde 23(f), 29-31; I Nolu Ek Protokol (1977), Madde 37, 46.

60 1907 Lahey Kara Savaşları Hukuku ve Gelenekleri Konvansiyonu, Madde 23(c); 1949 Cenevre Sivillerin Korunmasına Dair Sözleşme, Madde 13-23; I Nolu Ek Protokol (1977), Madde 48-58.

61 Bunlar, 1954 Silahlı Çatışmada Kültürel Varlıkların Korunmasına Dair La Hey Konvansiyonu (*Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*), 1992 Arkeolojik Mirasın Korunmasına Dair Avrupa Konvansiyonu (*European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage*) ve 1972 UNESCO Dünya Mirası Konvansiyonu (*UNESCO World Heritage Convention*) dur.

62 Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention. 14 Mayıs 1954 tarihinde imzalanan Sözleşmeyi

lüğün yanı sıra, taraf devletlere, gerek kendi ülkeleri üzerinde gerek diğer taraf devletlerin ülkelerinde bulunan kültür varlıklarıyla bunların korunma tesislerini ve civarlarındaki yerleri, silâhlı bir çatışma halinde bu eserleri tahribe veya bozulmaya maruz bırakabilecek maksatlar için kullanmaktan sakınma ve bu varlıklara karşı her türlü düşmanca davranıştan kaçınma yükümlülüğü getirmektedir.[63] Ayrıca işgal altındaki ülkede bulunan veya harp harekâtı yüzünden hasara uğramış bazı kültür varlıklarının muhafazası için acil bir müdahale gerektiği ve yetkili millî makamlar bu müdahaleyi üstüne almadığı takdirde işgal idaresi millî idare ile sıkı iş birliği yaparak imkân nispetinde en mübrem muhafaza tedbirlerini alma yükümlülüğü altındadır.[64]

Doğal çevrenin korunmasına dair de uluslararası hukuk kuralları mevcuttur. Çevrenin Değiştirilmesi Tekniklerinin Askeri veya Düşmanca Kullanımının Yasaklanması Sözleşmesi (ENMOD),[65] 10 Aralık 1976'da Silahsızlanma Komisyonu Konferansı'nda müzakere edilmiş ve 18 Mayıs 1977'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından Cenevre'de imzaya açılmıştır. Sözleşme 5 Ekim 1978'de yürürlüğe girmiştir. Sözleşmeye günümüzde 78 ülke taraf durumundadır. Ermenistan, Sözleşmeye 15 Mayıs 2002 tarihinde taraf olmuş, ancak Azerbaycan henüz taraf olmamıştır.

Lahey Kara Savaşları Hukuku ve Gelenekleri Konvansiyonu da, madde 23 (g) ve madde 55 de, IV. Nolu Cenevre Konvansiyonu ise madde 53, 147'de 1977 I Nolu Protokol, madde 35 (3), 54, 55, 56, 59 ve 68 de çevrenin korunmasına dair hükümler içermektedir.

IV Nolu Cenevre Konvansiyonu'nun 53. maddesi; bireylere, devlete veya diğer kamu makamlarına ait mülklerin kasıtlı veya ayrım gözetmeksizin imha edilmesini; 147. madde ise "askerî gerekliliklerin haklı kılmadığı, gayrimeşru ve keyfi büyük ölçüde mal tahribatı ve mal edinilmesini" yasaklamaktadır.

Türkiye 563 sayılı "La Haye'de 14 Mayıs 1954 tarihinde imzalanan «Silâhlı bir çatışma halinde kültür mallarının korunmasına dair Sözleşme» ile bu Sözleşmenin tatbikatına ait Tüzük, Protokol ve kararlara katılmamızın uygun bulunduğu hakkında Kanun" ile uygun bulmuş, 2 Nisan 1965'te kabul edilen uygun bulma kanunu 10 Nisan 1965'te Resmî Gazetede yayınlanmıştır. *RG*, 10.04.1965, s. 11976.

63 Madde 4(1).

64 Madde 5(2).

65 The Convention on the Prohibition of Military or any Hostile Use of Environmental Modification Techniques-ENMOD). *UNTS*, 1978, c. 1108, s. 156-160. Türkiye Sözleşmeyi 18 Mayıs 1977'de şerhle imzalamış ancak henüz onaylamamıştır.

1949 Cenevre Sözleşmelerine ek, 1977 yılında yapılan I. Protokol, uluslararası silahlı çatışmaları düzenlemekte olup çevrenin korunmasına yönelik iki özel hüküm içerir. Bu hükümler, silahlı çatışma durumunda ENMOD Sözleşmesini açıkça tamamlayıcı niteliktedir. Sözleşme, bir savaş aracı olarak çevrenin kasıtlı olarak değiştirilmesini yasaklarken, Ek Protokol I, kullanılan araçlara bakılmaksızın çevreye herhangi bir şekilde yapılan saldırıları yasaklamaktadır. Ayrıca protokolün 35. maddesine göre, "Doğal çevreye, geniş alanda etkili, kalıcı ve ciddi hasar vermesi amaçlanan, ya da vereceği tahmin edilen savaş yöntemlerini ve araçlarını kullanmak yasaktır." Doğal çevrenin korunması başlığını taşıyan 55. madde ise "Muharebe sırasında doğal çevre, kalıcı, yaygın, ciddi zararlara karşı korunacaktır. Bu koruma, doğal çevreye zarar getirmesi ve böylece halkın sağlığını ya da yaşamını devam ettirmesini tehlikeye sokması beklenen ve bu amaçla geliştirilmiş savaş araçlarının ve yöntemlerinin kullanılması yasağını içermektedir." hükmünü getirmekte, ayrıca "misilleme yoluyla doğal çevreye saldırıda bulunmak yasaktır" hükmünü öngörmektedir.

b. Uluslararası İnsancıl Hukukta Suçlar ve Suçluların Yargılanması

Yukarıda sayılan devletleri ve dolayısıyla onların vatandaşlarını bağlayan kuralların ortaya konması kadar önemli bir başka husus, ortaya konan yasakların ihlallerinin cezai sorumluluk doğuran suçlar olarak kabul edilmiş olmasıdır.

Silahlı çatışmaları düzenleyen ve günümüzde uluslararası insancıl hukuk kurallarının ihlalinin birer suç sayıldığı ilk örnekler I. Dünya Savaşı'na kadar gitmektedir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Kaiser II. Wilhelm'in "uluslararası ahlaka ve antlaşmaların özüne karşı büyük suç" işlemekten dolayı yargılanmasına ilişkin Versailles Antlaşması'nın 227. maddesine bir hüküm konmuş ancak bu hükmün gereği yerine getirilememiştir. Söz konusu kuralların ihlalinin suç sayılması ve yargılamalara konu olmasının ilk somut örneği II. Dünya Savaşı'nın hemen akabinde işgal altındaki Almanya'da, müttefiklerce kendi işgal bölgelerinde kurulan askerî mahkemelerdeki yargılamalar olmuştur. Müttefikler, çıkardıkları 10 numaralı yasa ile[66] kendi işgal bölgelerinde kurdukları askerî mahkemelerde, Lahey Konvansiyonları ile ortaya konan kuralların ihlalleri dolayısıyla Alman askerî

66 Almanya İçin Kontrol Konseyi, 20 Aralık 1945 tarihinde, 1943 Moskova Deklârasyonu'na ve 1945 Londra Antlaşması'na etkinlik kazandırmak için 10 numaralı yasayı çıkarmıştır. *Trials of War Criminals before the Nuernberg Military Tribunals*, United States Printing Office, 1951, c. III, s. XVIII.

ve siyasi liderlerini yargılamışlardır. Mahkemeler 1946–1949 yılları arasında her birinde onlarca kişinin yargılandığı 12 davaya bakmıştır. Yine bu dönemde ilk uluslararası yargılama örnekleri ise Nüremberg ve Tokyo askerî ceza mahkemelerinin yargılamaları olmuştur.

Nüremberg ve Japon savaş liderlerinin yargılanması için benzer bir mahkeme olan Tokyo Mahkemesi yargılamaları ile uluslararası hukukta, silahlı çatışmalara dair kuralların ihlalinden dolayı kişisel cezai sorumluluğun doğduğu prensibinin yerleştiğine dair pek bir şüphe kalmamıştır.[67]

Sonraki yıllarda ortaya konan açık uluslararası düzenlemeler ve uluslararası yargılama örnekleri, bu kuralların ihlaline dair cezai sorumluluğu güçlü bir şekilde teyid etmiştir. Harp Halindeki Silahlı Kuvvetlerin Hasta ve Yaralılarının Vaziyetlerinin İyileştirilmesi Hakkında Cenevre Sözleşmesi'nin 49. ve 50. maddeleri, sayılan eylemlerin gerçekleşmesi durumunda faillerin suç işlemiş olacaklarını ve bu suçlardan birini irtikâp etmiş veya irtikâp için emir veren kimselere tatbik olunacak cezai müeyyideleri tespit eylemek üzere gereken kanuni tedbirleri almayı taraf devletlere yüklemektedir. Aynı hükümler diğer Cenevre Sözleşmelerinde de zikredilmiştir.[68]

Bu açık düzenlemelerin yanı sıra, uluslararası insancıl hukuka dair uluslararası yargılama örnekleri de oluşmuş ve gelişme göstermiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından kurulan Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi önemli örnekler olmuşlardır. Nihayet, Uluslararası Ceza Mahkemesi,[69] sürekli bir uluslararası ceza mahkemesi olarak kurulmuş olup çalışmalarına devam etmektedir.

Gerek Eski Yugoslavya ve Ruanda Mahkemelerinin Statüleri gerekse Uluslararası Ceza Mahkemesinin (UCM) statüsü, uluslararası insancıl hukuk kurallarının ihlallerinin hangi suç kategorilerini oluşturduğunu, bu suç kategorileri içerisindeki spesifik eylem ya da ihlallerin neler olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Söz konusu uluslararası düzenlemeler ve uluslararası yargılamalar neticesinde

67 Howard Ball, "Prosecuting War Crimes and Genocide. The Twentieth-Century Experience," *The Journal of American History* (2000): 85.

68 Mesela bkz, *Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi*, Madde 146-147.

69 UCM'nin Statüsü, 1998 yılında, Roma'da gerçekleştirilen Konferansta kabul edilmiştir. Statü, 1 Temmuz 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

ortaya çıkan suç kategorileri; "barışa karşı suçlar/saldırı suçları" (uluslararası hukuka aykırı saldırı savaşı planlamak, başlatmak ve sürdürmek), "savaş suçları" (silah ve yöntemleri düzenleyen ve sivillerin ve savaş dışı diğer kişilerin korunmasını düzenleyen kuralların ihlalleri) ve "insanlığa karşı suçlar" (soykırım dahil savaş ya da barış zamanında sivillerin topluca kıyımına yol açan eylemler) olarak sayılabilir. Bu eylemler uluslararası hukuka göre asker veya sivil kişilerin, silahlı çatışmalar hukuku ya da insancıl hukuk kurallarını ihlalinden doğan ve cezalandırılması gereken kişisel cezai sorumlulukları anlamına gelmektedir.

Görüldüğü gibi söz konusu suçlar; yasadışı savaş planlamak, başlatmak ve sürdürmek, Cenevre Konvansiyonları'nın ağır ihlalleri olarak sayılan kasten öldürme, biyolojik deneyler dahil işkence veya insanlık dışı muamele, vücuda veya kişinin sağlığına kasten büyük ıstırap verme veya ciddi yaralamaya sebep olma, askerî gereklilik olmadan, yasadışı ve keyfi olarak mülkiyetin yaygın yok edilmesi veya sahiplenilmesi, bir savaş esirinin veya koruma altındaki bir diğer şahsın düşman devlet silahlı kuvvetlerinde hizmet etmeye zorlanması, bir savaş esirinin veya koruma altındaki bir diğer şahsın kasti olarak adil ve olağan yargılanma hakkından yoksun bırakılması; hukuka aykırı sürgün, nakletme ya da hukuka aykırı alıkoyma, rehin alma gibi eylemlerin yanı sıra sivillere saldırma, insani maksatla çalışanlara ya da Birleşmiş Milletler Barış Gücü üyelerine saldırma, teslim olmuş askerleri öldürme, teslim bayrağını istismar etme, işgal edilmiş topraklardaki insanları sürme, zehirli silahlar kullanma, sivilleri kalkan olarak kullanma, çocuk askerler kullanma, ateşkes bayrağı gösterenlere saldırma, kaza geçiren uçaklardan atlayanları öldürme eylemleri suç teşkil etmektedir.[70] Öte yandan insanlığa karşı suçlar ise, savaş ya da barış zamanında sivillerin topluca kıyımına yol açan eylemlerdir. Bunlar toplu öldürme, soykırım, işkence gibi eylemlerdir[71].

Günümüzde doğal çevreye zarar verici eylemlerin de suç olarak kabul edildiği görülmektedir. UCM Statüsünün 8. maddesinde sayılan savaş suçları arasında

70 UCM'yi kuran Roma Statüsünün 8. maddesinin 2. Fıkrası, savaş suçlarına ilişkin olarak ilk bendinde "1949 Cenevre Sözleşmelerinin ağır ihlallerini" ve ikinci bendinde "uluslararası silahlı çatışmalara uygulanabilir yasaların ve yapılageliş kurallarının diğer ihlallerini" savaş suçu olarak tanımlamış ve cezalandırma öngörmüştür. Nüremberg Statüsünde de savaş suçları benzeri eylemler olarak sayılmıştır.

71 İnsanlığa karşı suçlar, UCM Statüsü'nün 7. maddesinde sayılmıştır.

"uzun vadeli ve ağır bir biçimde doğal çevreye zarar vereceğinin bilincinde olarak saldırı başlatılması" eylemi de yer almaktadır.[72]

Bu yasakları ihlal ederek suç işleyenlerin tespit edilmesi ve cezalandırılması da bu eylemlerin hukuken bağlayıcı belgelerle yasaklaması ve suç sayılması kadar önem arzetmektedir.

Esas olarak suçun işlendiği ülke devletinin ya da suçu işleyenlerin vatandaşı oldukları devletlerin yargı yetkisi içerisinde bulunan bu suçların ve suçlularının, uluslararası mekanizmalar vasıtası ile daha etkili bir şekilde yargılanmasına konusunda, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan bu yana kayda değer hatta sonuç doğuran bazı ilerlemelerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Nazi Almanyasının üst düzey yetkilileri ile İkinci Dünya Savaşı sırasındaki Japon yönetimi üst düzey yetkililerinin Nüremberg ve Tokyo askerî ceza mahkemelerince yargılanmaları ve cezalandırılmaları, eski Yugoslavya'da ve Ruanda'da işlenen suçların faillerinin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından kurulan iki ayrı ceza mahkemesince yargılanmaları ve cezalandırılmaları, oldukça sınırlı ama umut vaat eden örnekler olmuşlardır.

Bu bağlamda önemli bir gelişme ise 1998 yılında imzalanan Roma Sözleşmesi ile Uluslararası Ceza Mahkemesinin kurulması ve kurucu antlaşmasının 2002 yılında yürürlüğe girerek Mahkemenin 2003'den beri fiilen çalışıyor hale gelebilmiş olmasıdır. Soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve saldırı suçu işleyen kişileri yargılama yetkisine sahip olan UCM, Uganda, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Darfur, Sudan, Kenya Cumhuriyeti, Libya, Fildişi Sahili, Mali, Orta Afrika Cumhuriyeti, Gürcistan, Burundi Güney Afrika dosyalarını ele almış olup bazı şahısları yargılamış, bazılarını da yargılamaya devam etmektedir. Mahkeme diğer yandan; Kolombiya, Gine, İngiltere'nin Irak'taki faaliyetleri, Nijerya, Filistin, Ukrayna, Venezuela ve Bolivya'daki durumlara dair de ön incelemeler başlatmıştır.

Günümüzde, aralarında İngiltere, Almanya, Fransa ve diğer Batı Avrupa ülkelerinin de bulunduğu 123 devlet UCM'yi kuran Roma Statüsü'ne taraf olmuştur. Ancak taraf olmayan ülkeler arasında Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Çin, İsrail gibi ülkeler de bulunmaktadır. UCM'nin henüz tam etkili bir şekilde

72 Madde 8, paragraf 2 (b, iv))

çalışmasını engelleyen bu durum, bazı önemli vakalarda UCM'nin çalışmasını mümkün kılmamaktadır.

B. Azerbaycan Topraklarına Gerçekleştirilen Saldırıların Yol Açtığı Sivil Kayıpların Değerlendirilmesi

27 Eylül 2020 tarihinde Ermenistan'ın işgal ettiği Azerbaycan topraklarında yeniden başlayan Ermenistan-Azerbaycan çatışmaları ile ilgili ilk tartışma konusu çatışmaları kimin başlattığı idi. Kimi hukuki konular bağlamında, iki ülke arasındaki silahlı çatışmaları kimin başlattığı ya da hukuka aykırı olarak kimin ilk saldırıyı gerçekleştirdiği (saldırı suçu) önemli olabilmekte ise de, 27 Eylül 2020 tarihinde Azerbaycan ve Ermenistan arasında başlayan çatışmalar bağlamında bunun aynı önemi ifade etmediği söylenebilir. Zira Ermenistan 1993'ten beri Azerbaycan'ın Karabağ topraklarını işgal altında tutmakta olup[73] her durumda yasadışı saldırı başlatan ülke konumundadır. 27 Eylül'deki silahlı çatışmaları Azerbaycan'ın başlattığını varsaydığımızda bile, Azerbaycan'ın konumu meşru müdafaa bağlamında "ülkesini savunan devlet" konumudur.

Bu tartışmalar devam ederken, aynı anda Ermenistan'ın saldırıları ile ilgili endişe verici bir durum daha ortaya çıkmaya başlamıştır. Ermenistan-Azerbaycan çatışmalarının daha ziyade iki silahlı güç arasında ve birbirlerine yönelik olacağı beklenirken, Ermenistan'ın saldırı faaliyetlerinin sivil yerleşim yerlerine yönelik olması dikkat çekmiştir. Bunun nedenlerine dair yoğun siyasi-stratejik tartışmalar yapılırken, bu faaliyetler bir nevi süreklilik kazanmıştır.

Resmî açıklamalara göre Ermenistan'ın gerçekleştirdiği saldırılarda, sadece çatışmaların cereyan ettiği cephe hatlarının değil aynı zamanda Gence, Mingeçevir, Khizi, Şemkir ve Abşeron gibi çatışma bölgesinden oldukça uzak şehirlerin de hedef alındığı görülmektedir.[74]

---

73 Bakınız, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 822 (30 Nisan 1993); 853 (29 Temmuz 1993); 874 (14 Ekim 1993) ve 884 (12 Kasım 1993) sayılı Kararları.

74 Information of the Press Service Department of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan on the telephone conversation between the Minister of Foreign Affairs Jeyhun Bayramov and Ivan Korčok, the Minister of Foreign and European Affairs of the Slovak Republic (Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Ceyhun Bayramov ile Slovak Cumhuriyeti Dışişleri ve AB İlişkileri Bakanı Ivan Korčok'un Telefon Görüşmesine Dair Basın Açıklaması), 12 Ekim 2020. https://www.mfa.gov.az/en/news/6948/view (Erişim Tarihi: 03.12.2020).

27 Eylül 2020 tarihinde çatışmaların başlamasından itibaren Gence şehrine çok sayıda saldırı olmuştur. Azerbaycan Dışişleri Bakanı Ceyhun Bayramov, Ermenistan'ın insani ateşkesin kabulünden hemen sonra dahi Azerbaycanlı sivilleri ve sivil unsurları kasten bombaladığını ve ateşkesin birkaç saat sonrasında Ermeni silahlı kuvvetlerinin Hadrut ve Cebrail yönünde saldırı gerçekleştirdiğini belirtmiştir.[75] Ateşkesin ardından Ermenistan Silahlı Kuvvetlerinin Azerbaycan'ın en büyük ikinci şehri olan ve cephe hattının çok uzağında bulunan Gence'ye roketlerle saldırarak 9 sivili öldürdüğü, çocuklar dahil 35 kişiyi yaraladığı bildirilmiştir.[76] Sonraki günlerde yoğun nüfuslu yerleşim alanları olan Şemkir, Beylağan, Ağdam, Fuzuli, Cebrayıl, Goranboy, Terter, Berde, Ağcabedi ve Gence şehirlerinin orta menzilli füzeler de dahil olmak üzere ağır bombardımana maruz bırakıldığı açıklanmıştır[77].

12 Ekim'e kadar, yani çatışmaların başlangıcından iki hafta sonrasında, Ermenistan Silahlı Kuvvetleri tarafından öldürülen Azerbaycan'daki sivillerin toplam sayısı 41'e yükselmiş, ayrıca, Azerbaycan yetkililerin açıklamalarına göre, sivil yerleşim yerlerinde 70'in üzerinde patlamamış mühimmat tespit edilmiş-

75 Information of the Press Service Department of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan on the meeting of Foreign Minister Jeyhun Bayramov with the newly appointed Ambassador of the Kingdom of the Netherlands (Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Ceyhun Bayramov ile yeni atanan Hollanda Krallığı Büyükelçisinin gerçekleştirdiği toplantı hakkında Basın Açıklaması). 13 Ekim 2020. https://www.mfa.gov.az/en/news/6950/view (Erişim Tarihi: 03.12.2020).

76 Information of the Press Service Department of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan on the telephone conversation between the Minister of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan Jeyhun Bayramov and the Minister of Foreign Affairs of the Kingdom of Saudi Arabia Faisal bin Ferhan Al Saud (Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Ceyhun Bayramov ile Suudi Arabistan Krallığı Dışişleri Bakanı Faysan bin Ferhan el Suud arasındaki telefon görüşmesi hakkında Basın Açıklaması), 11 Ekim 2020. https://mfa.gov.az/en/news/6946/view (Erişim Tarihi: 03.12.2020).

77 Azerbaycan'a Yönelik Yeni Silahlı Saldırı Sürecinde Ermenistan Tarafından Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Uluslararası İnsani Hukuk İhlallerine İlişkin Ara Dönem Raporu. (Azerbaycan Cumhuriyeti İnsan Hakları Komiseri (Ombudsman) tarafından, çatışmaların ilk haftası sonunda yayınlanan resmi rapor). Elde edilen verilerin, Azerbaycan Cumhuriyeti İnsan Hakları Komiseri (Ombudsman) personeli tarafından toplanan bilgilere, Azerbaycan Başsavcılığından alınan bilgilere ve doğrulanmış medya yayınlarından alınan bilgilere dayandığı belirtilmiştir.

tir.[78] 17 Ekim'de yine Gence'ye gerçekleştirilen füze saldırısında ikisi çocuk 12 sivilin şehit olduğu ve 40'tan fazla sivilin yaralandığı ifade edilmiştir.[79]

27 Eylül'de başlayan ve 44 gün devam eden çatışmalar boyunca, Ermenistan'ın ön plana çıkan yöntemlerinden biri de, sivil altyapı unsurlarına ve sivil mekânlara saldırılardır. Ermenistan'ın sivil altyapı tesislerine zarar verecek doğrudan saldırılar gerçekleştirdiği tespit edilmiştir.[80]

Çatışmaların ilk iki haftası içerisinde hastaneler, okullar, anaokulları ve mezarlıklar gibi 200'den fazla ev ve sivil tesis yıkılmıştır. Eğitim binaları, sağlık tesisleri, sosyal, kültürel, tarihsel ve dinî mekanlar da saldırılara hedef olmuştur.[81] Saldırılarda sivil altyapının, sivil emlakın, tarihî ve kültürel binaların ve sivil araçların hedef alındığı sıkça ifade edilmiştir.[82] Mesela, Gence'ye düzenlenen saldırılarda; evler, tarihi ve kültürel öneme sahip mekânlar, büyük alışveriş yerleri, benzeri kamusal alanlar ciddi biçimde zarar görmüş ve tahrip edilmiştir.[83]

---

78 Mayın Temizleme Uzmanı, "Ermenistan füze saldırılarında Azerbaycanlı sivilleri hedef alarak savaş suçu işliyor", *Daily Sabah*, 13 Ekim 2020. https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/armenia-committing-war-crimes-in-missile-attacks-targeting-azerbaijani-civilians-de-mining-expert-says , (Erişim Tarihi: 07.12.2020).

79 Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın Ermenistan'ın Gence Şehrine 17 Ekim Gecesi Balistik Füzelerle Saldırmasına Dair Açıklaması, No:355/20, 17 Ekim 2020, https://mfa.gov.az/en/news/6971/view [Erişim Tarihi: 04.12.2020].

80 Azerbaycan'a Yönelik Yeni Silahlı Saldırı Sürecinde Ermenistan Tarafından Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Uluslararası İnsani Hukuk İhlallerine İlişkin Ara Dönem Raporu. (Azerbaycan Cumhuriyeti İnsan Hakları Komiseri (Ombudsman) tarafından, çatışmaların ilk haftası sonunda yayınlanan resmi rapor).

81 Ombudsman Sabina Aliyeva raised the issue of prisoners of war (POWs) before international organizations (Ombudsman Sabine Aliyeva Savaş Esirleri Meselesi İçin(POWs) Uluslararası Kuruluşlara Seslendi), Azerbaycan Ombudsmanlığı, 12 Kasım 2020. https://ombudsman.az/en/view/news/2228/ombudsman-sabina-aliyeva-raised-the-issue-of-prisoners-of-war-pows-before-international-organizations- (Erişim Tarihi:22.12.2020).

82 Ermenistan Silahlı Kuvvetleri'nin Balistik Füze Saldırıları Sonucu Berde Şehrinde Meydana Gelen Geniş Çaplı Sivil Kayıplar ve Sivil Yerleşim Yerlerindeki Tahribatları Delillendiren Rapor, s. 5.

83 At the initiative of the Ombudsman the children who lost both parents as a result of missile attacks on the city of Ganja by the Armenian armed forces were provided with psychological assistance (Ombudsmanın Girişimiyle Ermenistan Silahlı Kuvvetlerinin Gence Şehrine Saldırılarında Anne Babasını Kaybeden Çocuklara Psikolojik Destek Sağlanacak), Azerbaycan Ombudsmanlığı, 2 Kasım 2020. https://ombudsman.az/en/view/news/2197/at-the-initiative-of-the-ombudsman-the-children-who-lost-both-parents-as-a-result-of-missile-attacks-on-the-city-of-ganja-by-the-armenian-armed-forces-were-provided-with-psychological-assistance, (Erişim Tarihi: 03.12.2020).

Hedef alınan sivil unsurlar arasında ambulansların ve tıbbi tesislerin bulunduğu, eğitim kurumlarının kasıtlı olarak hedef alındığı, elektrik, gaz, su, haberleşme istasyonları gibi hayati önem taşıyan sivil altyapıların hedef alındığı, elektrik ve enerji altyapısına ciddi zarar verildiği ve yerleşim yerlerinin elektriksiz kaldığı ifade edilmiştir.[84]

Bu bağlamda tarihî ve kültürel eserlere saldırı ayrıca dikkat çekici bir yöntem olmuştur. Gence Devlet Tarih ve Kültür Envanteri'nde bulunan "İmamzade Külliyesi" ile bir asırlık Rus Ortodoks Kilisesi "Alexander Nevsky" nin duvarlarında bombardıman sonucunda derin çatlaklar oluştuğu tespit edilmiş, hem tarihî hem de dinî anıtların ciddi şekilde hasar gördüğü ifade edilmiştir.[85]

Çatışmalarda kullanılan yöntemler kadar kullanılan silahlarında niteliği de hukuken önem arz etmektedir. Bir medya raporunda, Ermenistan ordusunun, sivillere yönelik saldırılarda Tochka-U taktik balistik füzeleri kullandığı bildirilmiştir[86]. Daha da önemlisi, 27-28 Ekim tarihlerinde Berde şehrine yapılan saldırının yasaklanmış silahlarla yapıldığı görülmüştür. Bu bağlamda, Berde'de misket bombası (*cluster bomb*) kullanıldığı ispatlanmıştır.[87] Berde'de bu türden bir silahın kullanıldığı İnsan Hakları İzleme Örgütü (*Human Rights Watch*) tara-

84 Information of the Press Service Department of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan on the telephone conversation between Minister Jeyhun Bayramov and OSCE Minsk Group Co-Chair of the US Andrew Schofer (Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Ceyhun Bayramov ile Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı Minsk Grubu ABD Eş Başkanı Andrew Schofer arasındaki telefon görüşmesine ilişkin basın açıklaması), 11 Ekim 2020. https://mfa.gov.az/en/news/6947/view, (Erişim Tarihi: 03.12.2020).

85 Interim Report Concerning The Serious Damage To Historical And Religious Monuments Inflicted Upon Ballistic Missile Attacks On Ganja City By The Armenian Armed Forces, (Ermenistan Silahlı Kuvvetleri'nin Gence Şehrine Balistik Füze Saldırıları Sonucu Tarihi ve Kültürel Binaların Gördüğü Ciddi Zararlara İlişkin Ara Rapor, *Azerbaycan Ombudsmanlığı*, https://ombudsman.az/upload/editor/files/Ombudsman_of_Azerbaijan_Interim_Report_on_Ganja_historical_religious_monuments.pdf (Erişim Tarihi: 03.12.2020).

86 https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/armenia-committing-war-crimes-in-missile-attacks-targeting-azerbaijani-civilians-de-mining-expert-says.

87 Ermenistan Silahlı Kuvvetlerinin Balistik Füzelerle Berde Şehrine Saldırması Sonucu Oluşan Büyük Çaplı Sivil Kayıp ve Zararlara İlişkin Kanıtlar, *Azerbaycan Cumhuriyeti Ombudsmanlığı*, https://ombudsman.az/upload/editor/files/Report%20of%20the%20Ombudsman%20on%20Barda%20_27-28%20October_2020.pdf (Erişim Tarihi: 03.12.2020), s. 8, 12.

fından da teyit edilmiştir.[88] Ayrıca, yine kullanımı yasak olan fosfor içeren mermilerin kullanıldığına dair haberler de medyada yer almıştır.[89]

Yukarıda ifade edilen eylemler neticesinde, çatışmalar sona erdiğinde, 94 sivilin öldüğü, 405 sivilin yaralandığı, 3326 müstakil evin tahrip edildiği, 504 sivil tesisin tahrip edildiği, 120 tane çok katlı yerleşim apartmanının yıkıldığı ifade edilmiştir.[90]

C. Komisyonun Yerinde İnceleme Ziyaretinde Tespit Ettiği Olgular

Ermenistan'ın Azerbaycan'a Saldırması ile Başlayan Gerilim ve Çatışma Sürecinde Yaşanan Hak İhlalleri ve Türkiye'deki Ermeni Vatandaşlarımızın Durumu Alt Komisyonu, 13-16 Kasım tarihlerinde Ermenistan'ın Azerbaycan'a saldırması sonucu yaşanan hak ihlallerini yerinde incelemek amacıyla Azerbaycan'da inceleme ziyaretleri gerçekleştirmiştir. İnceleme ziyaretlerine, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Başkanı Hakan ÇAVUŞOĞLU, Van Milletvekili Osman Nuri GÜLAÇAR, Diyarbakır Milletvekili Oya ERONAT, Antalya Milletvekili Atay USLU, İstanbul Milletvekili Mahmut TANAL, Ankara Milletvekili Servet ÜNSAL, Muş Milletvekili Gülüstan KILIÇ KOÇYİĞİT ve İstanbul Milletvekili Memet Bülent KARATAŞ katılmış; Alt Komisyon'a ayrıca Yasama Uzmanı Ahmet YILDIZ ve Yasama Uzman Yardımcısı Rıza Furkan ÇÖZME ile Dışilişkiler ve Protokol Başkanlığı görevlileri Kürşad Melih SARIARSLAN ve Sinan TUNCER eşlik etmiştir.

88 "Misket Bombaları Azerbaycan'da Sivilleri Öldürüyor," *İnsan Haklarını İzleme Örgütü*, 30 Ekim 2020. https://www.hrw.org/news/2020/10/30/armenia-cluster-munitions-kill-civilians-azerbaijan?fbclid=IwAR3xekKv0YE1LkcpoOh-o6NbINEUYMbxG76MQ27QmvXlEa5mpwwLvCb8YH8 (Erişim Tarihi: 10.12.2020).

89 Armenia fires phosphorus munitions at civilians – Photos (Ermenistan fosforlu mermilerle sivillere saldırıyor – Fotoğraflar), 3 Kasım 2020. http://defence.az/az/news/148311/armenia-fires-phosphorus-munitions-at-civilians-%C2%A0photos (Erişim Tarihi: 24.12.2020).

90 Ermenistan Silahlı Kuvvetlerinin Balistik Füzelerle Berde Şehrine Saldırması Sonucu Oluşan Büyük Çaplı Sivil Kayıp ve Zararlara İlişkin Kanıtlar, *Azerbaycan Cumhuriyeti Ombudsmanlığı*.

1. Bakü Şehrine Ziyaret

a. Bakü Büyükelçiliğini Ziyaret

Ermenistan'ın Azerbaycan'a Saldırması İle Başlayan Gerilim ve Çatışma Sürecinde Yaşanan Hak İhlalleri Ve Türkiye'deki Ermeni Vatandaşlarımızın Durumu Alt Komisyonu, 13 Kasım 2020 Cuma günü Azerbaycan'daki yerinde inceleme faaliyetlerine, Türkiye Cumhuriyeti Bakü Büyükelçisi Erkan ÖZORAL'ı ziyaret ederek başlamıştır. Sayın Büyükelçi tarafından ağırlanan Alt Komisyon; Azerbaycan'ın coğrafi ve siyasi durumu, anlaşmadan önce işgal altında olan rayonlar (bölgeler), AGİT Minsk Grubu müzakere süreci ve son durum hakkında Büyükelçiden bilgi almış ve yerinde inceleme ziyaretlerine ilişkin planlama yapılmıştır.

Fotoğraf: Azerbaycan Büyükelçilik Binasında Büyükelçi Erkan ÖZORAL'ın Alt Komisyona sunumu, 13 Kasım 2020.

b. Azerbaycan Başsavcılığını Ziyaret

Alt Komisyon, 14 Kasım 2020 Cumartesi günü sabahında Azerbaycan Baş Prokurorluğunu (Başsavcılığı) ziyaret ederek, Başsavcı Kamran Aliyev ile görüşmüştür. Görüşmede Başsavcıdan sivil kayıplara ve topladıkları delillere ilişkin bilgi alınmış, şehitlere başsağlığı, yaralılara da şifa dilekleri Türkiye Cumhuriyeti adına Başsavcılığa iletilmiştir.[91]

Fotoğraf: Azerbaycan Baş Prokuroru Kamran Aliyev'e Alt Komisyonumuzun ziyareti, 14 Kasım 2020.

2. Gence Şehrine Ziyaret

Gence, Azerbaycan'ın ikinci büyük şehridir. Ebül-ülla Gencevi, Mehseti Gencevi ve Nizami gibi büyük şairlerin vatanı olup ülkenin edebiyat merkezi özelliğini taşımaktadır.

Alt Komisyon, Gence'yi 14-15 Kasım 2020 tarihlerinde ziyaret etmiştir. Ziyaret başlangıcında Alt Komisyon Gence Başkonsolosu Zeki Öztürk ile Gence İcra Başçısı (Valisi) Niyazi BAYRAMOV ve Gence Milletvekilleri Naqif HAMZAYEV ile Pervin KERİMZADE tarafından karşılanmış ve yöneticilerden Gence şehrindeki durum hakkında bilgi alınmıştır.

91 Baş Prokuror Kamran Əliyev Türkiyə Böyük Millət Məclisinin İnsan Hüquqları komitəsinin sədri Hakan Çavuşoğlunun başçılıq etdiyi nümayəndə heyyəti ilə görüşmüşdür, 14 Kasım 2020, https://genprosecutor.gov.az/az/post/3205 (Erişim Tarihi: 02.12.2020).

Fotoğraf: Gence Valisi Niyazi BAYRAMOV'un Alt Komisyonu karşılaması, 14 Kasım 2020.

Fotoğraf: Gence Valisi Niyazi BAYRAMOV'un Alt Komisyonu bombalanan alanlar hakkında bilgilendirmesi, 14 Kasım 2020.

Alt Komisyon 11 Ekim ve 17 Ekim geceleri Scud ve balistik füzelerle yapılan saldırılarda hedef alınan yerleri ve yıkılmadan önce orada yaşayanları ziyaret etmiştir.

Fotoğraflar: Gence'de bombalanan sivil yerleşim yerlerinden geriye kalanlar, 14 Kasım 2020.

Yapılan ziyaretlerde saldırılarda şehit düşenlerin yakınları tek tek dinlenmiştir.

Fotoğraflar: Şehit yakınlarının dinlenmesi, 14 Kasım 2020.

Komisyon Gence'de yaptığı yerinde inceleme ziyaretlerindeki gözlemlerine göre; Ermenistan Silahlı Kuvvetleri tarafından yapılan saldırılarda Gence'de 26 sivil şehit düşmüş, 91 sivil yaralanmış, 300'den fazla bina, sivil tesis gibi alan tahrip edilmiştir. Alt Komisyon yaptığı incelemelerde herhangi bir askerî yerleşim yerine rastlamamıştır. Gence çatışma alanına yaklaşık 60 kilometre uzaklıktadır. Şehrin meşru hedef gösterilebilecek herhangi bir özelliği yoktur.

Fotoğraflar: Gence'deki bombalanan alanlara çiçek bırakma ve Komisyon Başkanının basın açıklaması, 14 Kasım 2020.

3. Berde Şehrine Ziyaret

Azerbaycan'ın Berde şehri Karabağ'ın kapısı konumundadır. Şehirde 1. Karabağ Savaşı'ndan (1988-1994) kaçan, çoğu Kelbecerli, 100 binden fazla insan yaşamaktadır.

15 Kasım 2020 Pazar günü Alt Komisyon Gence'den Berde'ye hareket etmiştir. Yerinde inceleme ziyaretleri öncesinde Berde İcra Başçısı Vidadi İSAYEV Alt Komisyonu karşılamış, Komisyona şehre ve şehirdeki son duruma dair malumat vermiştir.

Fotoğraf: Berde Valisi Vidadi İSAYEV'in Alt Komisyonu karşılaması, 15 Kasım 2020.

Alt Komisyon, 15 Kasım 2020 tarihinde Berde şehrinde saldırıya uğrayan sivil yerleşim yerlerini ziyaret etmiş, şehit yakınlarını tek tek dinlemeye çalışmıştır.

Fotoğraflar: Berde'deki şehit yakınlarını dinleme ve başsağlığı konuşması, 15 Kasım 2020.

Yapılan incelemeler ve alınan malumatlara göre; şehre 70'ten fazla füze atılmış, saldırılarda Smerç füzeleri ile misket bombaları kullanılmıştır. Saldırılar sonucunda 31 kişi şehit olmuş, 96 kişi yaralanmış, 100'den fazla ev yıkılmıştır. Ayrıca saldırılarda 35 araba yanmış, 55 mağaza zarar görmüş, 5 tesis hasar almıştır. Azerbaycan yetkilileri Berde şehrine atılan füzelerin beşinin Ermenistan'dan olduğunu teyit etmiştir.

Ermenistan Silahlı Kuvvetleri bombalamalarının en yoğun olduğu 27-28 Ekim tarihlerinde saldırılarını gündüz vakti nüfus yoğunluğu yüksek (alışveriş merkezleri, marketler, şehir merkezi, eczaneler) olan yerlere Smerç füzesiyle yapmış, sivil zayiatın fazla olmasını hedeflemiştir.[92]

4. Terter Şehrine Ziyaret

Terter Çayı'nın kıyısında ve sınıra oldukça yakın bir bölgede olan Terter şehri, bazı mahallelerindeki sivil binaların neredeyse tümünün zarar gördüğü bir şehirdir.

Saldırıya uğrayan yerleri yerinde inceleme ziyareti öncesinde, Terter İcra Başçısı Müstakim MEHMEDOV Alt Komisyonu karşılamış, Komisyona gidilecek yerlere ve şehirdeki son duruma dair malumat vermiştir.

Fotoğraf: Terter Valisi Müstakim MEHMEDOV Alt Komisyon ile.

92 Alt Komisyonun şehit yakınları Fazıl Hacıyev, Mirahir Ahmedov, Muhammet Abbasov, Nizami Kasımova, Asker Allahverdiyev, Mihriban Caferova ve Ali İsmailov ile yaptığı görüşme, 15 Kasım 2020. Komisyonun görüştüğü kişilerin şehit olan yakınları eczanede, itfaiye merkezinin yanında veya markette şehit düşmüştür.

Ziyaretin başında Terter Valiliğinin hemen yanında sergilenen, Ermenistan Silahlı Kuvvetlerinin attığı füzelerin başlık ve diğer parçaları incelenmiştir.

Fotoğraf: Terter'e isabet eden füzelerin başlık ve diğer parçalarından bazıları, 15 Kasım 2020.

Fotoğraf: Valilik binasının hemen önünde meydana gelen saldırının sonrasında oluşan zarar, 15 Kasım 2020.

Alt Komisyon, 15 Kasım 2020 tarihinde Terter şehrinde saldırıya uğrayan sivil yerleşim yerlerini ziyaret etmiştir.

Fotoğraflar: Ermenistan Silahlı kuvvetlerinin mermi ve füzelerle saldırıları sonucu sivil yerleşim yerlerinde oluşan hasarlar, 15 Kasım 2020.

Fotoğraf: Komisyon Başkanı Bursa Milletvekili Sayın Hakan Çavuşoğlu'nun Terter'de yaptığı basın açıklaması, 15 Kasım 2020.

Alt Komisyon Terter şehrinde de şehitlerin yakınlarını ve yaralananları dinlemiş, sivil yerleşim yerlerindeki ağır hasarları ve yaşanamaz hâle gelen binaları gözlemlemiştir.

Fotoğraflar: Terter'deki şehit yakınlarını dinleme, 15 Kasım 2020.

Alt Komisyon, yaptığı gözlemlerden sonra Terter'in Şıxarx bölgesine hareket etmiştir. Bu bölgede, 19. yüzyılın başlarında imzalanan Türkmençay Barış Anlaşması'ndan (1828) sonra Karabağ bölgesine göç eden Ermenilere ait anıtlar incelenmiştir.

19. yüzyılda Rusya-İran ve Osmanlı Devleti-Rusya arasındaki savaşların sonucunda Karabağ bölgesine göç eden Ermeniler, Karabağ'a göçlerinin 150. Yılı hatırasına Ağdere bölgesinde bir anıt dikmiştir. "Marağa 150" adı verilen anıt, yöredeki Ermenilerce Karabağ'a gelişlerini anma vesilesiyle inşa edilmiştir.[93] Marağa 150 anıtının yanındaki bilgi notlarında; anıtın 30 metrekarelik alanda kurulup ana sütunun 3 metrelik olduğu, renkli mozaik taşlarından oluşan bir resmi de ihtiva ettiği belirtilmektedir. Ayrıca anıtın orijinal halinde, mermer sütunlarda yukarıdan aşağıya '1828' ve '1978' yazıları yer almaktaydı. Benzer anıtlar, Terter'in Çaylı köyünde ve Hankendi'de de bulunmaktaydı.

Bununla birlikte Marağa 150 anıtının ömrü, Ermenistan'ın Azerbaycan toprakları üzerinde hak iddia etmesinin başlamasıyla noktalanmıştır. Anıtın Ermenilerin Karabağ'a sonradan göç ettiğinin ortaya koyan bir nişane olması sebebiyle, 1988 yılında Ermenilerce kasıtlı olarak yok edilmek istenmiştir. Anıttan kalan kalıntılar Azerbaycan Hükûmetince korunmaktadır.

Fotoğraf: Şıxarx mevkiindeki "Marağa 150" anıtının kalıntıları, 15 Kasım 2020.

93 Azerbaycan ve Dağlık Karabağ, *Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı*, https://www.ytb.gov.tr/dosyalar/azerbaycan-ve-daglik-karabag (Erişim Tarihi: 06.01.2021), s. 14.

Alt Komisyonun Terter şehrinde yaptığı yerinde incelemelere göre; sınıra yakın olması sebebiyle süregelen savaştan dolayı yerinden edilen kişilerin de yerleştirildiği Terter, özellikle ateşkesin Ermenistan tarafından bozulduğu 27 Eylül'ü takip eden günlerde bombardıman altına alınmış, birçok sivil yerleşim yeri, altyapı tesisi ve kamu binasının tahrip edildiği bir şehir haline gelmiştir. Gündüz atılan misket bombaları çok sayıda kişinin şehit olmasına veya yaralanmasına yol açmıştır. 15 Ekim'de bombardıman sonucunda şehit düşen kişilerin defnedilmesi esnasında bir bombalama olayı daha gerçekleşmiş, bu saldırıda 4 kişi şehit düşerken 4 kişi de yaralanmıştır.[94]

D. Hukuki Değerlendirmeler

1. Hukuki Nitelikleri Belirleme

Azerbaycan'ın Ermenistan tarafından işgal edilmiş olan topraklarında 27 Eylül'de başlayan ve yaklaşık 44 gün süren son çatışmalarda akla gelen ilk eylem, saldırı suçu bağlamında saldırının kimin tarafından başlatıldığı olmuştur. Ancak bu tartışmanın aslında hukuken çok da yerinde olduğu söylenemez. Zira 27 Eylül'deki başlayan çatışmaları Azerbaycan başlatmış olsa dahi bu eylem meşru müdafaa kapsamında değerlendirilmesi gereken bir eylemdir. Bu da, Azerbaycan'ın eylemlerinin yasal bir savunma eylemi olduğu ve bir saldırı suçu olarak değerlendirilemeyeceği sonucunu doğurmaktadır. Kaldı ki Ermenistan'ın bir bütün olarak Karabağ'da gerçekleştirdiği eylemler yasal olmayan saldırı eylemleri niteliğindedir.

Yukarıda ilgili bölümde özetlendiği gibi Ermenistan'ın Karabağ'daki çatışmalarda ön plana çıkan eylemlerinin, sivillere ve sivil yerleşim yerlerine gerçekleştirdiği saldırılar olduğu görülmektedir. Bu eylemlerin birer savaş suçu olduğu da yukarıda ifade edilmişti. Gerek Lahey Kara Savaşının Kuralları ve Örfü Konvansiyonu, gerekse Cenevre Sözleşmeleri bu eylemleri açıkça yasaklanmış eylemler arasında saymaktadır. Özellikle Cenevre Sözleşmeleri'nin "ağır ihlalleri" ne atıf yaparak UCM statüsü, "çarpışmalarda doğrudan yer almayan sivillere karşı veya sivil nüfusa karşı bilerek saldırı düzenlenmesi" ya da "Askerî olmayan, yani askerî maksatlı olmayan sivil hedeflere karşı kasten saldırı düzenlenmesi"95

94 Alt Komisyonca Vasip Rüstemov, Dilruba Orucova, İrade Emirova ve Müriyeva Nermina ile yapılan görüşme, 15 Kasım 2020.

95 UCM Statüsü, Madde 8 (2, b, i, ii).

eylemlerini savaş suçu olarak sayılmıştır. Öte yandan "savunmasız veya askerî hedef oluşturmayan kent, köy, yerleşim yeri ve binaların bombalanması veya bu yerlere herhangi bir araçla saldırılması"[96] da savaş suçları arasında sayılmıştır.

Bu tür saldırıların niteliğinin savaş suçu olmaktan çıkıp insanlığa karşı suç olarak değerlendirilmesi de mümkündür. Şayet sivillerin öldürülmesine yol açan bu eylemler, münferit saldırılar olmaktan çıkıp "herhangi bir sivil nüfusa karşı yaygın veya sistematik bir saldırının parçası olarak işlenen"[97] eylemler olarak nitelenebilirse, aynı eylemlerin insanlığa karşı suçlar olarak değerlendirilmesi de mümkün olacaktır. Burada önemli olan husus Ermenistan'ın gerçekleştirdiği saldırıları "yaygın veya sistematik bir saldırının parçası" olarak planlayıp planlamadığı veya saldırıların bu niteliği kazanıp kazanmadığı olacaktır.

Öte yandan yine Ermenistan'ın, sivil ölümlere yol açacak şekilde hayati öneme sahip altyapı unsurlarını ayrım gözetmeksizin ve sistematik olarak hedef alan askerî gereklilik olmadan, yasadışı ve keyfi olarak mülkiyetin yaygın yok edilmesi niteliğindeki yukardaki bahsedilen eylemleri de bu bağlamda suç oluşturmaktadır[98].

Sivil halkın hayat hakkının ihlal edilmesi aynı zamanda hem Ermenistan'ın hem de Azerbaycan'ın taraf oldukları Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 2. maddesinin açık ihlalidir ve Ermenistan Devleti'nin ve gerçekleştirenlerin hukuki sorumluluğuna yol açan eylemlerdir. Ayrıca, sivillere ve sivil altyapıya yönelik kasıtlı saldırılar AİHS'nin 14. maddesinin de ihlali olarak kabul edilebilir. Zira saldırılarda milliyet ve etnik kökene dayalı olarak ayrımcılık sureti ile Sözleşme'de koruma altına alınmış haklar ihlal edilmektedir. Sivil mülkiyete zarar verme, mülkiyetin kullanılmasının engellenmesi, AİHS I Nolu Ek Protokol'ün 1. maddesinde tanımlanan mülkiyet hakkının da ihlalini oluşturmaktadır. Bütün bunlara dair Azerbaycan'ın Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine (AİHM) bir başvuru gerçekleştirdiği ilan edilmiştir.[99]

---

96 UCM Statüsü, Madde 8 (2, b, v).

97 UCM Statüsü, Madde 7. (1)

98 Bu eylemler, Cenevre Sözleşmeleri'nin ağır ihlalleri, savaş suçu olarak sayılmaktadır. Bakınız, *UCM Statüsü*, Madde 8 (2) (a) (b).

99 Azerbaycan, Ermenistan'ın sivilleri hedef alan saldırıları nedeniyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurdu, Anadolu Ajansı, 30 Ekim 2020. www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/azerbaycan-ermenistanin-sivilleri-hedef-alan-saldirilarini-aihme-goturdu/2024780 (Erişim Tarihi: 07.12.2020).

Askerî operasyonlar sırasında Ermenistan'ın, uluslararası insancıl hukuk kuralları ile yasaklanmış silah ve yöntemleri kullanması ayrıca değerlendirilmesi gereken eylemleridir. İlgili raporlarda Ermenistan'ın, ayrım gözetmeyen bir silah olarak savaşlarda kullanımı yasaklanmış misket bombası kullandığı ifade edilmektedir. Misket bombalarının kullanımı 2008 yılında imzalanan ve 100'den fazla ülkenin taraf olduğu Misket Bombalarına İlişkin Konvansiyon'la yasaklanmış bulunmaktadır.[100] Dahası, Cenevre Sözleşmeleri "herhangi bir silahlı çatışmada, çatışmanın taraflarının savaş yöntemleri veya savaş araçları"[101] seçme hakkının sınırsız olmadığını belirtmekte ve buna paralel olarak UCM statüsü "kendiliğinden ve ayrım yapmadan uluslararası savaş hukuku ihlalleri oluşturan silah, mermi, malzeme veya savaş yöntemleri kullanılması"[102] nın savaş suçu olduğunu ifade etmektedir. Yine bu bağlamda Ermenistan'ın sivillere ve sivil yerleşim yerlerine patlayıcı ve etki gücü yüksek füzeler ile saldırması da kullanmaması gereken silahları kullanarak savaş suçunun işlendiği değerlendirmesine konu olabilir.

Ermenistan'ın saldırılarında ayrıca sağlık tesislerini ve araçlarını hedef alan ilgili eylemleri de, 1949 tarihli I No'lu Cenevre Sözleşmesi'nin 35. maddesine aykırı eylemler teşkil etmektedir. Benzer bir şekilde eğitim yapılarına yönelik kasıtlı saldırılar, 1949 Cenevre Sözleşmelerine Ek Protokol I'in 51 ve 52. maddelerini ihlal etmektedir. Bahsedilen bu tesislere saldırıların her biri savaş suçu oluşturmaktadır.[103]

Ermenistan'ın tarihî, dinî ve kültürel eserlere ve özel mülke yönelik tahrip edici saldırılar gerçekleştirdiği yukarıda ilgili bölümde ifade edilmişti. Savaş ile ilgili olmayan bütün özel mülk ve mekânların talan edilmesi, yıkıma uğratılması yasaklanmış eylemler arasındadır. Bunlar arasında çoğu özel mülk olmayan tarihî ve kültürel değere sahip eserlere saldırı, ayrıca yasaklanmış eylemler arasında yer almaktadır. Bu tür yapılara ve anıtlara zarar verilmesinin yasaklanmasına dair kuralının ihlalinin, günümüzde açıkça suç oluşturduğu görülmektedir. UCM'nin statüsünün, savaş suçlarını tanımlayan 8. Maddesinin ilgili paragrafında sayılan suç oluşturan eylemler arasında "Askeri amaçlı olmaması şartıyla din, eğitim, sanat, bilim veya yardım amaçlarıyla kullanılan binalara, tarihi eserlere, hastane-

100 https://www.clusterconvention.org/ (Erişim Tarihi: 28.12.2020).

101 2 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmelerine Ek Uluslararası Silahlı Çatışmaların Mağdurlarının Korunmasına İlişkin Protokol (1. Protokol), Madde 35(1)

102 UCM Statüsü, madde 8 (2, b, xx)

103 UCM Statüsü, Madde 8 (2) (b ix).

lere, hasta ve yaralıların toplandığı yerlere kasten saldırı düzenlenmesi" de sayılmaktadır.[104]

2. Delillerin Tespiti ve Şüphelilerin Yargılanması

Söz konusu suçlara ilişkin delillerin tespiti ve bu suçları işleyen ya da bu suçlara iştirak eden şahısların yargılanması, adaletin sağlanması ve benzeri suçların önlenmesi açısından bahsedilen ilgili kuralların mevcudiyeti kadar önemlidir. Bu tür suçları işleyenlerin veya işlenmesine katılanların devlet başkanlığı, başbakanlık ya da bakanlık dâhil olmak üzere bulundukları resmî pozisyonlar, bu kişiler yetkili ulusal ya da uluslararası yargı organları önüne çıkarıldıklarında, cezai sorumluluklarını ve yargılanmalarını engelleyen hususlar değildir.

İşlenen suçlarla ilgili şüphelilerin yargılanmasına yönelik birden fazla hukuki seçenek mevcuttur. Bu seçeneklerden ilki, bahsedilen suçların işlendiği ülkenin yani Azerbaycan'ın yargılama yetkisini kullanmasıdır. Uluslararası hukuk, suçun işlendiği devletin ülkesel yetki temelinde yargılama yetkisine sahip olduğunu öngörmektedir. Ülkesel yetkiye dayanan yargılama yetkisinin aynı zamanda en etkin olanı olduğu da açıktır. Zira suçun işlendiği mahalde delillerin tespiti ülke devletin etkin bir şekilde gerçekleştirebileceği bir unsurdur. Ancak devletlerarası çatışmalarda suç oluşturan bu eylemlerin karşı taraftan hangi şahıslar tarafından gerçekleştirildiğinin tespiti ve bu şahısların yargı önüne şahsen çıkarılması uluslararası iş birliği gerektirmektedir. Bu iş birliği çatışan karşı taraftan gelemeyeceğinden diğer devletler ve başta BM olmak üzere uluslararası örgütler ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarının desteğini gerektirecektir.

Azerbaycan, çatışmalar devam ederken eylemlerin ve suç unsuru gösteren delillerinin toplanması için sürekli bir çalışma gerçekleştirmiştir. Hem Azerbaycan Başsavcılığı hem de Azerbaycan İnsan Hakları Ombudsmanlığı bu hususlara ilişkin raporlar yayınlamış ya da kamuoyu ile bazı bilgi ve tespitleri paylaşmıştır. Bu tespitlerin bir yargılamaya dönüşeceği muhakkakken en büyük sorun, şüphelilerin yakalanarak yargı önüne çıkarılması olacaktır. Azerbaycan, hakkında soruşturma yürütülen bazı kişilere dair uluslararası yakalama kararı çıkarmıştır.

İkinci seçenek çatışmalarda saldırı suçu, savaş suçu ya da insanlığa karşı suçları bizzat gerçekleştiren ya da gerçekleşmesine katılan kişilerin vatandaşı

104 Roma Statüsü Madde 8 2(b) (ix)

olduğu devlet tarafından yargılanmasıdır. Ancak bu seçenek hukuken mevcutken fiili durumda devletler kendi siyasi ya da askerî liderlerini ya da personelini yargılama yönünde oldukça isteksiz davranmakta ve muhtemelen neredeyse hiç yargılama yapmamaktadır. Mevcut uluslararası siyasal şartların da Ermenistan'ı, kendi liderlerini ve diğer savaşan vatandaşlarını yargılamaya zorlaması muhtemel gözükmemektedir.

Üçüncü seçenek ise uluslararası hukukun ilgili kurallarına göre, soykırım dâhil insanlığa karşı suçlar, saldırı suçu ve savaş suçları üzerinde; evrensel yargı yetkisinin mevcut olması temelinde, çatışmaya taraf olmayan diğer bütün devletlerin de şüpheli kişiler üzerinde yargılama yetkisi kullanabilecekleridir. Saldırı suçu ve savaş suçları üzerinde evrensel yargı yetkisinin nispeten tartışmalı olduğu ancak soykırım dahil insanlığa karşı suçlar üzerinde evrensel yargı yetkisinin varlığı tartışmasız bir şekilde kabul edilmiş durumdadır. Ancak uygulamada, çatışmaya dâhil olmayan diğer devletlerin, ortaya çıkan siyasi gerilimler sebebi ile bu yargılamalar konusunda oldukça isteksiz davrandıkları görülmektedir.

Şu ana kadar sayılan üç seçeneğin kusurlarını telafi ederek etkili bir yargılama yapmak ve suçluların adaletten kaçmalarını engellemek amacı ile bazı uluslararası ceza mahkemeleri kurulmuştur. Bu güne kadar geçici (*ad hoc*) ve belirli bir çatışma üzerinde yargı yetkisi kullanacak şekilde kurulmuş uluslararası ceza mahkemeleri olduğu gibi, sürekli ve genel yetkili bir mahkeme yani Uluslararası Ceza Mahkemesi de kurulabilmiştir. UCM, kendisini kuran antlaşmayı onaylayarak taraf olmuş ülke vatandaşları üzerinde yargı yetkisine sahiptir. Ancak, UCM'nin kişiler bakımından yargı yetkisi sadece taraf devletlerin vatandaşları ile sınırlı değildir. UCM hangi ülkenin vatandaşı olursa olsun, taraf devletlerin ülkesinde suç işleyenler üzerinde de yargı yetkisine sahiptir.[105] Ayrıca, ilgili devletler taraf olsun ya da olmasın, bu tür suçlardan bir ya da birden fazlasının işlenmiş gözüktüğü durumlarda, Birleşmiş Milletler Şartının VII. Bölümü uyarınca hareket eden Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından, UCM Savcılığına havale edilen durumlarda, UCM yargı yetkisini kullanabilmektedir.[106]

Ermenistan ve Azerbaycan'ın Uluslararası Ceza Mahkemesinin yargı yetkisini tanımamış olması, bu Mahkemenin bu suçlara dair görev yapmasını engelle-

105 UCM Statüsü, Madde 12.
106 UCM Statüsü, Madde 13.

yen esas unsurdur. Bu tür durumlarda, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin UCM Savcılığından söz konusu çatışmalara dair soruşturma başlatmasını istemesi tek seçenek olarak durmaktadır. Ancak, mevcut siyasi şartlar düşünüldüğünde, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin bu yönde bir karar alacağına dair bir eğilim göze çarpmamaktadır.

Bütün bu soruşturma ve yargılama seçeneklerinin yanı sıra, çatışmalarda işlenen suçlara dair delillerin ve şüphelilerin tespitinde bazı uluslararası sivil toplum kuruluşlarının ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyinin harekete geçmiş olması ya da geçmesi önemli katkı sağlayacaktır. Ayrıca, sadece bu çatışmaları araştırmak için özel bir Birleşmiş Milletler Komitesinin kurulması da mümkündür.[107] Zira bu kuruluşların ya da geçici komitelerin, taraflara dair daha etkili bilgi alma mekanizmaları işletmeleri mümkündür.

Son olarak, belirtildiği gibi işgal altındaki topraklarda ve Azerbaycan'daki siviller ve sivil yerleşim birimlerindeki ekonomik altyapı, tarihî-dinî yapılar, biyolojik çevre, okullar, hastaneler, alışveriş yerleri, kabristanlar gibi mahallere, Ermeni güçleri tarafından yapılan saldırılara dair delillerin toplanmasının ve mümkün olduğu ölçüde yargılamaların yapılmasının Azerbaycan tarafından yapılması önem arz etmekte ve en muhtemel seçeneğin de bu olduğu gözükmektedir.

107 Azerbaycan İnsan Hakları Ombudsmanı Sabina Aliyeva, uluslararası örgütlere, Ermeni silahlı kuvvetleri tarafından işlenen savaş suçlarına ilişkin delillerin özel usuller kullanılarak tespit edilmesi ve sorumluların yargılanması için etkili uluslararası mekanizmaların kurulması çağırısında bulunmuştur. Ombudsman Sabina Aliyeva raised the issue of prisoners of war (POWs) before international organizations (Ombudsman Sabine Aliyeva Savaş Esirleri Meselesi İçin(POWs) Uluslararası Kuruluşlara Seslendi), *Azerbaycan Ombudsmanlığı*, 12 Kasım 2020. https://ombudsman.az/en/view/news/2228/ombudsman-sabina-aliyeva-raised-the-issue-of-prisoners-of-war-pows-before-international-organizations- (Erişim Tarihi: 22.12.2020).

İKİNCİ KISIM
TÜRKİYE'DEKİ ERMENİ VATANDAŞLARIMIZIN DURUMU

I. İstanbul İline Yapılan İnceleme Ziyaretleri

Ermenistan'ın Azerbaycan'a Saldırması ile Başlayan Gerilim ve Çatışma Sürecinde Yaşanan Hak İhlalleri ve Türkiye'deki Ermeni Vatandaşlarımızın Durumu Alt Komisyonu, 26 Ekim ve 9 Kasım tarihlerinde Türkiye'deki Ermeni Vatandaşlarımızın durumuna dair kanaat önderlerini dinlemek amacıyla İstanbul iline inceleme ziyaretleri gerçekleştirmiştir. İnceleme ziyaretlerine, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Başkanı Hakan ÇAVUŞOĞLU, Van Milletvekili Osman Nuri GÜLAÇAR, Diyarbakır Milletvekili Oya ERONAT, Antalya Milletvekili Atay USLU, İstanbul Milletvekili Mahmut TANAL, Ankara Milletvekili Servet ÜNSAL, Muş Milletvekili Gülüstan KILIÇ KOÇYİĞİT ve İstanbul Milletvekili Memet Bülent KARATAŞ katılmış; ayrıca Yasama Uzmanı Ahmet YILDIZ ve Yasama Uzman Yardımcısı Rıza Furkan ÇÖZME Alt Komisyona eşlik etmiştir.

İnceleme ziyareti kapsamında 26 Ekim 2020 tarihinde; Türkiye Ermenileri Patriği Şahak MAŞALYAN, Luys TV'nin kurucusu Aram KURAN, Surp Pirgiç Hastanesi Vakfı Başkanı Bedros ŞİRİNOĞLU ve Malatyalı Ermeniler Derneği (HAYDER) Başkanı Hosrov KÖLETAVİTOĞLU dinlenmiş, Kumkapı'daki Ermeni Patrikhanesi ve Meryem Ana Kilisesi ile Zeytinburnu'ndaki Surp Pirgiç Hastanesi Vakıf Merkezinde yerinde incelemeler gerçekleştirilmiştir.

9 Kasım 2020 tarihinde Türkiye'deki Ermeni Vatandaşlarımızın durumuna dair İstanbul'a bir inceleme ziyareti daha gerçekleştirilmiştir. Bu ziyarette ise; Agos Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Yetvart DANZİKYAN, Şişli Spor Kulübü Başkanı Alen TEKBIÇAK ve İkinci Başkanı Arto PEHLİVANYAN ile Kulübün Yönetim Kurulu Üyeleri Diana ALTUN, Zare KARAKAŞ, Sevan KILIÇYAN, Arek DOLAR ve Talin BOĞOSYAN ve Samatya Surp Kevork Ermeni Kilisesi Vakfı Başkanı Yesayi DEMİR dinlenmiş, Agos Gazetesi'nde, Şişli Spor Kulübünde ve Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nde yerinde incelemeler gerçekleştirilmiştir.

A. 26 Ekim 2020 Tarihinde İstanbul'a Yapılan İnceleme Ziyareti

1. Türkiye Ermenileri Patriği Şahak MAŞALYAN (Patrik Sahak II) ile Yapılan Görüşme

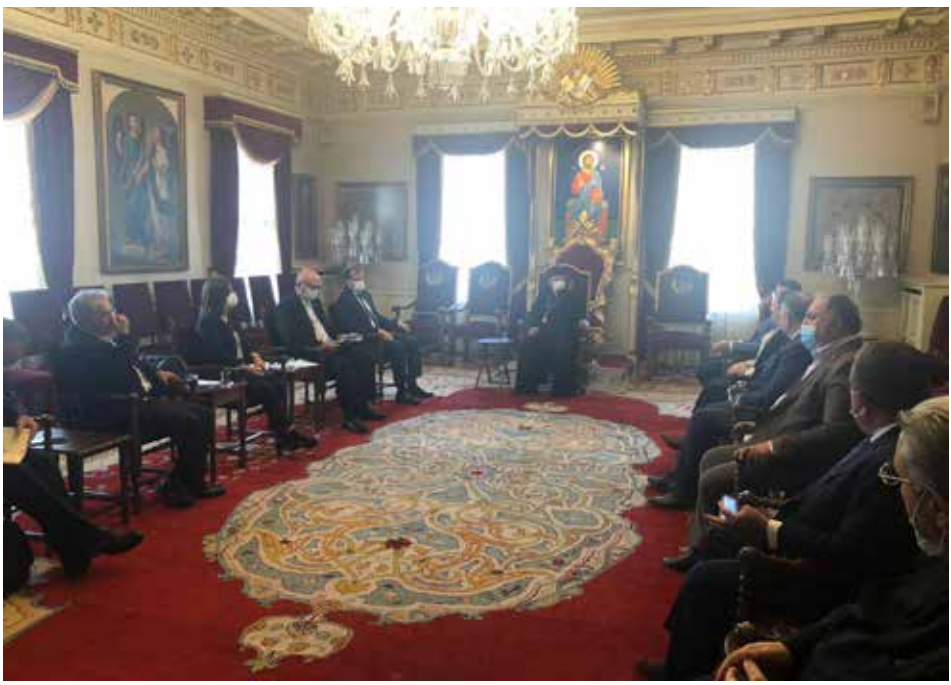
Alt Komisyon İstanbul'daki çalışmalarına Kumkapı'daki Türkiye Ermenileri Patrikliğini ziyaretle başlamıştır. Ziyarette Türkiye Ermenilerinin 85. Patriği

Şahak MAŞALYAN ile bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Toplantıda ilk sözü alan Komisyon Başkanı Hakan ÇAVUŞOĞLU, öncelikle Türkiye Ermenileri Cemaati mensubu sayın Markar ESAYAN'ın vefatına ilişkin taziyelerini iletmiştir. Başkan bunun ardından; azınlıkların ülkemizde tali değil asli bir unsur oluşturduğunu, Alt Komisyon'un tüm samimiyetiyle burada bulunduğunu, Osmanlı Devleti'nde "millet-i sadıka" olarak nitelendirilen Ermeni vatandaşlarımızın toplumdaki yerine dair tarihi hafızayı yenileme ihtiyacını vurgulayarak sözlerini sonlandırmıştır.

Türkiye Ermenileri 85. Patriği Şahak Maşalyan (Patrik Sahak II) yaptığı konuşmada; Türkiye toplumunun barış dokusunun 20. yüzyıl başındaki savaşlar ve Millî Mücadele döneminde bozulduğunu, tarihi travmaların yol açtığı düşmanlığın aşılması gerektiğini belirtmiştir. İnsanların genellemelerle düşündüğünü söyleyen Patrik, "Ermeni, Türk, Hristiyan ve Müslüman" gibi genellemelerin hepsinin haksızlık içerdiğini, bu haksızlığın yansımalarını da Türkiye'deki Ermeni toplumunun hissettiğini dile getirmiştir.

Patrik Ermenistan ile Azerbaycan arasında yaşanan çatışmaların kendilerine yansımalarının somut olmadığından rahatlık duyduklarını ifade etmiş, herhangi bir "kaba saldırı" olayıyla karşılaşmadıklarını, devlet yetkililerinin Patrikliği ve Ermeni cemaatine ait diğer yapıları koruduğunu ve bunlara yapılabilecek saldırılara karşı önlem aldığını belirtmiştir. Sayın Patrik, Türkiye'deki Ermeni toplumunun sorunlarının Türkiye'yi sevmeyenler tarafından araçsallaştırılarak Türkiye'ye karşı kullanılmasına izin vermeyeceklerini belirterek, "sorunlarının çözüm merciinin Ankara" olduğunu söylemiş, sorunlarının uluslararasılaşmasını istemediklerini ifade etmiştir.

Patrik Türkiye'deki Ermenilerin gerilim ve çatışma sürecinde yaşadıklarının tümüyle "psikolojik baskı" olduğunu vurgulamış, bunu Ermeni cemaatinin yaşadığı sorunların kaynağı olarak nitelendirmiştir. Patrik'in ifadelerine göre, Ermenilerin somut olarak kişilerle bir sorunu bulunmasa da, Türkiye'de Ermenilere dair soyut bir "gürültü" duyulmaktadır. Bazı provokasyonlar dışında toplumsal barışa karşı bir tehdidin yer almadığını yineleyen Patrik, halkların arasında empati olsa da küfür dilinden Türkiye Ermenilerinin zarar gördüğünü, morallerinin bozulduğunu ve bunun kişileri psikolojik olarak gerdiğini belirtmiştir. Patrik bu konudaki sözlerini, Türkiye Ermenilerinin bu söylemin yarattığı basınca alışkın olduğunu, ancak medyadaki nefret söyleminin boyutlarının çatışma sürecinde kanıksanamayacak boyutlara ulaştığını belirterek tamamlamıştır.

Fotoğraflar: Alt Komisyon'un Patrik Şahak MAŞALYAN ile yaptığı görüşme, 26 Ekim 2020.

Patrik'in konuşmasından sonra söz alan Komisyon Başkanı Bursa Milletvekili Hakan ÇAVUŞOĞLU, azınlıkların mütekabiliyet unsuru değil bu ülkenin asli bileşenleri olduğunu ifade ederek, "millet-i sadıka" olarak Ermenilerle pozitif tarihi hafızamızı yenilememiz gerektiğini belirtmiştir. Daha sonra Alt Komisyon üyeleri söz almıştır. Diyarbakır Milletvekili Oya ERONAT, bu ülkede yaşayan herkesin birbirinin aynası olduğunu, geçmişin problemlerini bugüne taşımamak ve bugünün şartlarında oluşmuş çözüm odaklı bir bakış açısını benimsemek gerektiğini ifade etmiştir. İstanbul Milletvekili Mahmut TANAL yaptığı açıklamada; ayrımcılık probleminin ülkemizin kabul ettiği antlaşmalar ve hukukumuzdaki düzenlemelerle çözülebileceğini, sorunun uygulamada karşımıza çıktığını belirtmiştir. TANAL, konuşmasında Anayasa ve kanun hükümlerini örnek vererek, problemin esas itibariyle uygulamalarda karşımıza çıktığını belirtmiştir.

Muş Milletvekili Gülüstan KILIÇ KOÇYİĞİT yaptığı açıklamada; demokratikleşmeden bu sorunların çözümünün mümkün olamayacağını, eşitlik ve özgürlük bağlamında yeni bir anayasanın gerekliliğini belirtmiştir. Ayrımcılığın ancak yeni bir dil ve iletişim tekniğiyle önlenebileceğini belirten KILIÇ KOÇYİĞİT, Türkiye'nin iki halk arasında yapıcı ve barıştırıcı bir pozisyon alması gerektiğini ifade etmiştir.

Antalya Milletvekili Atay USLU ise Vali Yardımcılığı döneminde Akdamar Kilisesinin açılışı sırasında yaşadığı olaylardan örneklerle hükûmetin cemaatin problemlerine sunduğu somut çözüm katkılarından bahsetmiş, Göç İdaresi Genel Müdürlüğünün istatistiklerinde Ermenistan'dan ülkemize gelen kişilerin de olduğunu belirtmiştir.

İstanbul Milletvekili M. Sezgin TANRIKULU da nefret söyleminden korunma ihtiyacına atıf yaparak, burada ifade edilen görüşlerden Komisyonun çalışmalarında yararlanacağını belirtmiştir.

Van Milletvekili Osman Nuri GÜLAÇAR yaptığı konuşmada; Ermenilere atfedilen "*millet-i sadıka*" payesinin önemli bir değer olduğunu vurgulamıştır. GÜLAÇAR, iki millet arasında uzun yıllardır süren komşuluk ve dostluk ilişkilerine atıfta bulunarak sözlerini, Azerbaycan ile Ermenistan arasında oluşabilecek huzur ve barış ikliminin taraflardan yalnızca birinin selameti ile gerçekleşemeyeceği, her iki ülkenin de sorunlarını ve meselelerini çözmesi gerektiği hususuyla tamamlamıştır.

2. Malatyalı Ermeniler Derneği (HAYDER) Başkanı Hosrov KÖLETAVİTOĞLU ile Yapılan Görüşme

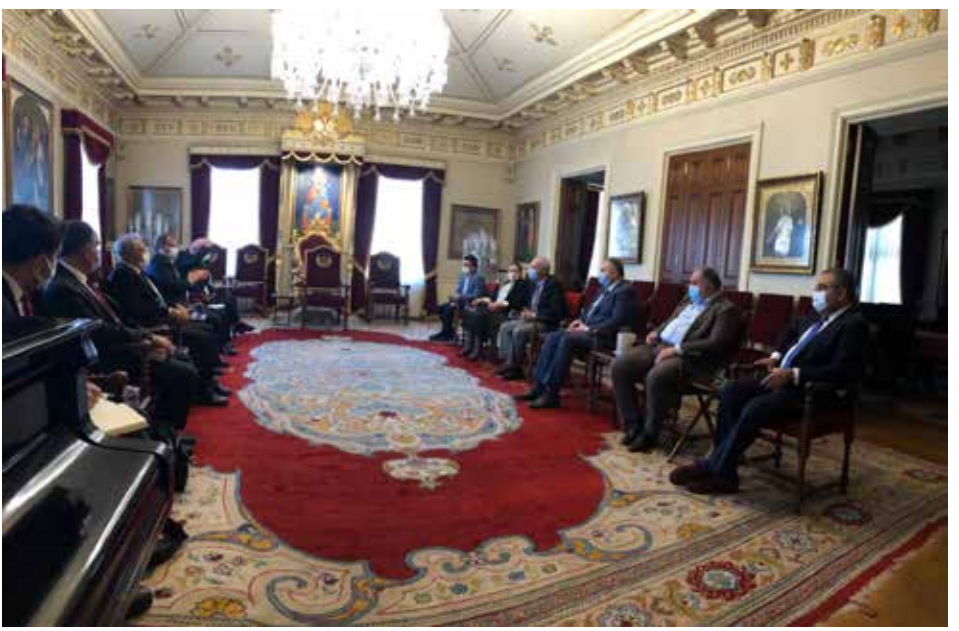
Alt Komisyon, Malatya Ermeniler Derneği Başkanı ve aynı zamanda Türkiye Ermenileri Patriği Danışmanı Hosrov KÖLETAVİTOĞLU'nu, Patrik ile görüşmenin akabinde Kumkapı'daki Patrikhane'de dinlemiştir.

Komisyon Başkanı Hakan ÇAVUŞOĞLU, Alt Komisyon üyelerini kısaca tanıttıktan sonra inceleme ziyaretinin nedeni ve amacı hakkında Hosrov Bey'i tekrardan bilgilendirmiştir. Ermeni vatandaşlarımızın milletimizin asli ve eşit unsuru olduğunu yineleyen Başkan, geçmiş meselelerin karanlığından korkmadan adım atma ihtiyacını savunmuştur. Bütün farklılıkların bu ülkeye zenginlik kattığını ve hiçbir topluluk, kimlik veya inancın birbirinin alternatifi olamayacağını belirten Başkan, ülkelerin demokrasisinin de bu şekilde ölçüldüğünü söyleyerek konuşmasını sonlandırmıştır.

Hosrov KÖLETAVİTOĞLU yaptığı konuşmada; "Bu toplumda var olursak, bu toplumla var oluruz!" önermesine inancını ifade etti. 2012'de Malatya'daki Ermeni Mezarlığında 2011 yılında yaptırdıkları "Son Dua" yerinin 2012 yılında yıkılması üzerine konunun dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'a intikal ettirildiğini, Sayın Erdoğan'la sınıf arkadaşı olduklarını ve Başbakanın bu duruma çok kızarak inşaatın tekrar yapılmasını emrettiğini belirtti. Yıkılan inşaat sürecinde gösterilen tepkilerin toplumu nasıl gerdiğini ve ne tür sonuçlara yol açabildiğini bu olay üzerinden örneklemek istediğini belirtti. Nefret söyleminin siyasilerin konuşmalarında gösterecekleri duyarlılıkla yatıştırılabileceğini söyledi. Türkiye Ermenilerinin bu devletin vatandaşı olduğunu ve askerlik dahil tüm yükümlülüklerini bu devlete yaptıklarını, iki devlet arasındaki çatışmanın kendilerini ilgilendirmese de halkımızın bu konuda gereksiz şekilde gerilmeye çalışıldığını ifade etmiştir.

Patrikhaneye yasal bir statü kazandırılmasının önemini vurgulayan KÖLETAVİOĞLU, Ermeni vakıfları için yeni bir düzenlemeye olan ihtiyacın altını çizmiştir. Hosrov KÖLETAVİOĞLU sözlerini Sayın Markar ESAYAN'ın cenaze töreni ve Sayın Cumhurbaşkanımızın merhumun cenaze törenine katılmasının çok değerli olduğunu, bunun devletin "bu toplumun, bu topluluğun, bu azınlığın yanında olduğunu gösterdiğini" söyleyerek noktalamıştır.

Komisyon Başkanı Bursa Milletvekili Hakan ÇAVUŞOĞLU da, Başbakan Yardımcılığı döneminde Mor Gabriel Manastırı arazilerine ilişkin kanuni düzenleme yaptıklarını, bu süreçte konuyu Sayın Başbakana arz ettiğinde " Niye bana soruyorsunuz ki? Normal şartlarda, zaten bu kardeşlerimizin değil mi burası, verin gitsin" dediğini belirtti.

Fotoğraf: Alt Komisyon'un Hosrov KÖLETAVİTOĞLU ile yaptığı görüşme, 26 Ekim 2020.

3. Luys Medya Yatırımları A.Ş. Yönetim Kurulu Başkanı Aram KURAN ile Yapılan Görüşme

Alt Komisyon, Türkiye'nin ilk Ermeni televizyonu olan Luys TV'yi incelemek amacıyla Luys Medya Yatırımlar A.Ş.'yi ziyaret etmiş, şirketin Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Aram KURAN'dan bu konuda bilgi almıştır. Görüşmede Başkan, Alt Komisyon'un yaptığı çalışmalar hakkında bilgilendirmede bulunduktan sonra Alt Komisyon'un kendisiyle görüşme sebebini ve amacını bildirmiştir. Akabinde Ermenilerin Türklerle yüzyıllarca süren yakınlık, dostluk ve güvenlerinin "millet-i sadıka" kavramsallaşmasına yol açtığını belirten Başkan, iki toplum arasındaki yaşam ahenginin bozulmaması gerektiği üzerinde durmuştur.

Aram KURAN yaptığı konuşmada önce Luys TV'yi tanıtmıştır. Luys TV, Batı Ermenicesi ve Türkçe olmak üzere kesintisiz yayın yapan Türkiye'nin ilk Ermeni televizyon kanalıdır. Luys Ermenice "ışık" anlamına gelmektedir. On beş günde bir çıkarılan gazete olarak medya hayatına giren kuruluş, RTÜK'ten aldığı izinle 2019 yılında Luys TV olarak faaliyete geçmiştir. RTÜK'ten alınan iznin Ermenice ve Türkçe yayın yapılabilmeyi de kapsaması ayrıca önem taşımaktadır.

KURAN, Türkiye merkezli olarak Ermenice yayın yapan ilk televizyon olarak RTÜK'ten Cumhuriyet tarihinde ilk defa "Luys Televizyonu Ermenice ve Türkçe yayın yapabilir" müsaadesi aldıklarını, bunun çok önemli olduğuna dikkat çekmiştir. 2002 sonrası siyasi sürecin Ermeni Cemaatinin problemlerinin çözülmesi açısından son derece önemli olduğunu belirten KURAN, şunları söylemiştir: "Ben Edirnekapı yani Balat Ermeni Kilisesindeki görevim esnasında abimi kaybettim. Dedim ki: Ya, anam da var, üç kişilik yer alalım da yarın zorlanmayalım." Oradaki görevli, "Ağabey, burada satış yok" dedi. "Nasıl?" dedim. "E, buranın tapusu yok" dedi. Edirnekapı Ermeni Mezarlığının tapusu yok. Vakıflar Genel Müdürlüğümüze müracaat ettik. "Biz bu işten istifade edebiliyor muyuz" dedik. "Tabii" dediler, dilekçemiz yazıldı. İki yıl sonra biz Ermeni Mezarlığının tapusunu aldık. …Onun için Hükûmetimize de teşekkürü borç biliyoruz."

Aram KURAN, Türkiye'de yaşayan 70 bin Ermeninin parlamentoda 3 milletvekili ile temsil imkânı bulabilmesinin kendileri için "bir gurur kaynağı ve çözüm anahtarı" olduğunu vurgulayarak, Ermeni Cemaatinin sorunlarının çözülmesi için Hükûmet ve Meclis ile iletişim kanallarının açık olmasının önemine dikkat çekerek, Alt Komisyon'a bu ziyareti için teşekkür etmiştir. Diğer ülkelerde yaşayan Ermenilerle köprü vazifesi gördüklerini ve ülkemizdeki azınlıkların durumunu anlatmanın gerekliliğini vurgulamıştır.

Fotoğraf: Alt Komisyonun Aram KURAN ile yaptığı görüşmede Luys TV'nin stüdyosunu ziyareti, 26 Ekim 2020.

4. Surp Pırgiç Hastanesi Vakfı Başkanı Bedros ŞİRİNOĞLU ile Yapılan Görüşme

Alt Komisyon, Ermeni vatandaşlarımızın kanaat önderlerini dinlemek amacıyla yaptığı inceleme ziyaretine Surp Pırgiç Hastanesi Vakfı Başkanı ve Şirinoğlu Faktoring Yönetim Kurulu Başkanı Bedros ŞİRİNOĞLU ile Zeytinburnu'ndaki vakıf merkezindeki görüşme ile devam etmiştir. Ziyarette Komisyon Başkanı Alt Komisyonun ziyaretinin amacını belirtmiş, Komisyona yardımcı olabilecek her türlü öneriye açık olduklarını ifade etmiştir.

Bedros ŞİRİNOĞLU, Ermeniler ile Osmanlıların kardeş gibi olduğunu, dış güçlerin Osmanlıyı parçalamak için Ermenileri kullandığı tespitinde bulunarak, Ermeni-Osmanlı çatışmasının iki taraflı olduğunu, hem Osmanlıların Ermenileri, hem de Ermenilerin Osmanlıları öldürdüğünü, bunun açık yüreklilikle söylenmesi gerektiğini belirtti.

ŞİRİNOĞLU; Türkiye'deki Ermeni Cemaatinin 5737 sayılı Vakıflar Kanunu ile çok büyük nefes aldığını, Cemaatin çıkan kanuna müteşekkir olduğunu söy-

ledi. Vakıflı Köyünde bir kompleks yaptırdıklarını, kilise ve okullarını onardıklarını, devamla; "Siz düşünebiliyor musunuz, bizi muhtar kabul etmezken, şimdi ben Sayın Cumhurbaşkanımızla senede 3-4 kere görüşüyorum. Bu benim için ne büyük onur, benim vatandaşlarım için, Ermeni vatandaşlar için ne büyük bir onur. Biz devletimizden memnunuz, olmayan da olabilir." Patrikhanenin bulunduğu sokağa Ülkü Ocakları tarafından asılan pankartın yanlış anlaşılabileceğini belirterek konuyu ilgililere aktardığını ve pankartın kaldırıldığını belirten ŞİRİNOĞLU, fiili bir saldırı girişimi olmadığını söyledi. ŞİRİNOĞLU, önceki Hükûmetler döneminde yaşadıkları zorluklardan bahsederek Vakıf Binalarının karşısında bulunan araziye dair o zamanki belediye başkanının keyfi uygulamalarını da Alt Komisyona anlattı.

Fotoğraf: Alt Komisyonun Surp Pırgiç Hastanesi Vakfına yaptığı ziyaret, 26 Ekim 2020.

B. 9 Kasım 2020 Tarihinde İstanbul'a Yapılan İnceleme Ziyareti

1. Agos Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Yetvart DANZİKYAN ile Yapılan Görüşme

Alt Komisyon, 9 Kasım 2020 tarihinde yaptığı kanaat önderlerini ziyaret ve yerinde inceleme faaliyetlerine Agos Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Yetvart DANZİKYAN ve Agos Gazetesi binasını ziyaret ederek başlamıştır. Yapılan görüşmede Ermenistan ile Azerbaycan arasında gerçekleşen çatışmaların seyri tartışılmış, çatışmalar nedeniyle Türkiye'deki Ermeni vatandaşların psikolojik durumu üzerinde durulmuştur.

Sayın Yetvart DANZİKYAN yaptığı açıklamalarda; 27 Eylül tarihinden itibaren Türkiye'deki Ermeni vatandaşların belirsiz bir tedirginlikle yaşadığını, bunun en önemli nedeninin ise medyada yapılan haberler ve yorumlar olduğunu söylemiştir. Aynı tarihlerde Kumkapı ve Şişli'de yapılan gösterilerin de tedirginliklerini artırdığını ifade eden DANZİKYAN, çatışmaların seyrine göre bu tür olayların ve gerginliklerin azaldığını belirtmiştir.

Sayın DANZİKYAN yaptığı açıklamalarda yaşanan çatışma sürecinde sosyal medyada takip edemeyecekleri kadar tehdit ve hakaret içerikli mesajlarla karşılaştıklarını üzülerek bildirmiştir. Somut bir olay gerçekleşmese de bu olayların yaşanmasının önlenmesi adına atmosferin değiştirilerek dengelenmesinin elzem olduğunu ifade etmiştir.

DANZİKYAN konuşmasında Türk-Ermeni dostluğuna ilişkin olarak şunları söylemiştir:

> Türkler ile Ermenilerin dostluğu da en az Türkler ile Azerilerin dostluğu kadar eski ve köklüdür. 1071'den bu yana…1000 yıllık bir hukukumuz var. … Benim eşim Türk'tür ve Ermeni toplumu içerisinde o kadar Türkle evlenen vardır ki ve Türklerin de içerisinde o kadar fazla Ermenilerle evlenen vardır ki hele hele Anadolu'da hala Ermenilerin olduğu yılları düşünün, 1914 öncesini kastediyorum. Yani bu kadar iç içe geçmiş bir toplum var ki aslında sohbeti, muhabbeti… Birer çay içildiği zaman hemen kardeşleşen, dostlaşan insanlar varken...

Sayın DANZİKYAN Gence ve Berde'de yaşanan saldırıların kendilerini derinden üzdüğünü belirtmiştir. Bununla birlikte DANZİKYAN, Alt Komisyona yaptığı konuşmada, Türkler ile Ermenilerin dostluğunun da eski ve köklü oldu-

ğunu vurgulamıştır. Aynı şekilde DANZİKYAN'a göre karşılıklı oturduklarında hemen kaynaşan, dost olan iki milletten insanların tarihi ve kültürel geçmişi görmezden gelip birbirlerine düşmanlık beslemesinin ağır olduğunu, bu durumun kendisini yaraladığını belirtmiştir. Bu nedenle kendisi tarafların bu hukuklarını ve geçmişini göz önünde bulundurarak ilişkileri iyileştirmek hususunda adım atmaları gerektiği kanısındadır. DANZİKYAN, bu adımların başlangıcının Türkiye-Ermenistan sınırının Karabağ meselesine bağlanmasından vazgeçilmesiyle atılabileceği düşüncesini belirtmiş, buna örnek olarak 2008 yılındaki futbol diplomasisini vermiştir. Avrupa'nın doğusundaki Kafkas coğrafyasında sözü geçen ülkelerin Rusya ve Türkiye olduğunu belirten DANZİKYAN, söz sahibi ülke olan Türkiye'nin bu sorunu çözerek bölgedeki gerginliği dindirmeye gücü yeten bir devlet olduğunu, bunun de büyük devlet olmanın gereği olduğu savını Alt Komisyona iletmiştir.

DANZİKYAN'ın konuşmasından sonra Alt Komisyon üyeleri söz almış, bazı açıklamalarda bulunmuşlardır. Diyarbakır Milletvekili Oya ERONAT, Sayın DANZİKYAN'ın belirttiği Türkler ile Ermeniler arasındaki tarihsel bağlara kirvelik kurumu üzerinden örnek vermiş, bu konunun önemli olduğunu vurgulayarak, sosyal medyadaki nefret söyleminin kendileri için de çok yorucu ve rahatsız edici nitelik arz ettiğini ifade etti.

Muş Milletvekili Gülüstan KILIÇ KOÇYİĞİT yaptığı açıklamada; daha kapsayıcı, hümanist ve demokratik bir yapının ihtiyacının görüldüğünü, hedef gösterilmelere karşı dikkatli olunması gerektiğini belirtmiş, ilişkilerin daha sağlıklı hallere bürünmesi için çabalamak gerektiği üzerinde durmuştur.

Ankara Milletvekili Servet ÜNSAL, çatışmanın ancak çözüm odaklı müzakereler yoluyla sonuca bağlanabileceğini, Türkiye'de burada itici güç olması gerektiğini belirtmiştir.

İstanbul Milletvekili Mahmut TANAL ise nefret söylemi ve ayrıştırmayı körükleyici söz veya içeriklere karşı ülkemizde hukuksal altyapının olduğunu ve gereken işlemlerin yapılması için Kurumlara dilekçe ile başvuru yapılmasını önermiştir.

Van Milletvekili Osman Nuri GÜLAÇAR yaptığı konuşmasında kendi köyünün isminden örnek vermiş, tarihsel bağımız olan iki tarafın da barışı temin etmesi gerektiğini belirtmiştir.

Fotoğraf: Alt Komisyonun Agos Gazetesine Ziyareti, 9 Kasım 2020.

2. Şişli Spor Kulübü Başkanı Alen TEKBIÇAK ve Yönetim Kurulu Üyeleriyle Yapılan Görüşme

Alt Komisyon, Taksim'deki Şişli Spor Kulübü binasında Türkiye Ermenileri kanaat önderleri ziyaretine devam etmiştir. Ziyarette Şişli Spor Kulübü Başkanı Alen TEKBIÇAK ve İkinci Başkan Arto PEHLİVANYAN ile Kulübün Yönetim Kurulu Üyeleri Diana ALTUN, Zare KARAKAŞ, Sevan KILIÇYAN, Arek DOLAR ve Talin BOĞOSYAN dinlenmiştir. Ziyarette önce Şişli Spor Kulübü hakkında bilgi alınmış, sonrasında ise Alt Komisyonun görev alanı hakkında görüşmeler yapılmıştır.

Şişli Spor Kulübü Başkanı Alen TEKBIÇAK yaptığı konuşmada; 1926 yılında kurulan Şişli Spor Kulübünün faaliyetlerinin 1940-1946 yılları arasında durduğunu, sonrasında günümüze kadar devam ettiğini söylemiştir. Şişli Spor Kulübü basketbol, voleybol, satranç, masa tenisi ve salon futbolu olmak üzere beş branşta faaliyet göstermektedir. Kulübün yaklaşık 550 sporcusu bulunmaktadır. Bunların

250'si lisanslı sporcudur. Kulüp ciddi bir biçimde tesise ihtiyaç duymakta ve gün geçtikçe spor salonlarının kiralarını karşılayamayacak hale gelmektedir.

Sayın TEKBIÇAK, Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki çatışmaların yansımalarının daha çok medyadaki nefret söylemi üzerinden gerçekleştiğini belirtmiştir. TEKBIÇAK, her ne kadar çatışma sürecinde devlet Türkiye Ermenilerinin kilise, okul, dernek ve vakıflarına ilave koruma getirse de, medyadan kaynaklanan nefret dilini halkta gördüklerini ve bundan üzüntü duyduklarını belirtmiştir. Yüzyıllardır süren dostlukların ve kurulan bağların kopabileceği tedirginliğini biraz da olsa yaşadıklarını belirten TEKBIÇAK, halk ve esnafta bu duyguyu hissettiğini söylemiştir. Bir arada yaşanabilecek geleceği düşünmemizi ve çocuklarımızın bu duyguları yaşamaması gerektiğini belirten TEKBIÇAK, "kulüp olarak bugüne kadar etnik kimliklerinden dolayı çok fazla üzülecek bir tavırla karşılaşmadıklarını" da belirtmiş, daha sonra sözü İkinci Başkan Arto PEHLİVANYAN'a bırakmıştır.

Sayın PEHLİVANYAN, ülkemize gönül bağıyla bağlı olduklarını ve geçmiş ve gelecek kuşaklarıyla kurulu düzenlerinin burada olduğu yinelemiş, çatışma sürecinde üzerlerinde mahalle baskısı oluşturulmaya çalışıldığını, "Ermeni" kelimesinin olur olmadık yerde kullanılmasının kendilerine de huzursuzluk verdiğini belirtmiştir.

Söz alan diğer yönetim kurulu üyeleri de mahalle baskısı ve kalıplardan manevi zarar gördüklerini örneklerle açıklamış, ülkemizde askerlik yaptıklarını, çocuklarını burada yetiştirdiklerini anlatmış, geçmişe göre devletle ilgili konularda karşılaştıkları zorlukların yok denecek kadar az olduğunu belirtmişlerdir. Önemli olanın gelecek nesillerimizi nefret dolu bir ortam yerine entegre bir dünyaya yetiştirme olduğunu söyleyen yönetim kurulu üyeleri, yönetim kurulu başkanları gibi Alt Komisyona ziyaretlerinden ötürü teşekkür etmiştir.

Tüm açıklamalardan sonra söz alan İstanbul milletvekili Mahmut TANAL, Kulüp Başkanı ve üyelere, ayrımcılık bağlamında değerlendirilebilecek uygulamalara tanık olurlarsa Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu veya Kamu Denetçiliği Kurumuna ücretsiz başvurabileceklerini belirtip, yasal mekanizmaların kullanılması önerisini sunmuştur.

Fotoğraf: Alt Komisyonun Şişli Spor Kulübünü Ziyareti, 9 Kasım 2020.

3. Samatya Surp Kevork Ermeni Kilisesi Vakfı Başkanı Yesayi DEMİR ile Yapılan Görüşme

Alt Komisyon, Türkiye'deki Ermeni vatandaşlarımızın kanaat önderlerini dinlemek için yaptığı ziyaretinin son ayağında Samatya Surp Kevork Ermeni Kilisesi Vakfı Başkanı Yesayi DEMİR ve Vakıf Mütevelli Heyetini dinlemiştir. Yapılan ziyarette Başkan önce Alt Komisyonun ziyaret amacını ve o ana kadarki ziyaretleri anlatmış, sonrasında ise sözü vakıf başkanına bırakmıştır.

Sayın Yesayi DEMİR yaptığı açıklamada; 1226 yılında yapılan Manastırın İstanbul'un Fethinden sonra Ermeni Cemaatine verildiğini söylemiştir. Çatışmaların başlangıcından itibaren devlet tarafından ilave korumaların verildiğini, bu konuda bir zaafiyetin oluşmadığını söyleyen DEMİR, münferit olaylar dışında herhangi bir gerginliğin yaşanmadığını belirtmiştir.

Sayın DEMİR konuşmasında okulların maddi sorunlarını yinelemiş, Alt Komisyona ziyaretleri için teşekkür etmiştir.

Fotoğraf: Alt Komisyonun Samatya Surp Kevork Ermeni Kilisesi'ni Ziyareti, 9 Kasım 2020.

II. Sonuç ve Değerlendirmeler

Karabağ özerk bölgesi, 18 inci yüzyıl sonlarından başlayarak yoğun demografik hareketliliğe sahne olmuş, Rusya, İran ve Osmanlı Devleti arasındaki güç dengeleri ile yerel dinamikler bu demografik değişimin yönünü belirlemiştir.

Sovyetler Birliği kurulduktan sonra Karabağ oblastı, özerk bir bölge olarak Azerbaycan sınırları içinde yer almıştır.

Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki çatışmalar 1988 yılında başlamış ve 1994 yılında, Azerbaycan sınırları içerisinde özerk bölge statüsüyle yer alan Karabağ'ın Ermeniler tarafından işgali ile sonuçlanmıştır.

Bu süreç zarfında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi savaşın sona erdirilmesine, uluslararası insancıl hukuk kurallarına uyulmasına ve Karabağ'ın Azerbaycan toprağı olduğuna ilişkin dört adet karar almıştır.

30 yıl boyunca Ermenistan desteğindeki yerel Ermenilerin kontrolünde kalan Karabağ ve Azerbaycan topraklarının yüzde 20'sini teşkil eden yedi rayonda devam eden Ermeni işgali, 27 Eylül 2020 Pazar günü, Ermenistan'ın Azerbaycan'a saldırması ile yeni bir duruma evrilmiştir.

44 gün süren savaş sonunda Azerbaycan, Ermenistan güçlerini ağır bir askerî yenilgiye uğratmış, taraflar arasında, Rusya'nın araya girmesi ile 10 Kasım 2020 tarihinde, Karabağ bölgesi üzerinde Azerbaycan'ın siyasi hakimiyetini yeniden tesis eden ve işgal altındaki rayonları Azerbavcan'a iade eden ateşkes anlaşması imzalanmıştır.

Bu savaş boyunca, Ermenistan, sivil yerleşim yerlerini özellikle hedef almıştır. Korku ve yıldırma yolu ile Azerbaycan halkının direniş iradesi kırılmaya çalışılmıştır.

Çocuk ve kadınların da aralarında bulunduğu 94 sivil, gündüz saldırıları ile hedef alınarak şehit edilmiştir.

Evler, hastaneler, kabristanlar, okullar, ekonomik tesisler kasti olarak hedef alınmış ve tahrip edilmiştir.

Misket bombası gibi hedef gözetmeyen yasak silahların kullanıldığı tespit edilmiştir.

Terter'de, 1. Karabağ Savaşından kaçmak zorunda kalan siviller için yapılan 16 blokluk yerleşim sitesi özel olarak defalarca saldırıya uğramış, can ve mal kaybına yol açılmıştır.

Gence şehrindeki sivil yerleşim yerleri iki defa balistik füze saldırısına uğramıştır.

Keza Berde şehri de çeşitli defalar füze saldırısına uğramış ve sivil can ve mal kaybı yaşanmıştır.

İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu heyetinin sahadaki bulgularla teyit ettiği üzere, Ermenistan'ı savaşa sürükleyen ve bu savaşı yöneten sivil ve asker yöneticiler, sivillere karşı işledikleri savaş suçlarından dolayı Uluslararası Ceza Mahkemesinde yargılanmalı ve yol açtıkları zararlar tazmin edilmelidir.

Birleşmiş Milletler, işlenen savaş suçlarının ve diğer insan hakları ihlallerinin tespit edilmesi ve sonrasında BM Güvenlik Konseyinin harekete geçirilmesi için ivedilikle bir özel raportör atamalı, aynı şekilde Avrupa Konseyi de bu hususu gündemleştirmelidir.

Komisyonumuz, 44 günlük savaşın Türkiye'deki Ermeni toplumuna yansımalarını da ele almış ve Türkiye Ermeni toplumunun bu çatışmadan nasıl etkilendiğini yerinde ziyaretler üzerinden gözlemlemiştir. Bu gözlemler sonucunda ulaşılan ana bulgu, Ermenistan'ın Azerbaycan'a saldırmasıyla başlayan gerilim ve çatışma ortamının, Ermeni cemaatini psikolojik olarak gerilim ve kaygı içine soktuğu olmuştur.

Ermeni toplumuna karşı hiçbir fiziki saldırının olmayışı ve Hükûmetin Ermeni toplumunu korumaya dönük olarak aldığı tedbirler, cemaat kanaat sözcüleri tarafından memnuniyetle belirtilmiştir. Nitekim İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğünün Komisyonumuzun konu ile ilgili bilgi talebine verdiği yazılı cevapta belirttiğine göre; 27 Eylül-10 Kasım 2020 tarihleri arasında vuku bulan Ermenistan-Azerbaycan Savaşı sebebiyle, "ülkemizde yaşayan Ermeni Cemaatine yönelik saldırı ya da cemaati gerilime sokacak eylem/etkinlik, kişilere ve ibadethanelere saldırı-zarar verme şeklinde bir olay meydana gelmemiş, nefret söylemi içeren herhangi bir paylaşım tespit edilmemiştir." Özellikle, İstanbul'da Ermeni cemaatinin yoğun olarak yaşadığı tüm yerlerde 24 saat esasına göre güvenlik tedbirleri arttırılarak sürdürülmüş, herhangi bir olumsuz gelişme tespit edilmemiştir (Bkz. Ek 7).

Bununla birlikte, her türlü medyada Ermeni toplumuna dönük olarak kullanılan yoğun nefret ve şiddet dilinin, cemaat mensuplarında ciddi bir rahatsızlık doğurduğu kaydedilmiştir. Bunu önlemek için mevzuat yeterli olsa da, uygulamada daha fazla titizlik ve hassasiyet gösterilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. RTÜK denetimlerinde, klasik medyada Ermeni toplumuna dönük nefret söylemine rastlanmadığı görülmektedir. Bu memnuniyet verici bir durumdur. Bunun dışında, Türkiye'de Ermenice yayın yapan LUYS TV'ye 10 yıllık yayın lisansı verilmiş olması memnuniyetle kaydedilmiştir (Bkz. Ek 5). Keza, Türkiye Ermeni Cemaatine yönelik yayın yapan gazetelere 2012, 2013, 2014, 2016, 2017, 2018 ve 2019 yıllarında Basın İlan Kurumu Genel Kurulu tarafından alınan kararlarla toplam 1 milyon 408 bin Türk Lirası nakdi yardımda bulunulması da Komisyonumuzca takdirle karşılanan bir husustur (Bkz. Ek 6).

Aile, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğünün İçişleri Bakanlığının sorusuna verdiği cevaba göre, kamu personel alım sürecinde 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 48 inci maddesinde öngörülen genel ve özel şartlar muvacehesinde "Türk vatandaşı olma" şartı esas olup, bunun dışında hiçbir nitelik aranmamaktadır. Dolayısıyla Ermeni Cemaatine mensup vatandaşlarımız ile diğer vatandaşlarımız arasında kamu görevine atanma ve yükselme bakımından hiçbir fark bulunmamaktadır (Bkz. Ek 7). Bununla birlikte, Ermeni Cemaati mensubu Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları kamu hizmetlerine girişte ayrımcılığa maruz kaldıkları algısına sahiptir. Bu algıyı dönüştürmeye dönük pratik adımlar atılmalıdır.

Dışişleri Bakanlığından gönderilen bilgi notuna göre, Türkiye Ermenileri Patrikliği idari olarak bağımsız ve dinî açıdan özerk bir kilisedir. Patrikliğin hukuki statüsü Lozan Antlaşmasının 37-45. maddelerinde güvence altına alınmıştır (Bkz. Ek 7).

Vakıflar Genel Müdürlüğünün Bakanlığa yazdığı cevapta belirtildiğine göre, 19.01.2013 tarihli ve 28533 sayılı Resmi Gazete'de "Vakıflar Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik" ile cemaat vakıfları seçimlerini düzenleyen Vakıflar Yönetmeliğinin 29 ila 33 üncü maddeleri yürürlükten kaldırılmış olup cemaat vakıflarından alınan görüş ve öneriler doğrultusunda yeni bir yönetmelik hazırlanması çalışması devam etmektedir. Yeni düzenleme yürürlüğe girene kadar mevcut yöneticilerin görevlerine devam etmesi bir Genelge ile uygun görülmüştür. Çeşitli sebeplerle üye eksilmesi durumunda, eksilen üyelerin yerine

yenilerinin yönetim kurulları tarafından kendi cemaati içinden tamamlanabilmesi 2019 tarihli Genelge ile tensip edilmiştir. Cemaat vakıflarının yönetim kurullarının seçimini düzenleyen mevzuatın ivedilikle tamamlanarak yürürlüğe konması talebi Patriklik tarafından Komisyonumuza iletilmiştir.

2 Mart 2021 tarihinde Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan tarafından açıklanan İnsan Hakları Eylem Planında, Gayrimüslim cemaat vakıfları yönetim kurullarının oluşturulması ve seçimine ilişkin Vakıflar Yönetmeliği'nin yeniden düzenleneceği ifade edilmiştir. Yine bu plan uyarınca, kamu ve özel sektör çalışanları ile öğrencilerin, kendi dinî bayramlarında izinli sayılmalarına ilişkin bir düzenleme yapılacağı belirtilmiştir.

Keza, nefret söylemi ve ayrımcılıkla mücadelede etkinliğin artırılması İslam ve yabancı düşmanlığı, göçmen karşıtlığı ve ırkçılık gibi ayrımcılık ve nefret söylemi/suçu teşkil eden ulusal ve uluslararası düzeydeki gelişmeler takip edilmesi ve periyodik raporlar hazırlanması, ayrımcılık ve nefret suçları ile kabahatlere ilişkin veri tabanı oluşturulması ve istatistiklerin sağlıklı bir şekilde toplanması sağlanması, bu amaçla kolluk ve savcılık personeline eğitim verilmesi ile medya çalışanlarına yönelik eğitim ve el kitapçıkları hazırlanması suretiyle nefret söylemi ve ayrımcılıkla ilgili farkındalık artırılması da, İnsan Hakları Eylem Planında yer verilen hususlar arasında bulunmaktadır.

EKLER

EK – 1: Ermenistan Silahlı Kuvvetlerinin Sivil Yerleşim Yerlerine Yaptığı Saldırılarda Şehit Düşenler ve Maddi Zarara Uğrayanların Yakınlarının İfadeleri

IFADE KAGIDI

Ifade Verenin Adi, Soyadi ve Yasi: Rövşen Ağayev – 42.

Magdurun/Vefat Edenin Adi, Soyadi ve Yasi: Şəhid Aşxanova – 38

Ifade Verenle Magdurun/Vefat Edenin Akrabalik Derecesi: öz kardeşi.

Olayin Gerceklestigi Yer/Sehir/Tarih/Saat: M. Hacıyev, Gence, 14.10.2020, saat 10:00

Olay Sirasinda Ifade Veren Neredeydi:

Olayla ilgili ayrintilar nelerdir? (Yaralanma, vefat, hastaneye gidis vb.) evde

Olay sonrasi sikayet edildi mi, savcilikta ifade verildi mi, bu ifade kayit altina alindi mi ? evet

Tazmin Sureci (Maddi hasar var mi, Maddi Hasar icin herhangi bir tazmin talebi oldu mu)

Ifade Verenin su anki yerlesim yeri ve durumu Azerbaycan Devlet Tarım Üniversitesi yatakhanesine yerleştirilmiştir.

Ilave edilmek istenen hususlar:

Rövşen Ağayev
Ifade Verenin Adi Soyadi

16.11.2020 Tarih ve Imza

IFADE KAGIDI

Ifade Verenin Adi, Soyadi ve Yasi: Abbasov Arif Asif oğlu

Magdurun/Vefat Edenin Adi, Soyadi ve Yasi: Abbasov Elşen, Abbasov Haliq

Ifade Verenle Magdurun/Vefat Edenin Akrabalik Derecesi: Babası

Olayin Gerceklestigi Yer/Sehir/Tarih/Saat: 2

Olay Sirasinda Ifade Veren Neredeydi: Mescitte namaz kılarken, 2 roket art arda geldi. İfade veren kaçmış. Polatlı köyü.

Olayla ilgili ayrintilar nelerdir? (Yaralanma, vefat, hastaneye gidis vb.)

Mescitte namazda bombardıman yapılmış.

Olay sonrasi sikayet edildi mi, savcilikta ifade verildi mi, bu ifade kayit altina alindi mi ?

Savcılıkta ifade verilmiş.

Tazmin Sureci (Maddi hasar var mi, Maddi Hasar icin herhangi bir tazmin talebi oldu mu)

Ev ve araba hasarlı, isteniyor.

Ifade Verenin su anki yerlesim yeri ve durumu

Polatlı köyünde yaşıyorlar.

Ilave edilmek istenen hususlar:

Ifade Verenin Adi Soyadi

Tarih ve Imza

Аббасов Ариф Асиф оглу

IFADE KAGIDI

Ifade Verenin Adi, Soyadi ve Yasi: İskender Rüşen Kalkbağ 5

Magdurun/Vefat Edenin Adi, Soyadi ve Yasi: İskenderova Ayşe

Ifade Verenle Magdurun/Vefat Edenin Akrabalik Derecesi: Kızı vefat eğli

Olayin Gerceklestigi Yer/Sehir/Tarih/Saat: Evin bahçesine düştü.

Olay Sirasinda Ifade Veren Neredeydi: İşte idi.

Olayla ilgili ayrintilar nelerdir? (Yaralanma, vefat, hastaneye gidis vb.)

Olay yerinde

Olay sonrasi sikayet edildi mi, savcilikta ifade verildi mi, bu ifade kayit altina alindi mi ?

Savcılık ifade verdi

Tazmin Sureci (Maddi hasar var mi, Maddi Hasar icin herhangi bir tazmin talebi oldu mu)

Ifade Verenin su anki yerlesim yeri ve durumu

Ilave edilmek istenen hususlar:

Diğer kız yerli

Rüşen İskenderov

İmza

Ifade Verenin Adi Soyadi

Tarih ve Imza

IFADE KAGIDI

Ifade Verenin Adi, Soyadi ve Yasi: Mehdiyeu Feyyat Mammedali oğlu, 39.

Magdurun/Vefat Edenin Adi, Soyadi ve Yasi: Mehdiyeva Aygız, 55.

Ifade Verenle Magdurun/Vefat Edenin Akrabalik Derecesi: Abisi

Olayin Gerceklestigi Yer/Sehir/Tarih/Saat: 29 Ekim / 16:00-17:00

Olay Sirasinda Ifade Veren Neredeydi: Berde'de

Olayla ilgili ayrintilar nelerdir? (Yaralanma, vefat, hastaneye gidis vb.)

Hastane işçisiydi, evlerine düşüyor. Komple 6'sı yıkıldığını gösteriyor.

Olay sonrasi sikayet edildi mi, savcilikta ifade verildi mi, bu ifade kayit altina alindi mi ?

Savcılık dinlemiş, şikayetçiler.

Tazmin Sureci (Maddi hasar var mi, Maddi Hasar icin herhangi bir tazmin talebi oldu mu)

Evlerde hasar var, tazmin talepleri var.

Ifade Verenin su anki yerlesim yeri ve durumu

Berde'de kalıyorlar sığınmak için.

Ilave edilmek istenen hususlar:

Kendisi de hastane işçisi

Ifade Verenin Adi Soyadi

Tarih ve Imza

Mehdiyev Feyyat

15.10.2020

EK – 2: Alt Komisyonun 15 Kasım 2020'de Azerbaycan'ın Gence Şehrinde Yaptığı Yerinde İnceleme Ziyaretinden Kareler

Gəncə şəhərində 11 oktyabr 2020-ci il tarixdə erməni silahlı qüvvələri tərəfindən törədilmiş təxribatı əks etdirən foto görüntülər.
TERRORA SON!
1.Ələsgərov Ceyhun Camal oğlu 1958
2.Ələsgərova Təranə Paşa qızı 1965
3.Ələsgərov Ülvi Ceyhun oğlu 1990
4.Cəfərova Dürrə Hilal qızı 1967
5.Əliyeva Afaq Əziz qızı 1957
6.Bağırov Ramiz Yusif oğlu 1958
7.Əliyev Adil Həmzə oğlu 1992
8.Əlizadə Anar Asif oğlu 1982
9.Əlizadə Nurçin Emin qızı 1987
10.Əliyeva Günay Zahid qızı 1992

EK – 3: Alt Komisyonun 16 Kasım 2020'de Azerbaycan'ın Berde Şehrinde Yaptığı Yerinde İnceleme Ziyaretinden Kareler

EK – 4: Alt Komisyonun 16 Kasım 2020'de Azerbaycan'ın Terter Şehrinde Yaptığı Yerinde İnceleme Ziyaretinden Kareler

EK – 5: Sivil Yerleşim Yerlerine Yapılan Saldırıların Yol Açtığı Mali ve İnsani Kayıplar

28.10.2020 Berde şehri Üzeyir Hacıbeyov Sokağı

28.10.2020 Berde şehri Üzeyir Hacıbeyov Sokağı

28.10.2020 Berde şehri Bakü Sokağı

27.10.2020 Berde'nin Karayusuflu Köyü, 7 yaşındaki Aysu İskenderova

17.10.2020 Anadolu Ajansı, "Gence'de Yeğene Veda"

ANADOLU AJANSI

ANADOLU AJANSI

17-18 Ekim 2020 Gence saldırıları

31.10.2020 Terter

EK – 6: Alt Komisyonun Bilgi Talebine Basın İlan Kurumunun Cevabı

Türkiye Büyük Millet Meclisi - KÜTÜPHANE VE ARŞİV HİZMETLERİ BAŞKANLIĞI
Tarih: 03/02/2021 16:25
Sayı: -52207902-622.03-E.684/2021-5690-
E.00000774700
1557

BASIN İLAN KURUMU

BASIN İLAN KURUMU
Genel Müdürlüğü

Sayı : 52207902-622.03-E.684/2021-5690
Konu : Ermeni Cemaatine Yönelik Yayın Yapan Süreli Yayınlar ve Bu Yayınlara Dönük İlan Politikası Hakkında Bilgi Talebi

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ
İNSAN HAKLARINI İNCELEME KOMİSYONU
ANKARA

İlgi : 29 Ocak 2021 tarihli ve 59244875-130.04-[371]/772781 sayılı yazınız.

İlgi yazınızda, Ermenistan'ın Azerbaycan'a Saldırmasıyla Başlayan Gerilim ve Çatışma Sürecinde Yaşanan Hak İhlalleri ve Türkiye'deki Ermeni Vatandaşlarımızın Durumu Alt Komisyonu'nun yapacağı çalışmalara esas olmak üzere, ülkemizde Ermenice yayın yapan süreli yayınlar ve bu yayınlara dönük ilan politikasına ilişkin bilgilerin gönderilmesi talep edilmektedir.

Basın İlan Kurumu Teşkiline Dair 195 sayılı Kanunla teşkil olunan Kurumumuzun görevi resmi ilan ve reklamların, anılan ilan ve reklamları yayınlama hakkını haiz süreli yayınlarda (Gazete ve Dergilerde) yayınlatılmasına aracılık etmektir. Bu kapsamda Kurumumuz resmi ilanların, gazetelerde düşünce ve fikir ayrımı gözetilmeksizin yayınlatılmasına aracı olmaktadır.

195 sayılı Kanunun 29. maddesinde tarifi yapılan resmi ilanlar, aynı Kanunun 34, 35, 36 ve 53 üncü maddelerine göre Kurum Genel Kurulu tarafından belirlenen içerik, sayfa sayı ve ölçüsü, kadro, fiili satış, en az yayın hayatı süresi gibi şartlar gözetilerek tespit edilen usul ve esaslar dairesinde gazetelere dağıtmaktadır. Gazetelere yükletilen ödevler ile dağıtım esasları Resmi İlan ve Reklamlar ile Bunları Yayınlayacak Süreli Yayınlar Yönetmeliğinde düzenlenmiştir.

Anılan Yönetmeliğin 39. maddesinin ikinci fıkrası hükmü gereğince resmi ilan yayınıyla alakalı Gazetelerin asgarî yüzölçümü (yayın yerlerine göre 0,60 – 0,90 – 1,12 – 1,50 metrekare) içerisinde yer alan hususî ilan ve reklamlar dışındaki her türlü yazı metnini Türkçe yayınlaması zorunludur. Dolayısıyla Kurumumuz kayıtlarında resmi ilan yayınıyla alakalı herhangi bir azınlık gazetesi bulunmamakla birlikte, azınlık gazetelerinin Genel Kurulumuz tarafından yukarıda bahsi geçen şartların yerine getirilmesi halinde, resmi ilan yayınlamasına ilişkin mevzuatımızda herhangi bir engel bulunmamaktadır.

Resmi ilanların dışında, Basın İlan Kurumu Teşkiline dair 195 sayılı Kanunun 37. maddesi uyarınca her ayın sonunda hazırlanarak, Kurumumuz internet sitesi ilan.gov.tr üzerinden ilgililerin kullanımına sunulan resmi ilan ve reklam verilebilecek süreli yayınlar listesinin, yalnız reklam verilebilecek kısmında Ermeni cemaatine yönelik yayın yapan Agos, Nor Marmara, Luys Aktüel Magazin ve Paros yer almaktadır. Dolayısıyla adı geçen süreli yayınların kamu reklamlarını yayınlamasının önünde herhangi bir mevzuat engeli bulunmamaktadır.

Ülkemizde Lozan Barış Antlaşması kapsamında azınlık statüsünde sayılan cemaatler (Ermeni, Rum ve Yahudi toplulukları) tarafından yayınlanan gazetelerin yayın hayatlarını sürdürebilmeleri için desteklenmelerinin toplumsal hayatımızda çok seslilik ve toplumsal barışın tesisine katkı sunacağı ve bunun da ülkemizin uluslararası alandaki görünümünü güçlendireceği fikri, Basın İlan Kurumu Genel Kurulunun 19 Ağustos 2011 tarihli toplantısında da benimsenmiş ve bu doğrultuda alınan bir kararla;

Not: BELGENİN ASLI ELEKTRONİK İMZALIDIR.

BASIN İLAN KURUMU
Genel Müdürlük : Abdurrahman Nafiz Gürman Mah., General Ali Rıza Gürcan Cad., No:27/1, İç Kapı No:119
Platform Merter, A Blok, Kat:2, 34164, Güngören/İstanbul Tel: (0212) 999 40 40; Faks: (0212) 638 38 86
web: http://www.bik.gov.tr e-posta : koord@bik.gov.tr

Bilgi İçin: Gizem ARSLANTÜRK
Telefon No: (212)999 40 28

Türkiye Büyük Millet Meclisi - KÜTÜPHANE VE ARŞİV HİZMETLERİ BAŞKANLIĞI
Tarih: 05/02/2021 14:21
Sayı: -52207902-421.01-E.684/2021-5690-
E.00000774701

BASIN İLAN KURUMU

BASIN İLAN KURUMU
Genel Müdürlüğü

i. Ermeni, Rum veya Yahudi topluluklarınca çıkarılan gazete olmak,
ii. En az 10 yıldan beri kendi dilinde veya Türkçe yayınlanmak,
iii. Günlük veya haftalık olarak yayınlanmak,
iv. Yardım almak için yazılı başvuruda bulunmak

gibi nitelikleri taşıyan azınlık gazetelerine nakdi yardım yapılmıştır.

Basın İlan Kurumu Genel Kurulunun 17 Şubat 2012 tarihli toplantısında alınan bir diğer kararla resmi ilan yayınlatılacak süreli yayınların niteliklerini düzenleyen ilgili mevzuatta bir değişiklik yapılmak suretiyle, anılan süreli yayınların yazılı talepte bulunmaları halinde resmi reklam yayımlayabilmelerine imkân tanınmıştır. Ancak yapılan bu mevzuat değişikliğine rağmen ilan verenler tarafından beklenti karşılanamamıştır.

Bu itibarla 2011 yılında yapılmış olan nakdi yardım sebebiyle bilahare uluslararası toplumda oluşan müspet tesirin zayi olmaması ve mevcut halin bazı çevrelerce menfi yönde kullanılmasına fırsat tanınmaması maksadıyla, anılan süreli yayınların talepleri gerekse Hükümetimiz tarafından yardım yapılması yönünde hisar edilen irade nazarı dikkate alınmak suretiyle aralarında Agos, Jamanak, Nor Marmara, Luys Aktüel Magazin ve Paros isimli Ermeni cemaatine yönelik yayın yapan süreli yayınlara; Genel Kurulumuz tarafından 2012, 2013, 2014, 2016, 2017, 2018 ve 2019 yıllarında nakdi yardım yapılmasına karar verilmiştir.

Yapılacak yardım miktarı 2018 yılında 200 bin Türk Lirası iken, Genel Kurulumuzun 28 Kasım 2019 tarihli toplantısında 250 bin Türk Lirasına çıkarılmakla birlikte, yardım yapılan süreli yayınlara yönelik kriterler değiştirilerek;

i. Yapılacak yardımlardan münhasıran Lozan Barış Antlaşması kapsamındaki Ermeni, Rum ve Yahudi topluluklarınca çıkarılan süreli yayınların yararlanması,
ii. Yardımdan yararlanacak süreli yayının en az 3 yıldan beri kendi dilinde veya Türkçe yayınlanması,
iii. Yardımdan yararlanacak süreli yayının günlük, haftalık, on beş günlük veya aylık olarak yayınlanması,
iv. Yardımdan yararlanmak isteyen süreli yayınların 16 Aralık 2019 tarihine kadar Kuruma yazılı olarak müracaat etmesi,
v. Yardım dağıtımına esas ana puanın yayın periyotlarına göre günlük süreli yayınlar için 100, haftalık süreli yayınlar için 75, on beş günlük ve aylık süreli yayınlar için 50 olarak belirlenmesi,
vi. Dağıtılacak toplam yardım miktarının, yardıma başvuran süreli yayınların toplam ana puanına bölünerek 1 (bir) birim puana karşılık gelen yardım miktarının bulunması,
vii. Yardıma başvuran süreli yayının ana puanı ile 1 (bir) birim puanlık yardım miktarı çarpılarak her bir süreli yayına yapılacak yardım tutarının tahakkuk ettirilmesi

şeklinde düzenlenmiş ve yardım yapılacak süreli yayın sayısının da artırılmasına karar verilmiştir.

Azınlıklarca çıkarılan süreli yayınlara verilmekte olan destek konusu Kurumumuz Yönetim Kurulu tarafından Basın İlan Kurumu Genel Kurulunun 17 Şubat 2021 tarihinde gerçekleştireceği toplantıda değerlendirilmek üzere teklif edilmekle birlikte, bahse konu azınlıklarca çıkaralan süreli yayınlara

BASIN İLAN KURUMU
Genel Müdürlük : Abdurrahman Nafiz Gürman Mah., General Ali Rıza Gürcan Cad., No:27/1, İç Kapı No:119 Platform Merter, A Blok, Kat:2, 34164, Güngören/İstanbul **Tel:** (0212) 999 40 40; **Faks:** (0212) 638 38 86
web: http://www.bik.gov.tr **e-posta :** koord@bik.gov.tr

Bilgi İçin: Gizem ARSLANTÜRK
Telefon No: (212)999 40 28

Türkiye Büyük Millet Meclisi - KÜTÜPHANE VE ARŞİV HİZMETLERİ BAŞKANLIĞI
Tarih: 01/02/2021 14:21
Sayı: -52307902-422.65-
E.684/2021-3690-
E.00000274700

BASIN İLAN KURUMU

BASIN İLAN KURUMU
Genel Müdürlüğü

bugüne kadar toplam 1 milyon 408 bin Türk Lirası yardım yapılmış olup, 2011 yılından itibaren yardım yapılan süreli yayınlar ve yardım miktarları ekte sunulmaktadır.

Bilginizi arz ederim.

Rıdvan DURAN
Genel Müdür

Ek: Basın İlan Kurumu Tarafından Azınlık Gazetelerine Yıllar İtibariyle Yapılan Yardımlar (1 Sayfa)

Not: BELGENİN ASLI ELEKTRONİK İMZALIDIR.

BASIN İLAN KURUMU
Genel Müdürlük : Abdurrahman Nafiz Gürman Mah., General Ali Rıza Gürcan Cad., No:27/1, İç Kapı No:119
Platform Merter, A Blok, Kat:2, 34164, Güngören/İstanbul **Tel:** (0212) 999 40 40; **Faks:** (0212) 638 38 86
web: http://www.bik.gov.tr **e-posta :** koord@bik.gov.tr

Bilgi İçin: Gizem ARSLANTÜRK
Telefon No: (212)999 40 28

BASIN İLAN KURUMU

Azınlıklarca Çıkarılan Süreli Yayınlara Yıllar İtibariyle Yapılan Yardımlar (TL)

	Gazete Adı									
Yardım Yılı	Normarmara*	Jamanak*	Apoyevmatini	İho	Agos*	Şalom	Luys Magazin*	Paros*	Sabro	Toplam
2011	45.000,00	45.000,00	45.000,00	45.000,00	35.000,00	35.000,00				**250.000,00**
2012	27.000,00	27.000,00	27.000,00	27.000,00	-	21.000,00				**129.000,00**
2013	27.000,00	27.000,00	27.000,00	27.000,00	-	21.000,00				**129.000,00**
2014	27.000,00	27.000,00	27.000,00	27.000,00	21.000,00	21.000,00				**150.000,00**
2015	-	-	-	-	-	-				-
2016	27.000,00	27.000,00	27.000,00	27.000,00	21.000,00	21.000,00				**150.000,00**
2017	27.000,00	27.000,00	27.000,00	27.000,00	21.000,00	21.000,00				**150.000,00**
2018	36.000,00	36.000,00	36.000,00	36.000,00	28.000,00	28.000,00				**200.000,00**
2019	35.714,29	35.714,29	35.714,29	35.714,29	26.785,71	26.785,71	17.857,14	17.857,14	17.857,14	**250.000,00**
Toplam	251.714,29	251.714,29	251.714,29	251.714,29	152.785,71	194.785,71	17.857,14	17.857,14	17.857,14	**1.408.000,00**

Not: (*) İşaretli süreli yayınlar Ermeni cemaatine yönelik yayın yapan süreli yayınlardır.

EK – 7: Alt Komisyonun Bilgi Talebine Radyo Televizyon Üst Kurulunun Cevabı

1561

T.C.
RADYO VE TELEVİZYON ÜST KURULU
İzleme ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı

Sayı : 44096195-622.03-E.4271 19.02.2021
Konu : Bilgi ve Belge Talepleri

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA
(İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu)

İlgi : 10.02.2021 tarihli ve 59244875-130.04-(373)-776038 sayılı yazınız.

İlgi yazınız ile Komisyonunuzun bünyesinde bulunan Ermenistan'ın Azerbaycan'a Saldırması ile Başlayan Gerilim ve Çatışma Sürecinde Yaşanan Hak İhlalleri ve Türkiye'deki Ermeni Vatandaşlarımızın Durumu Alt Komisyonu'nun yapacağı çalışmalara esas olmak üzere; ülkemizdeki Ermeni vatandaşlarımıza karşı geleneksel ve sosyal medyadaki nefret söylemi içeren paylaşımlarına ilişkin bilgilere ihtiyaç duyulduğu belirtilerek, bu kapsamda bahse konu bilgilerin, 3686 sayılı İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu'nun 5'inci maddesi uyarınca Komisyonunuza iletilmesi talep edilmektedir.

Üst Kurulumuzdan talep etmiş olduğunuz bilgilere ilişkin açıklamalarımız aşağıda sunulmuştur:

6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun ile radyo ve televizyon yayınlarının düzenlenmesi ve denetlenmesi görevi Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna verilmiştir. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu programları yayınlandıktan sonra ilgili Kanun hükümlerine uygunluk açısından denetlemekte olup, Üst Kurulun programlara yayından önce müdahale etme veya programları yayından kaldırma yetkisi bulunmamaktadır.

Yayınlar, Üst Kurul uzmanlarınca titizlikle takip edilmekte ve Kanun hükümlerine aykırı yayınlar için rapor düzenlenmekte, bu raporlar ve yayın kopyaları Üst Kurulca değerlendirilerek, gerektiğinde aynı Kanunun 32'nci maddesi hükümlerine göre kuruluşlara uyarı, idari para cezası, katalogdan çıkarma, program durdurma, geçici yayın durdurma ve yayın lisansı iptali cezası şeklinde müeyyideler, hukuki sürecin tamamlanması ile uygulanmaktadır.

Bu kapsamda, 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'un 8'inci maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinde yer alan "Irk, dil, din, cinsiyet, sınıf, bölge ve mezhep farkı gözeterek toplumu kin ve düşmanlığa tahrik edemez veya toplumda nefret duyguları oluşturamaz" hükmüne aykırı yayınları nedeniyle medya hizmet sağlayıcılara 50 adet; aynı fıkranın (e) bendinde düzenlenen, "Irk, renk, dil, din, tabiiyet, cinsiyet, engellilik, siyasi ve felsefi düşünce, mezhep ve benzeri nedenlerle bireyleri aşağılayan yayınları içeremez ve teşvik edemez" hükmüne aykırı yayınları nedeniyle de

5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu gereği bu belge elektronik imza ile imzalanmıştır.

Evrak Doğrulama Kodu : LUTWVDU Evrak Takip Adresi: https://www.turkiye.gov.tr/rtuk-ebys
Üniversiteler Mah. 1597. Cad. No:13 06800 Bilkent ANKARA
0 (312) 297 51 82 - Faks: 0 (312) 297 51 90
izlemeburo@rtuk.gov.tr
Bilgi için:Murat ELLİALTI
Daire Başkanı
Telefon No:(312) 297 52 48

T.C.
RADYO VE TELEVİZYON ÜST KURULU
İzleme ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı

Sayı :44096195-622.03-E.4271 19.02.2021
Konu :Bilgi ve Belge Talepleri

medya hizmet sağlayıcılara 34 adet müeyyide uygulanmıştır. Üst Kurulumuz tarafından verilmiş olan müeyyide kararları www.rtuk.gov.tr adresindeki Üst Kurul Kararları bölümünde yayınlanmaktadır.

Yukarıda yer alan hususlarla birlikte 27.03.2018 tarihli ve 30373 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 21.03.2018 tarihli ve 7103 sayılı "Vergi Kanunları ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 82 nci maddesiyle 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'a eklenen" Yayın Hizmetlerinin İnternet Ortamından Sunumu" başlıklı 29/A maddesinde "İnternet ortamından radyo, televizyon ve isteğe bağlı yayın hizmetlerinin sunumuna, bu hizmetlerin iletimine, internet ortamından medya hizmet sağlayıcılara yayın lisansı, platform işletmecilerine de yayın iletim yetkisi verilmesine, söz konusu yayınların denetlenmesine ve bu maddenin uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar, Üst Kurul ile Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu tarafından bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı ay içerisinde müştereken çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir." hükmüne yer verilmiştir.

Yönetmelik uyarınca, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu tarafından, bu yönetmelikte belirtilen şartları sağlayıp internet ortamından yayın hizmeti sunmak isteyen medya hizmet sağlayıcı kuruluşlardan radyo yayını sunmak için talepte bulunanlara İNTERNET-RD yayın lisansı, televizyon yayını sunmak için talepte bulunanlara İNTERNET-TV yayın lisansı, isteğe bağlı yayın hizmeti sunmak için talepte bulunanlara İNTERNET-İBYH yayın lisansı, internet ortamından yayın iletim hizmeti sunmak isteyen platform işletmecisi kuruluşlara ise "İNTERNET ORTAMINDAN YAYIN İLETİM YETKİSİ" verilmektedir. Yönetmelik'in Kapsam başlıklı 2 nci maddesine göre "Bireysel iletişim hizmetleri, radyo, televizyon ve isteğe bağlı yayın hizmetlerini internet ortamından iletmeye özgülenmemiş platformlar ve radyo, televizyon ve isteğe bağlı yayın hizmetlerine yalnızca yer sağlayan gerçek ve tüzel kişiler" istisna hükümlerine tabidir.

Bu kapsamda, Üst Kurulumuz tarafından lisanslama çalışmaları devam etmektedir. Ülkemizdeki Ermeni vatandaşlarımıza yayın yapan "Luys TV" logolu "Luys Medya Yatırımları Televizyon Radyo Yayıncılığı ve Dijital Teknoloji Anonim Şirketi" ticari unvanlı medya hizmet sağlayıcıya Üst Kurulumuzun 08.07.2020 tarihli ve 2020/28 sayılı toplantısında alınan 104 no'lu kararı ile uyarınca, 10 (on) yıl süreyle geçerli internet ortamından televizyon (İnternet-TV) yayın lisansı verilmiştir.

Yukarıda yer alan hususlarla birlikte, Ermenistan'ın Azerbaycan'a saldırması ile başlayan gerilim ve çatışma sürecinde Üst Kurulumuz, yaşanan gelişmelerle ilgili olarak kamuoyunun doğru bir şekilde bilgilendirilmesi, haber alma ve ifade özgürlüğünün kullanılması hususlarında öncü olmuştur. Bu dönemde Üst Kuruluz, ilgili mevzuat çerçevesinde teyakkuz halinde olmuş, medya hizmet sağlayıcıların yetkilileri yayınlarda daha hassas davranmaları için uyarılmış ve denetim faaliyetleri çok dikkatli bir şekilde yerine

T.C.
RADYO VE TELEVİZYON ÜST KURULU
İzleme ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı

Sayı :44096195-622.03-E.4271 19.02.2021
Konu :Bilgi ve Belge Talepleri

getirilmiştir. Yayınlarda nefret içerikli söylemlerin kullanılmasına hiçbir şekilde izin vermemiştir. Yapılan denetimlerde, Üst Kurulumuzdan lisanslı medya hizmet sağlayıcıların yapmış oldukları yayınlarda, Ülkemizde yaşayan Ermeni vatandaşlarımıza yönelik herhangi bir nefret söylemi tespit edilmemiştir.

Üst Kurulumuzda görevli meslek uzmanları tarafından yapılan araştırmalarda, youtube'da yayınlanan bir videoda Türkiye'de çalışan ya da Türk vatandaşı olan Ermeniler hakkında şiddet çağrısında bulunulduğu, videoda Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki çatışmalar gerekçesiyle Türkiye'de bulunan Ermeniler'e hakaret edilidiği, "eRMENİLƏRİN TÜRKİYƏDƏ NƏ İŞİ VAR? KIRAL BEKİNKAYA" başlığıyla ve 'MehdiStudio Official!' hesabından yapılan paylaşım Youtube'da https://youtu.be/LyuOy-GD8a0 linkiyle yayınlandığı, videoda "Ya öldürelim ya sınır deport edelim, bunları niye yaşatıyoruz, gerçekten soykırımı hak ediyorlar" gibi ifadelerin kullanıldığı, videoda aynı zamanda Türk vatandaşı Ermeniler için de "Onları da zamanı gelince katledeceğiz." sözlerine yer verildiği öğrenilmiştir. Söz konusu videoyla ilgili olarak Beyoğlu Üç Horan Kilisesi Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı Avukat Simon Çekem tarafından konu hakkında İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı'na suç duyurusunda bulunulduğu ve söz konusu videonun youtube'dan kaldırıldığı görülmüştür.. Benzer şekilde Facebook'da "Kral Pekinkaya" adlı bir kullanıcının, canlı yayında "Hem Ermenistan'dan gelen hem de Türkiye'de yaşayan Ermeniler'in kafalarını kesmek yetmez, parçalanmalıdır. Ermeniler gebertilmelidir." gibi Ermeniler'i öldürme çağrısında bulunduğu, bu nefret söyleminin sosyal medyada yayılmasının ardından Ermeni Üç Horan Kilisesi Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı Avukat Simon Çekem'in savcılığa suç duyurusunda bulunduğu tespit edilmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

e-imzalıdır
Ebubekir ŞAHİN
Üst Kurul Başkanı

EK – 8: Alt Komisyonun Bilgi Talebine İçişleri Bakanlığının Cevabı

1653

T.C.
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
İller İdaresi Genel Müdürlüğü

İLLER İDARESİ

Sayı : E-39347588-164.99-
Konu : Bilgi Talebi

. .2021

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA
(İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu)

İlgi : a-) 29.01.2021 tarihli ve 59244875-130.04-[370]/772773 sayılı yazınız.
b-) Dışişleri Bakanlığının 23.02.2021 tarihli ve E-55433056-721.[28]-32368026 sayılı yazısı.
c-) Vakıflar Genel Müdürlüğünün 09.02.2021 tarihli ve 84589587-730.10-E.17679 sayılı yazısı.
ç-) Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının 19.02.2021 tarihli ve E-64913683-045.02-404542 sayılı yazısı.

İlgi (a) yazınız ile komisyonunuz bünyesinde kurulu bulunan Ermenistan'ın Azerbaycan'a Saldırması ile Başlayan Gerilim ve Çatışma Sürecinde Yaşanan Hak İhlalleri ve Türkiye'deki Ermeni Vatandaşlarımızın Durumu Alt Komisyonu'nun hazırlayacağı raporda göz önüne alınmak üzere; Ermeni Patrikhanesinin statüsü, ülkemizdeki Ermeni vatandaşlarımızın cemaat vakıfları ve bu vakıflardaki yönetim kurulu üyelik seçimleri ile memuriyete girişte ve bürokraside Ermeni vatandaşlarımızın yer almaması iddialarına ilişkin bilgi talep ettiğiniz anlaşılmıştır. Bahse konu iddialara ilişkin olarak cevabımız ilgili kurumlardan alınan bilgi ve belgeler doğrultusunda şu şekildedir;

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının "*Kanun Önünde Eşitlik*" başlıklı 10 uncu maddesinde; "Herkes, dil ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din mezhep ve benzeri sebeplerle ayrım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir." hükmü,

Türk Ceza Kanunun "*Adalet ve Kanun Önünde Eşitlik İlkesi*" başlıklı 3 üncü maddesinin 2 nci fıkrasında; "Ceza Kanunun uygulanmasında kişiler arasında ırk, dil, din, mezhep, milliyet, renk, cinsiyet, siyasal veya diğer fikir yahut düşünceleri, felsefi inanç, milli veya sosyal köken, doğum, ekonomik ve diğer toplumsal konumları yönünden ayrım yapılmaz ve hiçbir kimseye ayrıcalık tanınamaz." hükmü,

"*Nefret ve Ayrımcılık*" başlıklı 122 nci maddesinde;

"Dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan nefret nedeniyle;

a-) Bir kişiye kamuya arz edilmiş olan bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya kiraya verilmesini,

b-) Bir kişinin kamuya arz edilmiş belli bir hizmetten yararlanmasını,

c-) Bir kişinin işe alınmasını,

d-) Bir kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını, engelleyen kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır." hükmü,

"*Halkı Kin ve Düşmanlığa Tahrik veya Aşağılama*" başlıklı 216 ncı maddesinde;

"1-) Halkın sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge bakımından farklı özelliklere sahip bir kesimini, diğer bir kesimi aleyhine kin ve düşmanlığa alenen tahrik eden kimse, bu nedenle kamu güvenliği açısından açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıkması halinde, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

1/4

Kavaklıdere Mah. Atatürk Bulvarı 191-C
Çankaya/ANKARA 06580
Telefon:(0312) 422 42 80 Faks: (0312) 422 42 20

Ayrıntılı bilgi için irtibat: Ali AÇIKGÖZ
İçişleri Uzman Yardımcısı

2-) Halkın bir kesimini, sosyal sınıf, ırk, din, mezhep, cinsiyet veya bölge farklılığına dayanarak alenen aşağılayan kişi, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

3-) Halkın bir kesiminin benimsediği dini değerleri alenen aşağılayan kişi, fiilin kamu barışını bozmaya elverişli olması halinde, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır." hükmü,

"*İnanç, Düşünce ve Kanaat Hürriyetinin Kullanılmasını Engelleme*" başlıklı 115 inci maddesinde;

"1-) Cebir veya tehdit kullanarak, bir kimseyi dini, siyasi, sosyal, felsefi inanç, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya veya değiştirmeye zorlayan ya da bunları açıklamaktan, yaymaktan meneden kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

2-) (Değişik: 6529 - 2.3.2014 / m.14) Dini inancın gereğinin yerine getirilmesinin veya dini ibadet veya ayinlerin bireysel ya da toplu olarak yapılmasının, cebir veya tehdit kullanılarak ya da hukuka aykırı başka bir davranışla engellenmesi halinde, fail hakkında birinci fıkraya göre cezaya hükmolunur.

3-) (Ek: 6529 - 2.3.2014 / m.14) Cebir veya tehdit kullanarak ya da hukuka aykırı başka bir davranışla bir kimsenin inanç, düşünce veya kanaatlerinden kaynaklanan yaşam tarzına ilişkin tercihlerine müdahale eden veya bunları değiştirmeye zorlayan kişiye birinci fıkra hükmüne göre ceza verilir." hükmü,

"*İbadethanelere ve Mezarlıklara Zarar Verme*" başlıklı 153 üncü maddesinde;

"(1) İbadethanelere, bunların eklentilerine, buralardaki eşyaya, mezarlara, bunların üzerindeki yapılara, mezarlıklardaki tesislere, mezarlıkların korunmasına yönelik olarak yapılan yapılara yıkmak, bozmak veya kırmak suretiyle zarar veren kişi, bir yıldan dört yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Birinci fıkrada belirtilen yerleri ve yapıları kirleten kişi, üç aydan bir yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır.

(3) Birinci ve ikinci fıkralardaki fiillerin, ilgili dini inanışı benimseyen toplum kesimini tahkir maksadıyla işlenmesi halinde, verilecek ceza üçte biri oranında artırılır." hükmü amirdir.

Söz konusu hükümler çerçevesinde nefret söylemi ve eylemlerine karşı kolluk birimlerince gerekli güvenlik tedbirleri titizlikle alınmakta olup, suç işlenmesi ve/veya suç duyurusunda bulunulması durumunda gerekli yasal işlemler ivedilikle alınmaktadır.

Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığından alınan bilgi ve belgelere göre; Azerbaycan Ermenistan savaşı nedeniyle ülkemizde yaşayan Ermeni Cemaatine yönelik saldırı ya da cemaati gerilime sokacak eylem/etkinlik, kişilere ve ibadethanelere saldırı/zarar verme şeklinde bir olay meydana gelmemiş, nefret söylemi içeren herhangi bir paylaşım tespit edilmemiştir.

Öte yandan Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşanan savaş sürecinde Ermeni Cemaatinin yoğun olarak yaşadığı İstanbul ilinde gerekli önlemler alınmıştır. Bu doğrultuda Türkiye Ermenileri Patrikliğinde rutin olarak devam eden güvenlik tedbirleri yeniden gözden geçirilerek artırılmış, Ermeni vatandaşlarımızın kullandığı kırk sekiz (48) ibadethanede, Surp Pırgiç Ermeni Hastanesinde, Ermeni Cemaatine ait on yedi (17) eğitim kurumu ile on altı (16) mezarlıkta, Karadeniz Ekonomik İşbirliği nezdindeki Ermenistan Cumhuriyeti Daimi Temsilciliğinde, Hrant Dink Vakfı ile Hrant Dink Hafıza Mekanına ait bina çevrelerinde gerekli güvenlik tedbirleri 24 saat esasına göre İstanbul İl Emniyet Müdürlüğünce alınmış olup, Ermeni Cemaatinin yoğun yaşadığı İstanbul ilinde cemaat mensuplarına ve kurum kuruluşlarına yönelik saldırı ya da olumsuz bir durum yaşanmamıştır.

İstanbul'da bulunan Ermeni Patrikhanesinin statüsüne ilişkin olarak Dışişleri Bakanlığından alınan ilgi (b) yazı ve ekinde; Ermeni Patrikhanesinin 1461 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından ihdas edildiği, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Ermenilerin ruhani ve dünyevi işlerini yöneten Patrikliğin halen Türkiye'deki Ermeni Apostolik Kilisesi'ne bağlı (Gregoryen) Ermenilerin dini önderliğini yaptığı, patriklik merkezinin İstanbul Kumkapı'da olduğu, ülkemizde yerleşik Ermeni kökenli vatandaşlarımızın büyük çoğunluğunun Patrikliğe bağlı olduğu ve az sayıda Katolik ve Protestan mezhebine mensup vatandaşların da olduğu,

Kavaklıdere Mah. Atatürk Bulvarı 191-C
Çankaya/ANKARA 06680
Telefon:(0312) 422 42 80 Faks : (0312) 422 42 20

Ayrıntılı bilgi için irtibat: Ali AÇIKGÖZ
İçişleri Uzman Yardımcısı

Türkiye Ermenileri Patrikliğinin idari olarak bağımsız ve dini açıdan özerk bir kilise olduğu, Türkiye Ermenileri Patrikliği ve onu temsile yetkili Patriğin Türkiye Cumhuriyeti Devletinin tam ve kesin güvencesi altında olduğu, Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına ve nizamlarına uymak zorunda olduğu, söz konusu statünün, Lozan Antlaşması'nın 37-45. maddelerinde güvence altına alınan ve Ermenileri de kapsayan azınlık haklarıyla uyum içerisinde olduğu,

Halihazırda Türkiye'de bulunan tüm Gregoryan Ermeni Kiliseleri ile Girit'teki "Vaftizci Yahya Ermeni Kilisesi" Türkiye Ermenileri Patrikliği'ne bağlı olduğu,

Patrikliğin kurulduğu tarihten bu yana, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri dahil toplam 84 Patriğin görev yaptığı, halihazırda 85. Patrik olan Sahak Maşalyan'ın 2019 yılında bu görevi üstlendiği ve patriğin görev süresinin vefatına kadar devam ettiği belirtilmiştir.

Ülkemizdeki Ermeni vatandaşlarımızın cemaat vakıfları ve bu vakıflardaki yönetim kurulu üyelik seçimleri ile ilgili olarak Vakıflar Genel Müdürlüğünden alınan ilgi (c) yazıda; Cemaat vakıfları yönetim kurulu seçimleri ve bu seçimlere ilişkin iş ve işlemlerin 16.09.2004 tarihli ve 25585 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Cemaat Vakıfları Yönetim Kurulu Seçimlerinin Seçim Esas ve Usullerine ilişkin Yönetmelik gereği Vakıflar Yönetmeliğinin yürürlüğe girdiği 27.09.2008 tarihine kadar İçişleri Bakanlığınca yürütüldüğü,

27.02.2008 tarihli ve 26800 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Vakıflar Kanunu'nun 6 ncı maddesinde "Cemaat vakıflarının yöneticileri mensuplarınca kendi aralarında seçilir. Vakıf yöneticilerinin seçim usul ve esasları yönetmelikle düzenlenir." hükmü ve 27.09.2008 tarihli ve 27010 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Vakıflar Yönetmeliği gereğince cemaat vakıfları yöneticilerinin seçimlerine ilişkin işlemler Genel Müdürlüklerince yürütülmeye başlandığı,

Cemaat vakıflarının seçim süreçlerinde yaşanan vakıf içi bazı ihtilaflar nedeni ile bazı cemaat vakıflarının seçimleri davaya konu olduğu ve bu nedenle 19.01.2013 tarihli ve 28533 sayılı Resmi Gazete'de "Vakıflar Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik" ile cemaat vakıfları seçimlerini düzenleyen Vakıflar Yönetmeliğinin 29 ila 33 üncü maddelerinin yürürlükten kaldırıldığı, cemaat vakıflarından alınan görüş ve öneriler doğrultusunda yeni bir yönetmelik hazırlanması çalışmasının devam ettiği,

21.01.2013/1565-2013/1 sayılı Genelgeleri ile uygulamada sıkıntı yaşanmaması amacıyla cemaat vakıf yöneticilerinin seçimi ile ilgili yeni düzenleme yürürlüğe girinceye kadar mevcut yöneticilerin görevlerine devam etmelerinin sağlanması hususu söz konusu vakıflara bildirildiği, mevcut yönetim kurulu üye sayılarında ölüm, istifa vb. sebeplerle eksilmeler olan vakıfların iş ve işlemlerinin devamlılığı için yeni düzenleme yapılıncaya kadar geçici bir çözüm olarak mevcut yönetim kurulu sayısı eksilen vakıflarda, kalan yönetim kurulunun kararıyla kendi cemaati arasından mevcut yönetim kurulu üye sayısını tamamlayabilecekleri cemaat vakıflarına 11.03.2019 tarihli ve 38094 sayılı yazıları (genelgeleri) ile bildirildiği ve bu düzenleme ile cemaat vakıfları eksilen yönetim kurulu üyelerini, yine cemaat mensupları arasından belirledikleri kişiler ile tamamladıkları belirtilmiştir.

Ermeni vatandaşlarımızın memuriyete girişte ve bürokraside Ermeni vatandaşlarımızın yer almaması iddiası ile ilgili olarak Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığından alınan ilgi (ç) yazıda; kamu hizmetine girişin en temel norm olan Anayasa ile güvence altına alındığı ve bir hak olarak düzenlendiği, hizmete de alınmada görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayrım gözetilemeyeceğinin hükûm altına alındığı, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunun 48 inci maddesinde memuriyete girişte aranılacak genel ve özel şartların düzenlendiği ve genel şartlar arasında "Türk vatandaşı olmak" şartına yer verildiği, kamu hizmetine girişte liyakat, eşitlik, tarafsızlık ilkelerinin benimsendiği, Kamu Görevlerine İlk Defa Atanacaklar İçin Yapılacak Sınavlar Hakkında Genel Yönetmelikte ilk defa

Kızılırmak Mah. Atatürk Bulvarı 191-C
Çankaya/ANKARA 06680
Telefon:(0312) 422 42 80 Faks : (2312) 422 42 20

Ayrıntılı bilgi için irtibat: Ali AÇIKGÖZ
İçişleri Uzman Yardımcısı

kamu hizmeti ve görevine atanacakların seçimi ile kamu kurum ve kuruluşlarda özel yarışma sınavına tabi tutulmak suretiyle girilen mesleklere atanacakların ön elemesi amacıyla yapılacak sınavların genel ilke ile usul ve esaslarını belirlendiği,

Personel alımına ilişkin ilanların yayımlanmasından adayların seçiminde uygulanan yazılı ve sözlü sınavları kadar kamu personel alım sürecinde kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan tüm idari işlem ve eylemlere karşı yargı yoluna başvurma hakkının olduğu,

Görevde yükselme veya unvan değişikliği suretiyle yapılan atamaların, her bir kurum için Genel Yönetmelikte belirtilen usul ve esaslar çerçevesinde münhasıran hazırlanan yönetmeliğe göre yapıldığı, bu kapsamdaki atamaların, ilgili kurumların sorumluluğunda bahse konu usul ve esaslara riayet edilmesi kaydıyla gerçekleştirildiği, genel yönetmeliğin ve kurumsal yönetmeliklerin duyuru, başvuru, atanacaklarda aranan genel ve özel şartlar, yazılı ve sözlü sınav, başarı sıralaması, sınav kurulu ve atamaya ilişkin maddelerinde ilgili personelin etnik kökenine dair herhangi bir hükülm, ölçüt veya ayrım yer almadığı belirtilmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

Muhterem İNCE
Bakan a.
Vali
Bakan Yardımcısı

Ek: İlgi (b), (c) ve (ç) yazılar (7 Sayfa)

Kavaklıdere Mah. Atatürk Bulvarı 191-C
Çankaya/ANKARA 06680
Telefon:(0312) 422 42 80 Faks : (0312) 422 42 20

Ayrıntılı bilgi için irtibat: Ali AÇIKGÖZ
İçişleri Uzman Yardımcısı

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ
İNSAN HAKLARINI İNCELEME KOMİSYONU
ERMENİSTAN'IN AZERBAYCAN'A SALDIRMASI İLE BAŞLAYAN GERİLİM VE ÇATIŞMA SÜRECİNDE YAŞANAN HAK İHLALLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ ERMENİ VATANDAŞLARIMIZIN DURUMU ALT KOMİSYONU

Toplantı No : 2 13/04/2021
Karar No : 2
Konu : Alt Komisyon Raporu

Hakan ÇAVUŞOĞLU Bursa Milletvekili Başkan	Servet ÜNSAL Ankara Milletvekili Üye
Atay USLU Antalya Milletvekili Üye	Pakize Mutlu AYDEMİR Balıkesir Milletvekili Üye
Oya ERONAT Diyarbakır Milletvekili Üye	Ahmet ÇELİK İstanbul Milletvekili Üye *Toplantıya Katılamadı*
Mahmut TANAL İstanbul Milletvekili Üye *Toplantıya Katılamadı*	Fatma KURTULAN Mersin Milletvekili Üye *Toplantıya Katılamadı*
Memet Bülent KARATAŞ İstanbul Milletvekili Üye	Osman Nuri GÜLAÇAR Van Milletvekili Üye

CHP'NİN GÖRÜŞÜ, MUHALEFET ŞERHİDİR

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞI
İNSAN HAKLARINI İNCELEME KOMİSYONU
Ermenistan'ın Azerbaycan'a Saldırması ile Başlayan Gerilim ve Çatışma Sürecinde Yaşanan Hak İhlalleri ve Türkiye'deki Ermeni Vatandaşlarımızın Durumu Alt Komisyonu'na

TBMM Ermenistan'ın Azerbaycan'a Saldırması ile Başlayan Gerilim ve Çatışma Sürecinde Yaşanan Hak İhlalleri ve Türkiye'deki Ermeni Vatandaşlarımızın Durumu Alt Komisyonu'nun "Ermenistan'ın Sivil Katliamı ve Yaşanan İnsan Hakları İhlallerine İlişkin Rapor"una yönelik görüşlerimizi içerir muhalefet şerhi, değerlendirme, itiraz ve önerilerimizi dilekçe ekinde sunuyoruz.

Saygılarımızla.

Servet ÜNSAL
Ankara Milletvekili

Av. Mahmut TANAL
İstanbul Milletvekili

BÜYÜK ÖNDER ATATÜRK: AZERBAYCAN'IN SEVİNCİ SEVİNCİMİZ, KEDERİ KEDERİMİZDİR

Türkiye, "İki Devlet, Tek Millet" şiarıyla her zaman Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yanında yer almıştır.

Cumhuriyetimizin Kurucusu Büyük Önder Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün "Azerbaycan'ın sevinci bizim sevincimiz, kederi bizim kederimizdir" sözü, Türkiye ve Azerbaycan'ın birliğinin, kardeşliğinin ve beraberliğinin nişanesidir.

Mensubu, neferi olmaktan gurur duyduğumuz Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) dost ve kardeş Azerbaycan halkına yaklaşımı, Kurucumuz ve ilk Genel Başkanımız Atatürk'ün çizdiği çerçevededir.

Seçmenin takdiriyle Türkiye'nin ana muhalefet partisi görevini üstlenen CHP, her zaman Azerbaycan'ın haklı davasının en güçlü destekçisi olmuştur ve bu tutumunu tereddütsüz şekilde devam ettirecektir.

CHP LİDERİ KILIÇDAROĞLU: HER KOŞULDA AZERBAYCAN'IN YANINDAYIZ

Nitekim Genel Başkanımız Sayın Kemal Kılıçdaroğlu, dünya kamuoyunda "2020 Dağlık Karabağ Savaşı" olarak adlandırılan sürecin hemen başında sıcağı sıcağına yaptığı değerlendirmede, her koşulda Azerbaycan'ın yanında olduklarının altını çizmiştir. Gazetecilerin sorularını yanıtlayan Genel Başkanımız Kılıçdaroğlu, "Her koşulda Azerbaycan'ın yanındayız. Sadece CHP olarak değil, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları, Azerbaycan vatandaşlarıyla kucaklaşıyor" demiştir.

Yine Genel Başkanımız Kemal Kılıçdaroğlu, 18 Ekim Azerbaycan'ın Bağımsızlık Günü dolayısıyla sosyal medya üzerinden yayınlanan mesajında, işgal edilen toprakları için mücadele eden Azerbaycan'ı saygıyla ve sevgiyle selamladığını belirterek, şunları kaydetmiştir: "O yiğit insanlar kendi ülkelerinin, insanlarının haklarını koruyorlar. Sadece bizim değil aslında bütün demokrat dünyanın Azerbaycan'a destek vermesi lazım. Kaldı ki Sayın Aliyev çok güzel bir tanımlama yaptı: 'Biz Ermeni halkına düşman değiliz, Ermeni yönetiminden şikayetçiyiz.' Dost olarak iki halk yan yana gelebilir ama Ermeni yönetiminin Azerbaycan topraklarını işgal etmesi asla kabul edilemez. Biz onların her zaman yanındayız."

ERMENİSTAN'DAN PLANLI SİVİL KATLİAMI

Geçmişte, tarihsel süreçte olduğu gibi emperyalist güçlerin oyununa gelen Ermenistan devleti, 30 yıldır Azerbaycan topraklarının yüzde 20'sine denk gelen Yukarı Karabağ'ı ve 7 rayonu haksız ve hukuksuz şekilde işgal altında tuttuğu yetmezmiş gibi tarihler 27 Eylül 2020'yi gösterdiğinde, ateşkesi bozarak cehpe hattı boyunca Azerbaycan silahlı kuvvetlerine ve Terter, Ağdam, Fuzuli, Cebrail rayonlarının yerleşim birimlerine top mermileriyle saldırı düzenlemiştir.

Bu gelişme üzerine Azerbaycan ordusu, meşru müdafaa hakkı kapsamında Ermenistan silahlı güçlerine karşılık vermiştir. Ermenistan'ın saldırgan tutumunu sürdürmesi nedeniyle 44 gün boyunca tüm dünyanın dikkatleri bölgeye yoğunlaşmıştır.

Farklı hesapların içerisine giren Ermenistan yönetiminin yönlendirdiği Ermenistan silahlı güçleri, asker-sivil ayrımı yapmadan hareket etmiştir. Ermenistan güçleri, Azerbaycan'ın sivil yerleşim bölgelerine yönelik yoğun bir saldırı furyası başlatmıştır.

Planlı ve hesaplı şekilde sivil insanlara karşı uluslararası hukuk ve anlaşmalar çerçevesinde yasaklanan silahlar kullanılmıştır. Ermenistan'ın balistik füzelerle, misket bombalarıyla, top mermileriyle gerçekleştirdiği saldırılar neticesinde çok sayıda Azerbaycan vatandaşı sivil hayatını kaybetmiştir.

Özellikle çatışma bölgesinden bir hayli uzaktan olan Azerbaycan'ın ikinci büyük şehri Gence'nin özel olarak hedef seçildiği dikkatlerden kaçmamıştır. Gence dışında Berde, Mingeçevir şehri, Terter, Ağdam, Fuzuli, Goranboy, Beylegan, Ağcabedi, Cebrail rayonuna yönelik saldırılar düzenlenmiştir.

Hastaneler, ibadethaneler, türbeler, okullar, konutlar, Ermenistan tarafından atılan füzelerle, bombalarla zarar görmüştür. Özellikle kalabalık kent Gence'de insanlar uykudayken sivil binalara yönelik peş peşe füzeler ateşlenmiştir.

Terter'de cenaze defin işlemleri için mezarlıkta toplanan siviller bile Ermenistan güçlerince acımasızca katledilmiştir. Gençler, çocuklar, yaşlılar, hamile kadınlar, engelli bireyler, füzelerle, bombalarla can vermiştir.

CHP'NİN ERMENİSTAN YETKİLİLERİ HAKKINDAKİ SUÇ DUYURUSU

Doğmamış bebeği bile katleden ülke konumundaki Ermenistan'a karşı uluslararası toplum suskun kalırken, iktidarıyla, muhalefetiyle Türkiye, uluslararası insancıl hukukun hiçe sayılmasına en sert tepkiyi göstermiştir.

Bizler de Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'nun CHP'li üyeleri olarak, Azerbaycanlı sivillere saldırıların yoğunlaştığı süreçte Ermeni yetkililerden şikayetçi olduk.

Sivillere yönelik saldırılar nedeniyle Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan, Ermenistan Cumhurbaşkanı Armen Sarkisyan, Sözde Dağlık Karabağ Cumhurbaşkanı Arayik Harutyunyan, Ermenistan Savunma Bakanı Davit Tonoyan, Ermenistan Genelkurmay Başkanı Onik Gasparyan, Ermenistan Savunma Bakanlığı Sözcüsü Shushan Stepanyan ile diğer üst düzey Ermeni sivil ve askeri yetkililer hakkında "soykırım suçu", "insanlığa karşı suç" işledikleri, "uluslararası hukuku ihlal ettikleri" gerekçesiyle Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı'na suç duyurusunda bulunduk.

16 Ekim 2020 tarihinde Başsavcılığa iletilen suç duyurusu dilekçesinde, 1991 yılından beri Azerbaycan'a ait Yukarı Karabağ bölgesinin Ermenistan tarafından işgal altında tutulduğuna dikkat çekilmektedir. Dilekçede Ermenistan'ın işgalci politikası yüzünden iki ülkenin 1994'te ilan edilen ateşkese rağmen zaman zaman çatıştığı hatırlatılmaktadır.

27 Eylül 2020 tarihinde Ermenistan'ın yeniden Azerbaycan topraklarına silahlı saldırı başlattığının, buna Azerbaycan ordusunun meşru müdafaa hakkını kullanarak karşı saldırıyla cevap verdiğinin anımsatıldığı dilekçede, "Ermenistan ordusu, çatışma bölgesi içinde ve dışındaki Azerbaycan sivil yerleşim yerlerine ayırım gözetmeksizin, bazen misket bombaları gibi yasaklanmış silahlarla saldırmakta ve sivilleri öldürmektedir. Bu arada sivil yaşama alanlarını, evleri, hastaneleri, ana okulları ve okulları, mezarlıklar ve ekonomik altyapıyı hedeflemekte ve ağır zararlara yol açmaktadır" ifadelerine yer verilmektedir.

Suç duyurusu dilekçesinin devamında, "Ermenistan ve Azerbaycan'ın, Rusya'nın başkenti Moskova'da yapılan görüşmelerde, 10 Ekim saat 12.00'den itibaren geçerli olmak üzere Dağlık Karabağ'daki cenazelerin ve esirlerin değişimini öngören insani amaçlı 'ateşkes' kararı aldığı, fakat Ermenistan ordusunun, ateşkesin üzerinden 24 saat geçmeden Azerbaycan'ın Gence kentine füzelerle saldırması sonucu 10 kişinin öldüğü, 35 kişinin yaralandığı, son olarak da Ermenistan ordusunun 15 Ekim 2020 tarihinde Azerbaycan'ın Terter kentinde defin töreni için mezarlığa giden sivillere top mermisi ile saldırdığı ve bu saldırıda 3 kişi hayatını kaybederken, 5 kişinin de yaralandığı" aktarılmaktadır.

Dileçede, Ermenistan devletinin sivilleri katletmeye yönelik bu tutumunun, Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 76. maddesi kapsamında
"(1) Bir planın icrası suretiyle, milli, etnik, ırki veya dini bir grubun tamamen veya kısmen yokedilmesi maksadıyla, bu grupların üyelerine karşı aşağıdaki fiillerden birinin işlenmesi, soykırım suçunu oluşturur:

a) Kasten öldürme.

b) Kişilerin bedensel veya ruhsal bütünlüklerine ağır zarar verme.

c) Grubun, tamamen veya kısmen yokedilmesi sonucunu doğuracak koşullarda yaşamaya zorlanması. (...)" açıkça soykırım suçunu oluşturduğuna işaret edilmektedir.

Suç duyurusu dilekçesinde ayrıca, 30 yıldır Yukarı Karabağ bölgesini işgal eden Ermenistan'ın 27 Eylül 2020 tarihinden itibaren sistematik bir şekilde Azerbaycan topraklarına ve özellikle sivilleri hedef almasının, Türk Ceza Kanunu'nun 77. maddesi göre,

"(1) Aşağıdaki fiillerin, siyasal, felsefi, ırki veya dini saiklerle toplumun bir kesimine karşı bir plan doğrultusunda sistemli olarak işlenmesi, insanlığa karşı suç oluşturur:

a) Kasten öldürme.

b) Kasten yaralama.

c) İşkence, eziyet veya köleleştirme.

d) Kişi hürriyetinden yoksun kılma. (...)" Ermenistan Devleti'nin açıkça insanlığa karşı suç işlediğini gösterdiğine vurgu yapılmaktadır.

İnsancıl hukukunun tüm ilkelerini ihlal eden Ermenistan'ın, Cenevre Sözleşmeleri'ni de ihlal ettiği hatırlatılmıştır. Cenevre Sözleşmeleri'nin 3'üncü maddesi,

"Milletlerarası mahiyette olmayan bir silahlı anlaşmazlığın

Yüksek Akit Taraflardan birinin toprakları üzerinde çıkması halinde, anlaşmazlığa taraf teşkil edenlerden her biri, en az olarak, aşağıdaki hükümleri uygulamakla mükellef olacaktır:

1. Muhasamata doğrudan doğruya iştirak etmeyen kimseler, silahlarını terkedenler ve hastalık, yaralılık, mevkufluk veya herhangi bir sebeple muharebe dışı kalanlar, ırk, renk, din ve akide, cinsiyet, doğum ve servet veya buna benzer herhangi bir kıstasa dayanan ve aleyhte görülen hiç bir tefrik yapılmadan insanî surette muamele göreceklerdir.

Bu sebeple, yukarıda bahis konusu kimselere; aşağıdaki muamelelerin yapılması, nerede ve ne zaman olursa olsun, memnudur ve memnu kalacaktır:

a) Hayata, vücut bütünlüğüne ve şahsa tecavüz her nevi katil, sakatlanma, vahşice muamele, işkence ve eziyet, (...)." şeklinde aktarılmaktadır.

Dilekçenin devamında "Cenevre Sözleşmeleri'nin 3. maddesi açıkça göstermektedir ki Ermenistan, uluslararası hukuka aykırı hareket etmektedir, nerede ve ne zaman olursa olsun, suçludur ve suçlu kalacaktır" değerlendirmesi yapılmaktadır.

Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından **2020/178024** numarasıyla kayıt altına alınan suç duyurusu dilekçesinde, Birleşmiş Milletler (BM) üyesi olan Ermenistan'ın, yine Birleşmiş Milletler üyesi olan Azerbaycan topraklarına ve sivil halkına saldırılarda bulunurken, BM Antlaşması'nın 2/4'te yer alan "Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığa karşı, gerek Birleşmiş Milletler'in Amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar" hükmüne aykırı hareket ederek uluslararası hukuku yok saydığı belirtilmektedir.

Dilekçede, uluslararası hak savunucusu kurum ve kuruluşların, Ermenistan'ın uluslararası insancıl hukuku ve savaş hukukunu ihlal ederek Azerbaycan topraklarını ve özellikle sivil halkı hedef alan soykırım niteliğindeki saldırılarına daha fazla seyirci kalmayarak, derhal göreve çağırılması gerektiği dile getirilmektedir.

Türk Ceza Kanunu'nun ilgili maddeleri hatırlatılarak Ermenistan yetkilileri hakkında Türkiye'de yargılama yapılabileceğinin anlatıldığı, "Şikayet Eden" sıfatıyla "Mahmut Tanal isminin yazılı olduğu dilekçede, şöyle denilmektedir: "Ermenistan ve Azerbaycan, Birleşmiş Milletler Cenevre Sözleşmesi'ne taraftır. Ermenistan ve Azerbaycan, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne de taraftır. Azerbaycan topraklarında Ermenistan devlet yetkililerinin işledikleri suçlar nedeniyle TCK madde 8 uyarınca Türkiye'de yargılama yapılabilir. Sözü edilen insanlığa karşı suçlar, barışa karşı işlenen bir suç olması sebebiyle vatandaş olarak şikayet etme hakkım vardır."

Hukuki deliller olarak, her türlü yazılı ve görsel basın, devlet yetkililerinin açıklamalarının sıralandığı suç duyurusu dilekçesinde, arz ve izah edilen ve resen gözetilecek sebeplere binaen, şüphelilerin tespiti ile haklarında gerekli soruşturmanın yapılarak cezalandırılması istemiyle kamu davası açılmasını talep edilmektedir.

Söz konusu suç duyurusu dilekçemiz bağlamında tekrar tekrar vurgulanması gereken husus şudur ki: Ermenistan'ın, Azerbaycan ordusunun Yukarı Karabağ'ı ve etrafındaki rayonları işgalden kurtarmak amacıyla başlattı askeri harekat karşısında yenilgiyi kabul etmesi, Rusya'nın arabuluculuğunda 10 Kasım 2020 tarihinde ateşkesin imzalanarak çatışmaların durması, Ermenistan tarafının işlediği savaş suçunu ortadan kaldırmaz.

Onlarca sivilin hayatını kaybetmesine, yüzlerce kişinin yaralanmasına sebebiyet veren, uluslararası anlaşmaları, uluslararası insancıl hukuku hiçe sayan ve savaş suçu işleyen Ermenistan'ın askeri ve sivil yetkililerinin yargılanması gerekmektedir.

AZERBAYCAN'DA TAHRİBATIN İZLERİ GÖZLEMLENDİ

Alt Komisyon olarak Azerbaycan'a gerçekleştirdiğimiz ziyarette, çok sayıda sivil kayıp veren Gence, Berde ve Terter gibi kentlerde yaptığımız incelemelerde, sivil yerleşim yerlerine yönelik ağır tahribatı, bizzat gözlemledik.

Bina enkazlarındaki bebek biberonları, emzikleri, çocuk oyuncakları, harabeye dönen konutlar, evler, sivil yerleşim yerleri hedef alınırken kullanılan ve müzeye konulmak üzere bekletilen mühimmatlar, Ermenistan tarafının işlediği insanlık suçunun boyutunu gözler önüne sermektedir.

Bir araya geldiğimiz, görüştüğümüz, dinleldiğimiz mağdur Azerbaycanlı sivillerin anlattıkları, Ermenistan saldırılarında yaşamını yitirenlerin yakınlarının, atılan füze ve bombalarla yaralananların, yaşadıkları yerlere mühimmat atılanların aktardıkları, gözyaşları eşliğinde dile dökülen kelimeler, yaşanan travmanın, dramatik olayların etkisinin kolay kolay geçmeyeceğine, uzun yıllar süreceğine işaret etmektedir.

Öncelikle dost ve kardeş Azerbaycan halkının yaralarının sarılmalıdır. Kafkasya artık savaşlarla, kan ve gözyaşıyla değil, barış ve işbirliğiyle anılmalıdır. Kafkasya'daki çocukların savaştan, çatışmadan uzakta, çocukluklarını yaşayarak sağlıklı bir ortamda büyümesi hepimizin temennisidir.

Sıcak çatışma bitiminde Azerbaycan Cumhurbaşkanı Sayın İlham Aliyev'in verdiği mesajları, bölgedeki barış ve huzura dönük açıklamalarını son derece kıymetli bulmaktayız. Kronik ekonomik sorunlarla, yoksullukla boğuşan, yöneticilerinin yanlış tercilerinin bedelini ödeyen Ermenistan halkının da bölgenin huzur ve istikrara kavuşmasından, sınırların açık hale gelmesinden istifade edeceklerinin, kaderlerinin değişeceğinin farkına varmaları gerekmektedir.

TÜRKİYE'DEKİ ERMENİLERE YÖNELİK NEFRET SÖYLEMİ

Alt komisyonumuzun ana başlıklarından birini de Türkiye'deki Ermeni vatandaşlarımızın durumu oluşturmaktadır. Vurgulamak gerekir ki; din ve vicdan özgürlüğünün teminatı olan laiklik ilkesi üzerine temellendirilen Türkiye Cumhuriyeti'nde hangi inanca, hangi dine, hangi ırka sahip olursa olsun tüm yurttaşlarımız eşittir, aynı haklara sahiptirler.

Bu topraklarda doğup büyüyen, cebinde Türkiye Cumhuriyeti kimlik kartını taşıyan Ermeni asıllı yurttaşlarımızla et ve tırnak gibiyiz. Azerbaycan ile Ermenistan devleti arasındaki çatışmalardan, ihtilaflı meselelerden dolayı Türkiye'deki Ermeni yurttaşların rahatsız edilmesi, hedef alınması, bizler açısından kabul edilemez bir tutumdur.

İstanbul'da Türkiye'deki Ermeni vatandaşlarımızın durumuna dair çalışma ziyareti kapsamında misafir olunan Türkiye Ermenileri Patrikliği'nde, Türkiye Ermenileri Derneği'nde, ilgili kurumlar ve STK'larda, bazı medya organlarındaki ve sosyal medya platformlarındaki ayrıştırıcı, ötekileştirici dilden, nefret söyleminden yakınılmıştır. Ziyaret edilen Ermeni kanaat önderleri, aydınlar, iş insanları, ve gazeteciler, Azerbaycan ve Ermenistan arasında Yukarı Karabağ eksenli patlak veren hadiselerde, münferit de olsa kimi şahıs ve grupların kurum önlerine kadar gelerek provokatif davranışlarda bulunmasının kendilerini son derece üzdüğünü dile getirmiştir.

TBMM İNSAN HAKLARINI İNCELEME KOMİSYONU

Ermenistan'ın Azerbaycan'a Saldırması İle Başlayan Gerilim ve Çatışma Sürecinde Yaşanan Hak İhlalleri ve Türkiye'deki Ermeni Vatandaşlarımızın Durumu Alt Komisyonu Raporuna ilişkin HDP muhalefet şerhidir.

Fatma Kurtulan
TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Üyesi
Mersin Milletvekili

İnsan Hakları Komisyonu'nun "Karabağ Tarihinin Siyasi Dönüm Noktaları ve İnsani Hareketlilik Boyutu" başlığı incelendiğinde, konuyla ilgili tarihsel araştırmanın omurgasını oluşturan bölümler bilimsel yöntem ve etik ilkelerden yoksun bir şekilde yazılmıştır.

18. Yüzyıldan itibaren ele alınan tarihsel olaylar ve anlatımlar, resmi tarih tezinin çerçevelediği bir perspektifle yazıldığından, coğrafyadaki etnik ve kültürel, inançsal ve dilsel zenginliğe dair çok önemli detaylara yer verilmemiştir. Bu yöntem, tarihsel-bilimsel bir yaklaşımdan uzaktır. Üstelik bunlar, ilgili komisyonun ziyareti kapsamında ve görev alanı içinde olan konular da değildir. Bu komisyon, bileşimi itibariyle tarih tezleri üretecek donanım ve hazırlıkta olmadığı gibi, böyle bir tartışma da sürdürmemiştir.

Komisyon raporunun *"Karabağ Savaşı'nda İnsancıl Hukuk ve Suçluların Yargılanması"* başlığı eksiksiz bir çerçeveyle sunulsa da, komisyon tek taraflı bir şekilde davranıp sadece Azerbaycanlı sivillere yönelik saldırılardan bahsetmiştir.

Azerbaycan Cumhuriyeti yetkililerinin Ermenistan'ın sivillere yönelik suç işlediği iddialarına karşılık, Ermenistan Cumhuriyeti yetkilileri de aynı suçlamaları Azerbaycan'a

yöneltmektedir. Bu bağlamda, komisyon raporu, Ermenistan tarafındaki tanıklıkları dinlemeden, Ermenistan'a da bir ziyaret gerçekleştirmeden, savaş bölgesinde bulunan Ermeni sivil bölgelerini yerinde incelemeden hazırlanmıştır. Oysa ki, uluslararası basına yansıyan görüntülerde, Ermeni kültür varlıklarına, kiliselere de zarar verilmiş, kimi hastane ve sivil yerleşim bölgeleri bombalanmış, sivil ölümler ve yaralanmalar yaşanmış ve savaş hukuku ihlalleri gerçekleşmiştir.

Anadolu ve Kafkasya bölgesi bin yıllardır çatışmalı/çatışmasız Kürtler, Türkler, Ermeniler, Azeriler, Ezidiler, Süryaniler, Gürcüler, Çerkezler gibi onlarca halka ev sahipliği yapmaktadır. HDP olarak, bu coğrafyada yaşayan onlarca halkı kardeş, akraba, komşu olarak tanımlıyoruz ve hiçbir halkı bir başka halktan üstün, ayrıcalıklı olarak görmüyoruz.

Azerbaycan-Ermenistan arasında yaşanan savaşı da bu bağlamda değerlendirdiğimizde, iki kardeş, akraba, komşu halkın savaşı olarak değerlendiriyoruz. Bu çatışmanın karşılıklı ölümlerle, toplumların birbirlerine yönelik düşmanlık ve nefret söylemi geliştirmeleri ile değil barışçıl, diplomatik yollarla, siyasal müzakerelerle çözülmesinden yanayız. Türkiye'nin yapması gereken sağlam ve kalıcı komşuluk ilişkilerinin kurulacağı siyasi, ticari, diplomatik, ekonomik ve kültürel köprülerin oluşmasına aracılık etmesidir.

Bu coğrafyada onlarca farklı halk ve etnik, inançsal kimlik bin yıllardır varlığını sürdürmektedir. Bundan sonra da böyle olmalıdır. Ne Azerbaycan Devleti ne de Ermenistan Devleti düşmanımız değil komşumuzdur. Kuracağımız uluslararası ilişkiler, her anlamda kısa vadeli iktidar çıkarları üzerinde değil uzun vadeli bölgesel barışçı politikalar çerçevesinde geliştirilmelidir.

Öte yandan komisyon raporunda da belirtildiği üzere, Karabağ Savaşı boyunca oluşan politik iklim, özellikle ülkemizde yaşayan Ermeni toplumunu ve yurttaşlarını rahatsız edecek oranda nefret söyleminin artmasına neden olmuştur. Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları kimi yerlerde yapılan sokak gösterileri, kitle iletişim araçlarında ve sosyal medyada karşılaşılan nefret söylemleri soruşturulmamış ve cezasız kalmıştır.

Yukarıda ifade ettiğimiz konuların ve iddiaların çok yönlü araştırması yapılmadan ele alınan bu rapor, gerçeklerin tam olarak aydınlatılması açısından yetersizdir, eksiktir ve bu nedenlerle de yanlış sonuçlar üretilmesine sebebiyet vermiştir. Bu sebeple bu rapora şerh düşme ihtiyacı doğmuştur.

TBMM İNSAN HAKLARINI İNCELEME KOMİSYONU

Ermenistan'ın Azerbaycan'a Saldırması ile Başlayan Gerilim ve Çatışma Sürecinde Yaşanan Hak İhlalleri ve Türkiye'deki Ermeni Vatandaşlarımızın Durumu Alt Komisyonu Raporuna ilişkin HDP muhalefet şerhine ek metnimizdir.

Fatma Kurtulan
TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Üyesi
Mersin Milletvekili

Savaş ve çatışma ortamlarında sivillere yönelik saldırılar ve katliamlar asla kabul edilemez ve en sert biçimde kınadığımız konulardır. Öte yandan uluslararası hukukta ve Birleşmiş Milletler kararlarında Dağlık Karabağ'daki işgal durumunun sona erdirilmesi gerektiği açıkça ifade edilmiştir. Sorun bunun nasıl gerçekleştirileceğidir. HDP olarak politik tutumumuz, bu tür bölgesel gerilimlerin savaş yerine, ölümler olmadan ve kan dökülmeden diplomasi ve müzakereler yoluyla sona erdirilmesidir.